

Open
Monumentendag
Vlaanderen

DMS

monument en hout

zaterdag 10 september 2005
zondag 11 september 2005

A large, leafy tree in a grassy field with a building in the background.

MONUMENT EN HOUT

OMD 2005

illustratie kaft:

boven:

*Zomereik, *Qeurecus robur*, naast het kasteel op
Domein Beisbroek*

onder:

*Potterierei 78, de zolder van de Augustijnessen -
eikenhouten sporenkap (gedateerd tussen 1276-
1296)*

titelblad:

*Bruine Beuk - *Fagus sylvatica* 'Atropunicea',
Kasteelpark Tudor*

Inleiding

Het thema van deze 17de Open Monumentendag is 'Grondstof, stof tot nadenken - **Hout**'. Het culturele gebeuren in 2005 sluit daarmee de materiaaltrilogie af die in 2001 begon met 'Metaal' en in 2003 werd voortgezet met 'Steen'. Zo zijn drie van de belangrijkste bouwmaterialen met sprekende voorbeelden in de kijker geplaatst.

De Open Monumentendag wil het publiek van heel dichtbij laten kennismaken met het bouwkundig, landschappelijk en archeologisch erfgoed en met als hoofddoel de bewustmaking en de solidariteit rond erfgoedzorg vergroten. Het is een vanzelfsprekendheid geworden dat we investeren in behoud, (her)bestemming en toegankelijkheid van het erfgoed. Ermee omgaan is een zeer actuele aangelegenheid.

Open Monumentendag moet niettemin een groot cultuurfeest blijven die mensen bijeenbrengt rond verleden, heden en toekomst van onze snel veranderende samenleving. In Brugge laten we het feest traditioneel anderhalve dag duren.

In de binnenstad zijn vijftien monumenten en zeven zolders te bezoeken. In de deelgemeenten zijn drie totaal verschillende sites te ontdekken en zetten drie specialisten in de bouw- en restauratiesector hun deuren open aan de Pathoekeweg. Er zijn speciale tentoonstellingen opgebouwd, orgels te bezoeken en concerten te beluisteren op initiatief van de vzw Orgel in Vlaanderen.

Drie themawandelingen in de binnenstad introduceren u op een onverwachte manier in de wereld van het 'Hout'. Want alles draait op 10 en 11 september immers rond '**Hout**'!

Naast de meester-metselaar speelde **de meester-timmerman** de belangrijkste rol binnen het bouwbedrijf en dat is altijd zo gebleven. Tot in de late Middeleeuwen was zijn aandeel bij de bouw van een huis vaak groter dan dat van de meester-metselaar. Vele huizen hadden tot dan houten gevels en later bleef de volledige inwendige structuur van het pand tot aan de nok in hout.

Het ambacht van de timmerlieden was bijzonder machtig. Vanaf de 18de eeuw werden verscheidene timmerlieden net als de metselaars echte aannemersbazen en architecten (zie de themawandeling 'Emmanuel van Speybrouck' in deze brochure).

Keizerin Maria-Theresia liet in 1762 de ambachten van de schrijnwerkers en timmerlieden met elkaar versmelten. Vanaf dan werd geen onderscheid meer gemaakt tussen de ambachtsman die werkte 'met pen- en gatverbinding' en hij die uitsluitend het recht had de stukken hout 'met lijm' aan elkaar te verbinden. Beide ambachten hadden vaak beroepsconflicten daaromtrent uitgevochten. Het ambachtshuis van de timmerlieden is een van de *protagonisten* in het Brugse OMD-programma (zie nr. 14 van deze brochure).

Eén van de bouwonderdelen, vervaardigd door de timmerman-schrijnwerker, krijgt vandaag

veel aandacht in de Brugse monumentenzorg en dat is het **raam** (zie themawandeling 'Uit het goede hout gesneden' in deze brochure). Ramen zijn beeldbepalend in de woonhuisarchitectuur. Het is een deelaspect dat in een architectuurhistorische stad van het gehalte van Brugge heel belangrijk is.

Maar er is met het thema 'Hout' als leidraad in Brugge nog heel wat meer te ontdekken. Eén van de constructieonderdelen van het huis dat het meeste hout vereiste, was het **dakgebinte**. Niet minder dan zeven zolders van uitzonderlijke kwaliteit en van heel respectabele leeftijd staan op het programma. Zolders zijn veelal moeilijk toegankelijk, daarom moeten deze openstellingen jammer genoeg aan heel strikte regels gebonden worden. Daarnaast krijgt één van de twee huizen met **houten gevel**, die in Brugge bewaard zijn, speciale aandacht (zie nr. 5 van deze brochure). Er wordt een tipje van de geschiedenis van het huis opgelicht met een bescheiden tentoonstelling op initiatief van het Stadsarchief Brugge. Belangrijke blikvangers zijn (on?)**bekende monumenten**, maar met gidsen die u rondleiden op een andere manier en met verrassende invalshoeken raden we zeker een (her)ontdekking aan van de keizer Karelschouw, het interieur van de Sint-Annakerk en de Sint-Salvatorskathedraal (nrs. 3,12 en 13 van deze brochure). Bij de onovertroffen 'schouw van Karel' komt u rechtstreeks in contact met een beduchte houtvijand: de houtworm of de 'Xestobium Rufovillosum'. Op onze zoektocht naar nieuwe verhalen hebben we ervaren hoe moeilijk het

was de talentvolle 19de-eeuwse schrijnwerkers en timmerlieden op te sporen. Voor het Provinciaal Hof zijn gelukkig enkele verhelderende documenten bewaard gebleven. Voor de private eigendommen zijn de namen veelal onvindbaar. Het zou nochtans goed zijn een naam (en misschien een gezicht) te kunnen kleven op die staaltjes van fraai vakmanschap. Er is beslist nog veel werk aan de winkel, ook om de recente geschiedenis van Brugge te ontsluiten.

Uitzonderlijk staat het gerestaureerde interieur van de ontvangstkamer van kunstschilder Flori Van Acker (1858-1940) na bijna 10 jaar opnieuw voor publiek open (zie nr. 8 van deze brochure). Dit interieur met houten lambrisering brengt de bezoeker terug in de wereld van een gerespecteerd Brugse kunstschilder. Er bleven in Vlaanderen niet veel atelierwoningen bewaard.

Is het nog nodig dat we het (architectuur)-historische belang van de Sint-Sebastiaansgilde aankaarten? Gelukkig vonden we in 2005 hoofdman en schutters bereid hun deuren wagenwijd voor u open te stellen. De tentoongestelde portrettengalerij is ongeëvenaard in Brugge (en ver erbuiten) (zie nr. 4 van deze brochure).

De 19de-eeuwse turnzaal van de voormalige Rijksnormaalschool, ontworpen door "grootmeester" Louis Delacenserie (1838-1909), is een unicum in Vlaanderen. De dennenhouten binnenstructuur lijkt zo geïnspireerd op de 14de-eeuwse abdijshuur

van Ter Doest, die eveneens te bezoeken is (zie de nrs. 7 en 18 van deze brochure).

Uiteraard kon een houten molen niet op het appel ontbreken. We opteerden om de nieuwe Koelewei, de nog steeds jongste aanwinst op de Brugse vesten, open te stellen voor het publiek. De molenaar zal zelf de bezoekers begeleiden (zie nr. 9 van deze brochure).

De band met **hout als natuurlijk materiaal** is niet vergeten. Sinds enkele jaren wordt er op de Brugse Open Monumentendagen veel aandacht besteed aan de natuur, het landschap, het groen en de bomen. De Stedelijke Groendienst is een belangrijke partner in dit culturele gebeuren. Bomen rond kastelen (zie nr. 16 van deze brochure), op vestingen (zie de themawandeling 'Kleine boompjes worden groot') en in de nabijheid van galgenvelden hebben elk hun verhaal te vertellen. Het verhaal kan heel nieuw, verrassend en verhelderend zijn zoals dit van de haagbeuken langs de Diksmuidse Heerweg (zie nr. 17 van deze brochure). Heel bewust werd geopteerd om enkele fraaie Brugse bomen aan de lezer van deze brochure voor te stellen tussen de monumentenbeschrijvingen door. Misschien herkent u sommige. Het Brugse grondgebied is bijzonder rijk aan bomen, die zoals de monumenten een onschatbare erfgoedwaarde bezitten.

Net als de vorige jaren werd intensief met de partners uit de roerende en onroerende erfgoedwereld samengewerkt. Archeologie is dit jaar present met twee initiatieven. 'Het

Houten Huis' krijgt aandacht in het Bruggemuseum-Archeologie maar ook verrassend op een speelplein in de Gruitstraat in Sint-Andries en in de andere gemeenten waarmee Raakvlak (De Interlokale Vereniging voor Archeologie in Brugge en Ommeland) samenwerkt. Het publiek krijgt daarnaast de unieke kans om de eindresultaten van een maandenlange opgravingscampagne aan de Verversdijk te ontdekken. Ook daar werden houten sporen ontdekt. Een overzichtstentoonstelling wordt opgebouwd in het voormalige jezuïetenklooster aan de Verversdijk (zie nr. 15 van deze brochure). De Erfgoedcel Brugge bundelde de krachten van alle partners (Stadsarchief, Openbare Bibliotheek Biekorf, Archief en Kunstpatrimonium van het OCMW, Rijksarchief, Groendienst en Dienst voor Monumentenzorg) in de tentoonstelling en publicatie 'Het Land van Hout' die te ontdekken zijn in de Poortersloge, ooit de Academie waar timmerlieden werden opgeleid (zie nr. 1 van deze brochure). Een verrassende samenwerking van verschillende disciplines.

Ruime keuzes dus voor het publiek op 10 en 11 september 2005. De 17de Open Monumentendagen in Brugge beloven druk en boeiend te worden.

Brigitte Beernaert

Binnenstad

Moseik - Quercus cerris, Graaf Visartpark

Academiestraat 14-18, de Poortersloge

Open op zaterdag 10/09 van 14.00 tot 18.00u
en op zondag 11/09 van 10.00 tot 18.00u

*Lijn 4 (Koolkerke) en Lijn 14 (Sint-Jozef),
halte Jan Van Eyckplein, 1 minuut wandelen*

Tentoonstelling 'Land van Hout. Bosbeheer door Brugse families en instellingen omstreeks 1800'. Vele onontgonnen (heide)gronden rond Brugge werden in de Franse tijd (eind 18de eeuw) opgekocht en bebost voor opbrengsthout. Adellijke en niet-adellijke families zagen dat als de best mogelijke investering. Het domein van Tillegem, dit van Beisbroek, Bulskampveld en Vloetenveld worden als rode draad gebruikt om het verhaal van het hout te illustreren. Archiefdocumenten, kaartmateriaal, historische naslagwerken van de bosbouwer en hout brengen dit verhaal tot leven. De tentoonstelling en de bijhorende publicatie zijn een initiatief en een realisatie van de **Erfgoedcel Brugge** in samenwerking met de erfgoedpartners. Brugge blijft trouw aan de traditie om naar aanleiding van OMD de roerende en onroerende erfgoedsectoren samen te brengen, wat een noodzakelijke en verrijkende ervaring is.

De tentoonstelling is te bezoeken tot eind september 2005. Op woensdag en vrijdag van 13.00 tot 18.00u en op zaterdag en zondag van 10.00 tot 18.00u. Bovendien zullen tijdens de twee weekends volgend op OMD (17 en 18/09 en 24 en 25/09) namiddagexcursies naar die vier domeinen worden georganiseerd.

In 1417 zou het genootschap van de Witte Beer van het stadsbestuur de toelating hebben gekregen om hun mascotte, een witte

beer als schilddrager, in een gevelnis van de Poortersloge te plaatsen, die dan net zou afgewerkt zijn. Op louter stijlkritische gronden kan deze bouwdatum onderschreven worden. De Poortersloge was voorbehouden aan de 'poorters' of stadsburgers van Brugge. Uit het reglement blijkt wel dat extra selectiecriteria golden en dat enkel Bruggelingen uit de gegoede stand of beleidsmensen toegang hadden tot deze loge. De leden van de steekspelervereniging van de Witte Beer behoorden daar eveneens toe en vestigden er hun zetel. Voordien kwamen ze wellicht samen in het huis van Sint-Joris (of de Patience), Spinolarei 2 (zie brochure Open Monumentendag 1996, nr. 1).

De Poortersloge, met de ranke en opvallende toren, is gebouwd op een van de meest strategische plaatsen in het middeleeuwse Brugge. Vlak erbij situeerde zich het Tolhuis, dat als kantoor fungeerde voor het innen van de invoerbelasting op de producten die de stad via de interregionale en internationale handel bereikten, en eveneens dicht bij de natiehuizen van buitenlandse handelaars. De Poortersloge was de meest geschikte ontmoetingsplaats voor beleidsmensen, rijke poorters en buitenlanders. Talrijke activiteiten vonden plaats in dit gebouw.

De toegang tot de bovenzaal (op OMD te bezoeken is in haar 18de-eeuwse vormgeving) was enkel voorbehouden aan de leden van de overheid, de baljuw, de schout, de burgemeester, de schepenen en de raadsleden, om zoals het zo fijn gesteld wordt in de documenten *daerinne huerlieder*

recreatie te houdene met wellicht een natje en een droogje.

Belangrijk binnen het OMD-thema 2005 is het gebruik van de Poortersloge als **Academie** vanaf 1720 tot 1890, net 170 jaar. De instelling evolueerde van Vrije Academie naar Stedelijke Academie voor Schone Kunsten en het complex werd in de tweede helft van de 19de eeuw uitgebreid met twee buurhuizen. In 1912 werden de gebouwen heringericht als Rijksarchief. Er zijn nu opnieuw verhuisplannen.

De Brugse Academie

De Brugse Academie werd officieel gesticht op 8 november 1717, maar was wellicht pas vanaf 1720 operationeel. Mogelijk kwamen reeds in 1717 verschillende kunstminnaars, kunstenaars en leerlingen op een informele manier thuis bij elkaar samen om 'academie' te houden. De Stad stelde in 1720 de Poortersloge ter beschikking van de Academie. De beginjaren waren bijzonder moeilijk. De deuren bleven zelfs een hele tijd dicht en heropenden pas opnieuw op 3 februari 1739. De Stad zorgde toen voor een jaarlijkse subsidie en alle ingeschreven confraters verbonden er zich toe om jaarlijks tien schellingen bij te dragen. Een grote brand in 1755 vernielde de bestaande infrastructuur van het academiegebouw en de reeds bestaande schilderijencollectie. Met hulp van de stad en via geldinzamelingen kon het gebouw hersteld worden.

Het bestuur van de Academie bestond uit een zgn. 'jointe' met een president aan het hoofd. De leden van de 'jointe' noemde men de 'assesseurs'. In 1765 bijvoorbeeld stond de 'jointe' onder leiding van de abt van de Duinenabdij Robert van Severen. De ene helft van de leden waren notabelen en de andere helft kunstenaars. In 1765 waren dat de kunstenaars Hendrik Pulinx sr.(architect), Pieter Bral en Pieter Pepers (beeldhouwers), Joseph Gombert en Jan Laveyne (metselaars), Andries Petit

(zilversmid). In 1770 werd Charles Albert de Schietere de Caprijke, die op het einde van de 18de eeuw in Brugge een belangrijke rol speelde, de nieuwe president.

De principaal of directeur was een belangrijk kunstenaar of bouwmeester (Mathias de Visch, Jan Garemin, Paulus de Cock,...), daarnaast was er de klerk (eerder een verfijnde conciërge) en tenslotte de confraters.

Vanaf 1769 mocht de Academie zich 'Koninklijk' noemen, een bewijs van het succes van de instelling die toen als een van de belangrijkste van het land werd beschouwd.

Het onderricht was gratis en de lessen vonden plaats op elke werkdag, na de dagtaak 's avonds van 17.00 tot 19.00u. De tekenschool bestond uit twee afdelingen '*architecteure*' en '*figure*'. Per afdeling waren verschillende klassen (de architectuurklassen telden de meeste leerlingen). De leerlingen blijven vaak meerdere jaren in dezelfde klas en volgden vaak in beide afdelingen les. Leerlingen van de hoogste klas architectuur tekenden '*plannen naar effen en oneffen grond*', met verschillende verdiepingen en versieringen, profielen en gevels. In de tweede klas leerde men een '*arc de triomphe*' tekenen en in de derde klas de '*architectuurprincipes volgens Vignola*'.

De Poortersloge is opgetrokken in kalkzandsteen en in een laatgotische stijl, die verwantschap vertoont met de Brabantse gotiek. Hoe we nu de architectuur van het gebouw ervaren, is het resultaat van heel wat intensieve verbouwingswerken.

Een zware brand in 1755, ten tijde van de Academie, vernielde het dak en belangrijke delen van het interieur. Ingrijpende herstellingswerken waren nodig. De prachtige toegang in rococostijl in de Academiestraat kwam toen tot stand. In 1818-1825 werd, naar het ontwerp van Joseph François van

Gierdegom (1760-1844), het gebouw met zes traveeën uitgebreid langs de kant van het Jan van Eyckplein. Daar kwam toen ook de centrale inkom. Deze drastische wijziging was mogelijk omdat er ruimte was vrijgekomen na de sloop van de Sint-Jansbrug en overwelving van de Reie op die plaats in 1787. Tussen 1898 en 1911 tenslotte werd de Poortersloge gerestaureerd naar het ontwerp van stadsarchitect Louis Delacenserie (1838-1909), die opteerde om terug te gaan naar het laatgotische uitzicht van het gebouw zoals het door iconografische bronnen was gekend. De uitbreiding op het Jan Van Eyckplein werd gesloopt evenals een 17de-eeuwse buurwoning, die herbouwd werd in een "meer passende" stijl. Toen werd ook de bekroning van de ranke traptoren gereconstrueerd. Gelukkig behield Delacenserie de toegang uit 1755, die misschien wel is ontworpen door meester-timmerman Emmanuel Van Speybrouck. De werken werden na het overlijden van Louis Delacenserie verder gezet door architect Jozef Viérin (1872-1949). De beeldnissen waren in het verleden nooit gevuld geweest - op uitzondering van de beer. Dat gebeurde pas vanaf 1911 onder de bezieling van priester-historicus Adolphe Duclos, bijgestaan door Camille Tulpinck en Jozef Viérin. De opstelling van de beroemde Bruggelingen werd pas concreet tussen 1920-1924. De gekozen personages zijn zowel handelaars, beleidsmensen, kunstenaars als meester-metselaars. Ze werden door vier verschillende beeldhouwers gehouwen: Michiel D'Hont, Frans Vermeylen, Gustaaf Pickery en Jules Anthone.

De huidige tentoonstellingszaal van het Rijksarchief (of de vroegere vergaderzaal van de Poortersloge) is te bereiken via het natuurstenen ingangsportaal en de prachtige houten deur uit 1755. De hal is afgedekt met een tongewelf en via een hoge trap komt men in de zaal. De ruimte heeft een zeer onregelmatige vorm. Het opvallende 18de-eeuwse stergewelf wordt opgevangen door dertien natuurstenen consoles in een sobere rococostijl. Daarop zijn de wapenschilden van de mecenasen van de heropbouw van de Academie in 1755 geschilderd. Brugse heren van stand: Ph. de Schietere, M. Elewaut, Fr. Wynckelman, Fr. Simon, J.B. Caïmo (bisschop van Brugge), P. L' Espée, F. Devoocht, F. D'hooghe, J.B. Coppieters 't Wallant, R.van Severen (abt van de Duinen), J. de Crits de la Vilette, J. A. Dhooghe-Pattyn en J.C. Madoets. Ze hadden allen een functie binnen de Academie.

De Poortersloge is beschermd als monument bij Koninklijk Besluit van 9 juli 1974.

*De ingang
in Lodewijk XVde-
stijl dateert uit 1755*

Boeveriestraat rechts van 52, godshuizen De Moor, Reyphins, Ondermarck, Roussel, Declerck

Open op zaterdag 10 september
van 14.00 tot 18.00u en
op zondag 11 september van 10.00 tot 18.00u

Gidsen zorgen voor begeleiding

Op 13 en 14 september 2003 kon een deel van deze site worden bezocht net vóór de restauratiewerken van start gingen (zie brochure Open Monumentendagen 2003, nr. 2). Een herontdekking loont beslist de moeite.

De restauratie en renovatie van het complex

Armand Schrauwen, architect OCMW Brugge

De site rond het vroegere Sint-Hubrechtsgesticht, eertijds ook het "Klein Zothuis" genoemd (nu het OCMW-dienstencentrum Van Volden) was wellicht het laatste hardnekkige 'bastion' van wat het OCMW aan verloederde wooncomplexen bezat. Nochtans is deze site, met de verschillende binnentuinen, de twee kapellen en de grote diversiteit aan gods- en pachthuizen, één van de interessantste woonsites in bezit van het OCMW. Interessant omwille van de soms merkwaardige historische geschiedenis verbonden aan deze beluiken en stichtingen. Interessant omwille van de totaal verschillende architecturale verwoording van dezelfde doelstelling en optiek: sociale huisvesting "*avant la lettre*". Interessant omwille van de interactie (of juist het gebrek aan interactie) tussen de verschillende geledingen en deelcomplexen van deze site, waarbij eigenlijk enkel de binnentuinen een verzoenend

architecturaal bindteken vormen tussen origineel/reconstructie/restauratie en nieuw/uitbreiding. Interessant omdat deze probleemstelling zich nu, na de zeer ingrijpende renovatie en restauratie, nog steeds stelt en meer dan voorheen wellicht. Waarbij door de geïnteresseerde goegemeente ongetwijfeld de vraag zal worden gesteld: *hebben die architecten, monumenten-en urbanisatiejongens en -meisjes dan niets geleerd uit de vroegere gegroeide situatie van deze site dat er opnieuw dergelijke contradicties gecreëerd worden?*

De 4 architectuurprojecten nader bekeken

Project 1: 11 nieuwe woonentiteiten, Roussel, Ondermarck, De Clerck

Acht woningen werden behouden als entiteit, met een integrale vernieuwing van de aanbouwen in een actuele architecturale vormgeving; zes woningen werden omgevormd tot drie nieuwe entiteiten met enkel een zachte interne aanpassing (architect: Murk Hanssens Damme). Kostprijs: ± 974.000 euro en met 590.000 euro subsidies van de Vlaamse Gemeenschap en de Stad Brugge. Aannemers: ruwbouw A. Vandendorpe (Vanlaere); Brugge; elektro: Crombez, Werken, verwarming en sanitair: Driessens, Zwevezele.

Project 2: 6 woonentiteiten in plaats van de oorspronkelijke 13 woningen, Demoor

De stichting Demoor dateert uit 1480. In 1961 werden de eeuwenoude woningen aan de tuinzijde drastisch uitgebreid met een extra slaapkamer en berging. Deze aanbouwen werden gesloopt. De vroegere venster- en deuropeningen werden op basis van de nog aanwezige sporen hersteld en het schrijnwerk behouden of vernieuwd naar bestaand model. De dertien woningen werden samengevoegd en omgeturnd naar zes woningen voorzien van alle hedendaags comfort. De structurele elementen bleven behouden, evenals de kaspanten, moerbalken en kinderbalken. Ontbrekende elementen werden aangevuld en gereconstrueerd (architect: Murk Hanssens, Damme). Kostprijs: ± 867.000 euro en met 336.600 euro subsidies van de Vlaamse Gemeenschap

en de Stad Brugge. Aannemers: ruwbouw A. Vandendorpe (Vanlaere), Brugge; elektro Depauw, Wingene; verwarming en sanitair Instatherm, Brugge.

Project 3: 10 woonentiteiten met kapel, Reyphins (de Tientjes)

De tien woningen zijn als tien afzonderlijke woonentiteiten behouden. Om de woningen aan te passen aan de huidige woonbehoeften werd beslist om aan iedere kleine woning een aanbouw te voorzien in een "neutrale" architectuur. Deze sobere en strakke vormgeving wordt extra geaccentueerd door de koppeling van de tien woningen. Vandaar het dominante "balkeffect", dat niettegenstaande de sobere belijning zich prominent manifesteert in de binnenruimte van de site. De contradictie met de "herstelde" middeleeuwse architecturale vormgeving bij het godshuis Demoor is op zijn minst "interessant" te noemen. Het kleine hellend dakje op de "uitbouw-balk" komt er op vraag van de dienst Monumentenzorg. Platte daken worden immers in de binnenstad niet vergund (ir-architect Gino Debruyne, architects Brugge). Kostprijs: ± 1.024.000 euro en met 643.000 euro subsidies van de Vlaamse Gemeenschap en Stad Brugge. Aannemers: ruwbouw A. Vandendorpe (Vanlaere), Brugge; elektro Bauwens, Veldegem; verwarming en sanitair Bauwens, Veldegem).

Project 4: 7 woonentiteiten, Reyphins 12-13-15-17

Van deze zeven woningen werden er reeds twee gesaneerd door de Technische Dienst van het OCMW en de overige vijf woningen zijn momenteel in renovatie naar het ontwerp van architect R. Blanckaert. Einddatum werken: eind 2005. Kostprijs: ± 504.000 euro en met 281.000 euro subsidies van de Vlaamse Gemeenschap en Stad Brugge. Aannemers: ruwbouw Beke, Oostkamp, elektro Depauw, Wingene; verwarming en sanitair Driessens, Zwevezele

In dit grote wooncomplex wordt een nieuwe metalen poort geïntegreerd (in de tuinmuur tussen woningen en kapel) waarvan de kalligrafie door Brody Neuenschwander is ontworpen.

Compleet tegenstrijdige architecturale opties of toch niet?

Bij de beoordeling van de renovatie van deze site past het toch om even dieper in te gaan op enkele merkwaardige ingrepen op architecturaal vlak. En dit meer bepaald in de interactie tussen de complexen Reyphins en Demoor bekeken vanuit de centrale binnentuin. Net zoals er door mezelf en Hilde De Bruyne lang geleden formele eden werden gezworen de historische binnenstructuren van het godshuis Defontaine in de Zwarteleertouwersstraat ooit in ere te herstellen bij een sanering, wisten wij zeker dat wij ooit de miezerige aanbouwen aan de godshuizen Demoor zouden doen verwijderen. Ondanks heel wat perikelen en discussies op het vlak van rehabilitatie en restauratie van monumenten en rekening houdend met de stedelijke normen inzake opsplitsing van gebouwen zit het dossier Defontaine op de goeie weg en is het enkel nog wachten op het definitieve fiat van de Vlaamse Gemeenschap wat subsidies betreft.

Wat de aanbouwen bij Demoor betrof waren er geen problemen en zaten de verschillende overheden snel op dezelfde golflengte: afbreken en teruggaan naar de originele vormgeving. Wie zal de verbazing schetsen van diegenen die straks met bewondering kijken naar de restauratie/reconstructie van de oorspronkelijke architecturale vormgeving van de godshuizen Demoor maar dan plots de nieuwe aanbouwen bemerken tegenaan de neogotische achtergevels van de godshuizen Reyphins. In de architectonische typering zit reeds een duidelijke aanzet en verantwoording voor deze ingreep vervat. We laten echter iedereen vrij om te oordelen of de genomen opties terecht en verantwoord zijn. Misschien worden er ooit architectuurthesissen gewijd aan deze ingreep? Misschien wordt dit project een voorbeeld voor "de logica en functionaliteit die het haalt op het sentiment"? Misschien wordt het zaakje binnen 40 jaar wel terug afgebroken? Misschien?

Straatgevels van Godshuis De Moor

Wat meer over de godshuizen

De grote binnentuin wordt begrensd door verschillende godshuiscomplexen. Het poortje Boeveriestraat rechts van 52 geeft toegang tot de gemeenschappelijke tuin. Het oudste en kunsthistorisch zeer waardevolle complex is dat van het **Godshuis De Moor**.

Donaas de Moor en zijn vrouw Adriana de Vos gaven vóór 1480 de opdracht om een godshuis met dertien huisjes te bouwen, vlak naast het krankzinnigenhuis Sint-Hubrechts aan de Boeveriestraat en recht tegenover Sint-Juliaans. De huisjes werden onder toezicht en beheer geplaatst van het passantenhuis Sint-Juliaans (vier huisjes) en de ambachten van de **timmerlieden**, metselaars en kuipers (elk drie huisjes). In 1960-1962 werden deze eenkamerwoningen aan de achterzijde vergroot. Een ingrijpende en storende verbouwing.

Donaas de Moor was een man van aanzien en één van de rijkste burgers van de stad. Hij was lid van de Stadsmagistratuur en voogd van het Sint-Juliaansgasthuis tussen 1465-1481. Hij zou kort na zijn milde schenking valselijk beschuldigd zijn van sympathieën voor Maximiliaan van Oostenrijk en verbannen worden uit het graafschap Vlaanderen. Dit lijkt onwaarschijnlijk want op dat ogenblik was Maria van Bourgondië nog onze vorstin. Hij stierf (waarschijnlijk in 1483) in Middelburg maar werd begraven in de Brugse Sint-Jacobskerk

De oorspronkelijke bewoners waren dertien (verarmde) mannen of vrouwen met een goede reputatie. De leeftijdsgrens was niet bepaald. Negen van hen behoorden tot de respectieve ambachten. Iedere zondag kregen ze een weekgeld uitbetaald door de broeders van Sint-Juliaans. In 1510 zal de weduwe van Donaas de Moor nog een stuk land achter de huisjes schenken. Op een gedeelte daarvan werd in 1908 het godshuis Reyphins gebouwd.

De andere godshuizen in dit bouwblok dateren uit de 20ste eeuw, de meeste hadden een voorgeschiedenis.

Aan de **Henrik Consciencelaan 2-11** werden op initiatief van de toenmalige Commissie Burgerlijke Godshuizen tien huisjes gebouwd in neo-Brugse stijl naar het ontwerp van architect Alphonse De Pauw. Deze stichting kreeg de naam **Reyphins**, naar het godshuiscomplex aan de Nieuwe Gentweg, dat toen de nieuwe benaming Sint-Jozef kreeg. Het zijn bakstenen huisjes opgetrokken in een sobere neo-Brugse stijl. Uitzonderlijk is dat er enkele huisjes twee bouwlagen hoog zijn. Ook in deze 20ste-eeuwse huizen is het

timmerwerk van de ramen verzorgd uitgevoerd. Bij dit complex hoort een kleine kapel.

Het complex Hendrik Consciencelaan 12-18 werd in 1931 gebouwd in opdracht van de toenmalige Commissie Burgerlijke Godshuizen in een neo-18de-eeuwse stijl.

In de **Van Voldenstraat 13-23** en **Hendrik Consciencelaan 19-22** werden de godshuizen **Roussel** en **Ondermarck** in 1903 gebouwd naar een ontwerp van architect Jozef Coucke (1859-1941). Ook deze complexen ogen zeer traditioneel en neo-Brugs.

In de kunstcollectie van het OCMW wordt een 18de-eeuws schilderij bewaard waarop de familie Ondermarck/Oudermarck staat afgebeeld. Het oorspronkelijk godshuis Ondermarck was in 1710 opgericht door de zussen Isabella en Catharina voor vijf leden van de orde van de H.-Dominicus, wat zeer uitzonderlijk was. Op het schilderij is dit 'oorspronkelijke' godshuis afgebeeld.

De familie Ondermarck had een heel speciale band met de dominicanen. De stichteressen waren "geestelijke dochters" of vrouwen die voor een vroom leven buiten het klooster kozen, hun zus was dominicanes in het klooster Engeldale en hun drie broers waren dominicaan. De godshuisjes waren dicht bij het dominicanenklooster gebouwd aan het Bिल्ske en werden beheerd door de paters. Het 18de-eeuwse complex werd in 1902 verkocht en gesloopt en deze nieuwbouw aan de Van Voldenstraat kreeg ter herinnering de naam van de oude stichting.

Anne Roussel had, eveneens in het begin van de 18de eeuw, een godshuis gesticht aan de Westmeers voor drie bejaarde, ongehuwde vrouwen. De stichting

werd pas officieel in 1738 en werd beheerd door de parochiedis van Sint-Gillis. Het is niet exact geweten wanneer de huisjes aan de Westmeers zijn gesloopt. Die stichting is naar de Van Voldenstraat overgebracht.

De woningen waren alle oorspronkelijk ingedeeld in een woon/slaapkamer met een trap die naar de zolder leidde.

Het **godshuis Marie de Clercq** werd in 1921 gesticht aan de **Van Voldenstraat 1-11**. Marie de Clercq, weduwe Vandamme legateeerde daarvoor een aanzienlijke som geld. De zes huisjes werden in 1924 gebouwd in een traditionele godshuisstijl.

Enkel de godshuizen De Moor zijn beschermd als monument bij Koninklijk Besluit van 9 juli 1974.

Burg 11A, Keizer Karelschouw

Open op zaterdag 10/09 van 13.30 tot 17.00u en op zondag 11/09 van 9.30 tot 12.30u en van 13.30 tot 17.00u

**Gidsen zorgen voor begeleiding
Restauratie-architect Benoît Delaey geeft
toelichting bij het vooronderzoek op zondag
11 september om 14.30 en 15.30u**

*Lijn 12: (Katelijneparking-BruggeCentrum) en alle
bussen die via het Centrum rijden, halte Markt*

Tentoonstelling 'De houtworm en keizer Karel'

Hoe actief is de keverkolonie van de 'Xestobium Rufovillosum' of bonte knaagkever of klopkever in en rond de monumentale schouw vandaag? Wat waren de bevindingen van het vooronderzoek dat in 2001-2002 werd uitgevoerd? Wat zijn de mogelijke oplossingen? Dit alles komt u te weten in de kleine tentoonstelling die speciaal voor OMD werd opgebouwd. Wellicht zijn de houtaantastingen die begin 2000 ontdekt werden, veroorzaakt door een oude kolonie kevers die het hout gelukkig slechts beperkt hebben aangetast (in het uitvliegseizoen april-augustus 2001 werden op de zolder en in de schepenkamer 26 kevers gevangen). Curatieve maatregelen zijn noodzakelijk om de schepenkamer en de schouw op een optimale manier te bewaren.

De unieke keizer Karelschouw staat in de zuidelijke vleugel van het Brugse Vrije en is het pronkstuk in de voormalige schepenkamer van het Vrije.

Het Brugse Vrije was de kasselrij (of de heerlijkheid) rond Brugge die nagenoeg de volledige huidige provincie West-Vlaanderen omvatte en daarmee de grootste kasselrij was van het graafschap Vlaanderen. Het Vrije beschikte over bestuurlijke, rechterlijke en financiële bevoegdheden en had eigen burgemeesters en schepenen. Ze waren prominent aanwezig op de Brugse burg met een groot gebouwencomplex. Op het ogenblik van de bestelling van de schouw werd het Brugse Vrije bestuurd door vier burgemeesters en vierentwintig schepenen.

De keizer Karelschouw werd gecreëerd na het verdrag van Madrid (14 januari 1526) waarin gestipuleerd werd dat de Franse koning François I afzag van zijn leenrechten op het graafschap Vlaanderen. Op de schouw staat de datum 1529 vermeld en die verwijst naar de 'Damesvrede' die in Kamerijk werd afgesloten op 3 augustus 1529 en de bepalingen van het verdrag van Madrid herhaalde. Drie vrouwen ondertekenden dat verdrag: Margaretha van Oostenrijk, Margaretha van Parma en Maria van Hongarije. Een zeer belangrijk verdrag voor Vlaanderen.

De keizer Karelschouw is als een breed wandscherf uitgewerkt en rijkelijk met decoratieve sculptuur gestoffeerd, die zich laat lezen als een boek. De praalschouw is een ensemble van eikenhout, marmer en albast en een prachtvoorbeeld van samenwerking tussen kunstenaars.

De ontwerper was de veelzijdige kunstenaar Lanceloot Blondeel (1498-1561) die zijn ontwerp aan verscheidene collega's kunstenaars uit andere steden (ook aan toen

beroemde Jan Mone, verbonden aan het hof van keizer Karel) ter advies voorlegde. Dit advies was niet enkel artistiek en technisch maar ook iconografisch belangrijk. De heraldiek bijvoorbeeld is prominent aanwezig op de vele wapenschilden en werd geadviseerd door de toenmalige heraut van de Orde van het Gulden Vlies.

De monumentale schouw neemt de volledige wand in beslag

Lanceloot Blondeel werd wellicht in Poperinge geboren maar schreef zich in 1519 in het Brugse schilderambacht in. Hij was de schoonbroer van beeldhouwer Michiel Scherrier en de schoonvader van kunstschilder Pieter Pourbus. Naast schilder was hij ook architect. De nieuwe renaissancestijl was duidelijk iets naar zijn gading.

Voor de uitvoering van de lambrisering en het decoratieve houtsnijwerk werd een ploeg schrijnwerkers en beeldsnijders aan het werk gesteld. Het waren onder meer de Bruggelingen Willem van Damast, Herman Glosencamp, Jacob Jacobs, Adriaan Rasch en Rogier de Smet. De inbreng van Guyot de Beaugrant (ca. 1500-1549) uit Lotharingen

- maar werkzaam in Mechelen - was eveneens bijzonder groot. Hij zou immers de vijf levensgrote beelden uitvoeren (naar ontwerp van Blondeel?), het zwartmarmeren schouwgedeelte met de vier albasten putti (naar ontwerp Blondeel?) en de fries met het bijbelse verhaal van de kuise Suzanna.

De schouwboezem is gestoffeerd met de genealogie en de heraldiek van keizer Karel en zijn familie. Zijn ouders, Filips de Schone en Johanna de Waanzinnige, zijn afgebeeld in medaillons en zijn grootouders aan vaders en moederszijde in levensgrote beelden. Links herkent men Maximiliaan van Oostenrijk en Maria van Bourgondië en rechts Ferdinand van Aragon en Isabella van Castilië.

Zowel de schouwboezem als de overkraging op de zoldering zijn "overwoekerd" door renaissancistische ornamenten, zoals pilasters, akantloofwerk, putti, grotesken en medaillons. Niettemin blijft keizer Karel duidelijk het belangrijkste personage in deze totaalcreatie. Hij is in een monumentale portico geplaatst, geflankeerd door zijn embleem en devies.

Het eikenhout voor de schouw werd onder meer geleverd door 'coopman van houte' Griffioen van Gavere.

Deze monumentale schouw is het belangrijkste kunstwerk uit de vroege renaissance in Brugge. Samen met de gevel van de Burgerlijke Griffie gebouwd in 1534-1537 op de Burg zijn dat de fraaist bewaarde voorbeelden van die kunstvorm in de stad.

Opvallend in de schepenkamer zijn de talrijke schilderijen, vnl. staatsieportretten van Habsburgse vorsten, maar ook het textiele wandbehangsel. Dit behangsel werd in 1859 in Ingelmunster geweven naar het model van het 16de-eeuwse origineel. De decoratie op de wandtapijten verwijst opnieuw naar keizer Karel met de wapenschilden met de tweekoppige adelaar en de ketting van het Gulden Vlies. De oorspronkelijke verdures waren in 1529 geweven in het atelier Antoon Segon in Brugge. Ook hierin had Lanceloot Blondeel een ontwerpersrol gespeeld.

Als houten elementen zijn nog de lange zitbanken met gotische briefpanelen en balusterzuiltjes in renaissancestijl tegen de muren zeker vermeldenswaard.

De schepenkamer met het balkwerk en de schouw werden gerestaureerd in 1847 onder begeleiding van provinciaal architect Pierre Buyck (1805-1877). Het interieur werd ingrijpend vernieuwd. Het bestek van deze werken is bewaard. Aan de eikenhouten elementen van de schouw zou een en ander gewijzigd en heel wat vernieuwd zijn en dit gebeurde door de Leuvense beeldhouwer Charles Geerts en de Brugse aannemer Charles Verschelde. Verder onderzoek is zeker aangewezen.

De gebouwen van het Brugse Vrije met het interieur zijn als monument beschermd bij Koninklijk Besluit 25 maart 1938.

Carmersstraat 174, Koninklijke Hoofdgilde van Sint-Sebastiaan

**Open op zaterdag 10/09 van 14.00 tot
18.00u en op zondag 11/09 van 10.00 tot
18.00u**

**De gidsen nemen de bezoeker op sleeptouw
onder het motto 'Van welk hout pijlen
maken?'**

*Lijn 6 (Malehoek) en Lijn 16 (Sint-Kruis),
halte Kruispoort, 10 minuten wandelen*

De Sint-Sebastiaansgilde bestond reeds in de 14de eeuw en de schutters beschikten over een eigen kapel in het minderbroeder-klooster. Iedere gildebroeder moest Brugs poorter zijn, een eed van trouw afleggen, lidgeld en een doodsschuld betalen.

De schutters speelden tot aan de opkomst van vuurwapens een belangrijke rol in de verdediging van de stad als onderdeel van de stadsmilitie. Hun militaire functie verminderde vanaf de 15de eeuw. Vanaf toen kregen ze een meer representatieve functie en richtten toernooien en schietwedstrijden in en waren trouwe begeleiders van de hertogen van Bourgondië.

De gildeleden stapten mee in de Heilig-Bloedprocessie en de Blindekensprocessie. Het jaarlijkse Sint-Sebastiaansfeest op 20

januari was steeds aanleiding tot het inrichten van een groot festijn.

Vanaf 1454 beschikte de gilde over een eigen lokaal op de plaats waar zich nu het Guido Gezellemuseum bevindt (Rolweg 64) en in 1573 kochten ze de '*Lombaertsheester*' aan Cornelis De Bloeis aan de Carmersstraat. Op het grote terrein stond een gebouw met traptoren, dat wellicht rond 1550 was gebouwd.

In 1632 en 1662 werd het gebouw uitgebreid met een eenlaagse vleugel en in 1685 bouwde men tegenaan de oostgevel een kooruitbouw bij voor de huiskapel (deze aanbouw verdween met de 19de-eeuwse restauratie).

De oudste vleugel is een prachtvoorbeeld van de laatgotische Brugse baksteenarchitectuur met fantasierijk en fraai metselwerk aan de 26 meter hoge achtzijdige toren.

In 1899-1900 werd het verenigingslokaal gerestaureerd naar het ontwerp van architect Louis Delacenserie (1838-1909). Het werd een ingrijpende restauratie en een zoeken naar stijleenheid. De geschilderde gevels werden in ruwe baksteen gezet, het metselwerk werd hersteld en waar nodig vernieuwd. Grote delen van de oorspronkelijke natuursteen werd vervangen door Euvillesteen. Nieuwe eiken ramen met glas-in-loodopvulling kwamen in de plaats van 18de-eeuwse ramen.

De overdekte galerij met schietdoelen

In het interieur is de oorspronkelijke structuur bewaard gebleven. Let op de moeren kinderbalken, de fraai gebeeldhouwde balksleutels en de oude schouwen. De zwartmarmeren barokke schouw in de banketzaal of koningszaal dateert uit 1656-1659 en werd dankzij een schenking van de Engelse koning Karel II en zijn broer Henry, de hertog van Gloucester mee bekostigd. Tijdens hun ballingschap in Brugge waren zij immers lid van de gilde.

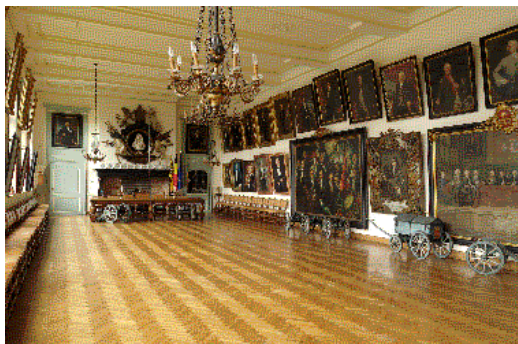
Het kunstbezit van de Koninklijke Sint-Sebastiaansgilde heeft een grote kunsthistorische waarde. Het herinnert aan

het boeiende verleden van deze schuttersvereniging. De aanblik van de banketzaal met de vele schilderijen is overweldigend.

In 1660 schilderde Paulus Ryckx een portret van hertog Henry, dat nog in zijn oorspronkelijk, overdadig beeldhouwde houten kader is te bewonderen (een kopie van het schilderij van Jan van Boeckhorst uit 1657). De beeldhouwde iconografie verwijst naar de schuttersgilde.

Boven de schouw hangt de marmeren portretbuste van koning Karel II, beeldhouwd door de Henegouwse kunstenaar François-Christophe Dieussart in 1662-1666. De beeldhouwde eikenhouten omlijsting is van de hand van Bruggeling Arnout Pluvier. Pluvier was in 1660 deken van het ambacht van de schrijnwerkers. Men herkent de leeuw en de eenhoorn en het devies van het Engelse koningshuis *Honi soit qui mal y pense*.

In de koningszaal hangt een rijke collectie portretten van de 17de tot de 20ste eeuw die door belangrijke Brugse schilders zijn gepenseeld. Verschillende van deze schilders waren lid van de gilde. Een ware staalkaart van het Brugse schilderstalent en dit zeker wat de neoklassieke school betreft, met schilderijen van Pieter Goddyn (1752-1811), Jozef Odevaere (1755-1830), Jozef Ducq (1763-1829) en Frans Kinsoen (1772-1839). Odevaere en Kinsoen waren leerlingen van J. Suvée en J. L. David in Parijs.

De 'koningszaal'

Flori Van Acker (1858-1940) (zie nr. 8 van deze brochure) schilderde de portretten van Bernard De Ruddere en Gustave Jacqué, hoofdmannen in het laatste kwart van de 19de eeuw. De meeste schilderijen hebben nog hun originele lijst.

Nog twee schilderijen verdienen speciale aandacht: *De Heilige Sebastiaan door engelen bijgestaan* in 1768 geschilderd door Jan Garemin (1712-1799) en *de Vergadering van de Gildecommissarissen* in 1751 van Mathias De Visch (1702-1765).

Daarnaast is er in de zaal een collectie *gildezilver* te bewonderen: gildekettingen, ceremoniestaven, scepters, een zilveren pijp van de hertog van Gloucester, pronkbekers en trofeeën. Tegen de muur kant Carmersstraat is een miniatuurartillerie tentoongesteld.

De Sint-Sebastiaansgilde draagt zorg voor het archief van de vereniging, dat ter plaatse wordt bewaard.

Op het domein staat een overdekte galerij met een zichtbaar gebinte, uitgerust met schietdoelen. Vooral het zogenaamde *theater* in de tuin, dat in zuivere empirestijl werd gebouwd, is interessant. Het theater is gebouwd op een rechthoekig grondplan en is afgedekt met een lessenaarsdak. Aan de open voorzijde dragen zes Egyptische zuilen met papyruskapitelen een hoofdgestel. De buitenste zuilen zijn twee aan twee gekoppeld. Van hieruit kunnen de toeschouwers het handboogschieten bekijken. Een beveiligde promenade leidt naar de schietplaats.

Egyptische motieven werden vanaf 1750 populair in Europa. In Brugge zijn voorbeelden van deze 'Egyptomanie' uiterst zeldzaam. Onder de regering van Napoleon Bonaparte en na zijn campagnes in Egypte in het begin van de 19de eeuw werden Egyptische motieven via publicaties verspreid. Enkele voorbeelden duiken ook op in Brugge.

In 1803 en 1810 bezocht Napoleon Brugge. Wellicht werd dit 'theater' kort na 1810 gebouwd. De Sint-Sebastiaansgilde was tussen 1798-1809 eigendom van de toenmalige griffier Petrus Vyncke, die door de aankoop het complex had gered nadat de vereniging was ontbonden door de Franse Republiek. Mogelijk gaf de opnieuw opgerichte gilde in 1810 opdracht aan de Brugse architect Joseph François Van Gierdegom (1760-1844) om dit gebouwtje te ontwerpen.

18de-eeuwse kast die toebehoorde aan griffier Petrus Vyncke

Van Gierdegom had zijn interesse voor deze stijlrichting getoond in zijn ontwerpen voor de woning van de prefect op de Burg, de aanbouw aan het huis Arents aan de Dijver en zijn schitterend ontwerp voor het kasteel 't Foreist in Sint-Andries (dat jammer genoeg maar gedeeltelijk is uitgevoerd). Bovendien was hij sinds 1790 lid van de gilde.

De Sint-Sebastiaansgilde is een unicum. Het gildegebouw is beschermd als monument bij K.B. van 20 september 1958. De schietstand in empirestijl is monument bij K.B. van 27 mei 1975.

Genthof 7, het huis met de houten gevel

Open op zaterdag 10/09 van 14.00 tot 18.00u
en op zondag 11/09 van 10.00 tot 12.00u en
van 13.00 tot 18.00u

De eigenaar begeleidt de bezoekers

*Lijn 4 (Koolkerke) en Lijn 14 (Sint)Jozef),
halte Jan Van Eyckplein, 1 minuut wandelen*

Tentoonstelling '**Het huis met de houten gevel in de documenten**', een initiatief van het Stadsarchief Brugge

Vanaf de 13de eeuw werden in Brugge verschillende voorschriften ter preventie van brand en bezit van blusgereedschap opgesteld. De angst voor grote stadsbranden was reëel. In 1280 brandde de houten toren(spits) van het belfort af. Stadsprivilegiën, reglementeringen en oorkonden verdwenen in de brand. Dank zij een verwijzing in een Aardenburgse oorkonde is een Brugse reglementering van vóór 1232 gekend. Graaf Ferdinand van Portugal gaf in dat jaar aan Aardenburg toelating om een wet uit te vaardigen die het dekken van huizen met daktegels, lood of plankjes verplichtte en stro verbood. In die Aardenburgse oorkonde staat duidelijk vermeld dat deze wet toen reeds in Brugge in voege was.

De vroegst gekende brandpreventie-maatregelen hadden dus te maken met het verplichten van een harde dakbedekking. Dit officiële bouwreglement doen naleven bleek - ook in de Middeleeuwen - geen evidentie. De Stadsmagistraat moest ze twee eeuwen lang op geregelde tijdstippen herhalen. Het weren van strooien daken veroorzaakte immers fel protest van het ambacht van de strodekkers dat streed voor het voortbestaan van hun beroep. In 1340 waren nog steeds evenveel stro- als tegeldekkers in Brugge werkzaam. In 1417 werden subsidies verleend aan bouwheren die hun dak lieten herstellen of vernieuwen met tegels: de subsidie van de derde tegel. Directe aanleiding waren twee stadsbranden die in 1412 en 1415 de wijken Stuvemberghe en West-Brugge grotendeels vernielden. In 1419 gold ze voor de ganse stad. In 1467 moest opnieuw een verbodsbepaling op het dekken van daken met stro uitgevaardigd worden.

Pas in de 17de eeuw werden ook maatregelen getroffen tegen de houten gevels. Op 2 mei 1616 werd het verboden om nog nieuwe houten gevels op te richten of te herstellen in de poortstraten en in straten in de omgeving van de Markt. Dit verbod werd in 1634 herhaald en uitgebreid tot de ganse stad. Het jaar daarop werd ook het plaatsen van houten benedenpuien verboden. Dit versnelde het 'versteningsproces' in de stad. Honderden houten gevels werden afgebroken (tussen 1633-1637: 125; tussen 1673-1700: 450; tussen 1700-1800: 238) en vervangen door stenen woningen...

Slechts twee zijn aan die slooprage ontsnapt. Een ervan is Genthof 7.

De houten voorgevel van Genthof 7 is jammer genoeg niet exact gedateerd door dendrochronologisch onderzoek en dit in tegenstelling tot de houten gevel aan de Kortewinkel (Kortewinkel rechts van 2 werd in 2004 onderzocht door Pascale Fraiture en David Houbrechts van de 'Laboratoire de Dendrochronologie' van de Universiteit van Luik en zou ten vroegste uit 1533 dateren. De daar gebruikte houtsoort is van Baltische oorsprong).

Stilistisch wordt het huis in het Genthof in de vroege 16de eeuw gesitueerd. Ook hier zal het eikenhout van wellicht Baltische oorsprong zijn.

De houten puntgevel van het diephuis kraagt uit op een stenen onderbouw en heeft bakstenen zijmuren, die als brandmuren fungeren. De windveren in de top hebben een spitsboogvorm en de punt is verbonden met een makelaar. De eikenhouten, verticale beplanking die getimmerd is op het stijl- en regelwerk wordt op de zolderverdieping onderbroken door een tweede uitkraging. Dit moest de gevel zoveel mogelijk beschermen tegen regen. De benedenverdieping wordt geritmeerd door een eenvoudige pui met houten inkomdeur en houten ramen. Deze indeling dateert uit 1886. Op de verdieping is het stijl-en regelwerk onderbroken door een gekoppelde houten ramen met glas-in-loodopvullingen. De zolderverdieping wordt verlicht via een houten bolkozijn.

De houten voorgevel is niet exact gedateerd

Op de Open Monumentendagen is enkel de benedenverdieping te bezoeken. In deze relatief kleine ruimte vormen de laatgotische schouw en de houten trap opvallende elementen.

Dank zij archiefonderzoek konden de verschillende eigenaars van het huis met de houten gevel getraceerd worden vanaf 1585. Op dat ogenblik is het huis reeds gebouwd. Vroegere eigenaars opsporen, is tot nu toe niet gelukt. Het huis was belast met renten. De (schaars) bewaarde renteboeken kunnen nog mogelijk uitsluitsel brengen.

Ongeveer dertien verschillende families hebben het pand in hun bezit gehad sinds het einde van de 16de eeuw. In geen enkel van de oude documenten wordt gewag gemaakt dat het huis een houten gevel heeft. Dit was toen ook niet uitzonderlijk. Wel wordt steeds expliciet de ligging van het huis naast de

huizen genaamd 'Het groote en cleene (hoofd)manschip' vermeld. De huisnaam 'manschip' verwijst naar huizen die in het bezit waren van Oosterlingen en dat kwam in deze buurt vaak voor. Verder wordt het huis gesitueerd tegenover het huis 'De Rode Steen' (Jan van Eyckplein 8) en *beneden* de nu verdwenen Sint-Jansbrug.

In de eerste helft van de 18de eeuw was het huis eigendom van de familie Van Santwege, die een lijnwaadhandel had. Werd het huis ook als winkel gebruikt? In de tweede helft van de 18de eeuw werd de zeer rijke meester-metselaar Frans de Smedt, bewoner van het huis 'De Rode Steen', eigenaar van Genthof 7, dat hij verhuurde. De Smedt bezat niet minder dan 33 huizen in Brugge en voerde grootschalige opdrachten uit. Hij stond aan het hoofd van een echt aannemersbedrijf dat in de tweede helft van de 18de eeuw belangrijke opdrachten toegewezen kreeg. De erfgenamen van de familie De Smedt hielden Genthof 7 in hun bezit tot op het einde van de 19de eeuw. Het werd steeds verhuurd. Van 1830 tot 1880 woonde er bijvoorbeeld de familie van meester-schoenmaker Jacobus Carron.

Tussen 1910-1953 was de vereniging 'Les amis de Bruges' eigenares van het huis. Een kleine, kleurrijke herinneringsplaat aan de gevel verwijst daarnaar.

De vereniging 'Les amis de Bruges' werd in 1910 opgericht met als doel een eigen bijdrage tot de bescherming van het architecturaal patrimonium te leveren. De voorzitter was kunstschilder Camille Tulpinck (1861-1946). Hij bepleitte de noodzaak van

het oprichten van deze onafhankelijke vereniging die in de Sint-Gillis- en Sint-Annawijk, waarvoor een geringe toeristische en dus stedelijke belangstelling bestond, de vereniging huizen zou opkopen, restaureren en opnieuw verkopen. De kerngedachte van 'Les amis' luidde: Brugge bewaren en zo de voorzetting van de grote artistieke traditie verzekeren. De eerste aankopen waren de huizen Genthof 5 en 7, die dadelijk werden gerestaureerd. De vereniging kampte echter vanaf het begin met financiële moeilijkheden en dit ondanks de vooraanstaande Bruggelingen die in de Raad van bestuur zetelden. 'Les amis de Bruges' verdwenen op de achtergrond maar hadden wel de problemen van een grootschaliger stadsvernieuwing en een intensievere restauratiecampagne aangekaart. Tulpinck zal later een belangrijke rol spelen in het zgn. Roerichpact waarin bepleit werd dat alle gebouwen van culturele waarde beschermd moesten worden en hij zal ook het museum Roerich-Tulpinck inrichten in het huis De Rode Steen. De Russische kunstenaar Nicolaas Roerich (1874-1947) schonk 18 schilderijen aan 'Les amis de Bruges' (zie brochure OMD 2001, nr. 13)

De gevel werd in 1967 gerestaureerd. Het hout werd toen geconsolideerd en enkele eiken planken moesten worden vernieuwd.

Genthof 7 is beschermd als monument bij Koninklijk Besluit van 9 juli 1974.

Jan Van Eyckplein 1, het Tolhuis

Open op zaterdag 11/09 van 14.00 tot 18.00u
en op zondag 12/09 van 10.00 tot 18.00u

Infopunt

*Lijn 4: Koolkerke en Lijn 14, Sint-Jozef , halte
Jan Van Eyckplein*

Het gerestaureerde Tolhuis is sinds april 2001 in gebruik als Provinciaal Informatiecentrum en als Provinciale Bibliotheek en Cultuurarchief. Bovendien fungeert het als Infopunt Europa.

De Provinciale bibliotheek is een bewaarbibliotheek met werken over de gemeenten in de Provincie West-Vlaanderen. De verzameling bevat in hoofdzaak werken die verschenen vanaf het ontstaan van de provincie in de Franse tijd.

Het tolhuiscomplex heeft een boeiende maar ingewikkelde voorgeschiedenis. Het bestaat nu uit verschillende panden: het vroegere huis 't Heylich Graf, het Rijkepijndershuisje, het eigenlijke Tolhuis en het huis het Wezelkin.

Het stadsdeel rond het Tolhuis werd met het oog op de toenemende handelsactiviteiten van de toenmalige haven aangelegd en bebouwd vanaf 1200. De schepen kwamen Brugge binnen via de Langerei en de Spiegelrei. Rijke handelaars zochten op deze

plaats een eigen plek om een woning met ruime opslagplaats op te trekken.

De kern van het complex bestaat uit twee 13de-eeuwse panden. Het grootste bakstenen huis, het latere Tolhuis (wat zich nu achter de natuurstenen puntgevel bevindt) is ongeveer 20 meter diep en 7 tot 8,4 meter breed. Het tweede huis (het latere huis *'t Heylich Graf*, het huidige hoekhuis) was kleiner. Het was 12 meter diep en 7,5 meter breed. De oorspronkelijke voor- en achtergevel van dit huis zijn volledig verdwenen.

Koopmanshuizen hadden gewoonlijk grote kelders en ruime gelijkvloerse verdiepingen waar de goederen werden gestapeld. De eerste verdieping gebruikte men als woon- en leefkamers. Het grote huis werd in de 14de eeuw drastisch verbouwd. Zeker reeds in 1305 was hier het kantoor van de tol ingericht. In documenten staat het gebouw vermeld als *tolnehuus*. De familie Van Luxemburg die vanaf 1470 de tolrechten in handen had, liet het bestaande trapgebouwtje optrekken en de natuurstenen voorgevel, die toen waarschijnlijk nog een hoge schermgevel was. Het Rijkepijndershuisje zou eveneens rond 1470 zijn gebouwd en *'t Heylich Graf* na 1478.

In het begin van de 16de eeuw werd het Tolhuis nogmaals verbouwd. Eén van de zijmuren werd vervangen door een zuilenrij, die oorspronkelijk waarschijnlijk door houten wanden met poorttoegangen was afgesloten. Dat maakte de circulatie van de goederen die aan- en afgevoerd werden eenvoudiger. De huidige onderbouw met de twee grote poortopeningen kwam toen tot stand. De

schermgevel werd in de 17de eeuw gewijzigd in een puntgevel.

Het Tolhuis werd gebruikt als kantoor waar de invoerbelasting werd geregeld op de producten die Brugge via de interregionale en internationale handel bereikten. De belasting of de tol werd in principe enkel door de vorst geheven maar heel dikwijls schonk hij dat recht in concessie aan een privé-persoon als een gunst of tegen betaling. Het tolrecht werd bepaald door het gewicht van de producten (en daarom spreekt men ook soms van weeghuis). De 'Tol' was in het midden van de 13de eeuw in leen gegeven aan de heren Van Gistel en in het begin van de 15de eeuw was het door huwelijk in handen van de familie Van Luxemburg gekomen. Op het einde van die eeuw ging het over naar de hertogen van Bourbon-Vendôme, die het in 1549 met toestemming van keizer Karel aan de stad verkochten. Vanaf dat ogenblik is er sprake van aanstellingen van meesters van de Grote Tol.

Terwijl de natuurstenen voorgevel van het tolhuis nog vrij authentiek oogt is het interieur sterk gewijzigd in de loop van de eeuwen. De grote benedenzaal (met het infocentrum) is afgedekt met 19de-eeuwse troggewelven (opgebouwd uit baksteen en metaal). Het pijndershuisje werd in 1877 volledig gereconstrueerd, evenals het trapgebouwtje met het wapenschild.

Stadsarchitect Louis Delacenserie (1838-1909) bouwde in 1878 achter de natuurstenen voorgevel een bijna volledig nieuw gebouw dat moest dienen als stadsbibliotheek (zijmuren, achtergevels en gebinten bleven wel geïntegreerd). In 1889 werd de benedenverdieping ingericht als brandweerkazerne en dit bleef zo tot in 1960. Nadien werd die benedenruimte

gebruikt als uitleenbibliotheek en discotheek. Het hoekhuis werd pas in de 20ste eeuw bij het complex ingelijfd. Tot 1930 was er de meubelzaak van Edward van Mullem gevestigd. In 1972 werd aan de kant van de Spanjaardstraat een kleine jeugdbibliotheek bijgebouwd naar het ontwerp van architect Luc Dugardyn (1929-1994).

Vóór de ingreep van Delacenserie waren de bovenverdiepingen van het Tolhuis in privé-handen geweest, zoals bleek uit het archivalisch onderzoek, en ook een eeuw lang bewoond door het gezin van de ontvanger van de douanerechten. De 'Tol' was als functie afgeschaft na de modernisering van de instellingen in de Franse tijd (1794-1814) en werd vervangen door het douanesysteem.

De houten spiltrap

In functie van het jaarthema 'Hout' van OMD 2005 zal de rondleiding dan ook toegespitst worden op de **houten elementen** die in het complex bewaard zijn en fraaie getuigen zijn van de 19de-eeuwse stadsbibliotheek. De

inrichting op de verdiepingen van de vroegere leeszaal, de boekenmagazijnen, de boekenrekken, de houten spiltrap zijn ontworpen door architect Louis Delacenserie.

Het 19de-eeuwse boekenmagazijn

De schrijnwerker(s) die de werken uitvoerde(n) blijven (voorlopig) onbekend. In het archief van de Stedelijke Dienst voor Monumentenzorg worden tekeningen bewaard van de voormalige boekenmagazijnen met onder meer enkele detailtekeningen van de eikenhouten deuren en het balkwerk.

Op de verdieping richtte Delacenserie een klein salonnetje in 18de-eeuwse stijl in, dat fungeerde als kleine vergaderzaal. Dit salonnetje met houten schouwtje en fraaie deur is gestoffeerd met goudlederbehangsel dat 1660-1700 wordt gedateerd. Het kan op OMD eveneens worden bezocht.

Het Tolhuis is beschermd als monument bij Koninklijk Besluit van 5 december 1962.

Klaverstraat 52 (horend bij Sint-Jorisstraat 69-71 - Hogeschool West-Vlaanderen), de turnzaal

Open op zaterdag 10/09 van 14.00 tot 18.00u
en op zondag 11/09 van 10.00 tot 18.00u

Gidsen zorgen voor begeleiding

Lijn 3: Sint-Pieter en Lijn 13: Sint-Jan, halte Normaalschool

De voormalige Brugse Rijksnormaalschool werd door tijdgenoten als het meest creatieve en waardevolle architectuurproject van stadsarchitect Louis Delacenserie (1838-1909) beschouwd: *L' école normale de Bruges est une des oeuvres les plus originales et les plus remarquables de notre confrère M. Dela Censerie(...) il est regrettable de la voir placé dans un quartier aussi éloigné du centre de la ville(...) la façade eût été en tous points digne d'orner une des places publiques de l'artistique cité*, zo staat te lezen in het Brusselse architectuurtijdschrift L' Emulation van 1887. Als neogotische architectuur van deze omvang en met deze functie wordt het ook vandaag beschouwd als een verrassende waardevolle creatie.

In het kader van het thema 'Hout' werd geopteerd om de bijzonder fraaie turnzaal open te stellen, die bereikt u via de ingang in de Klaverstraat (rechts van het gebouw).

De bouw van deze voormalige Rijksnormaalschool (nu Hogeschool West-Vlaanderen- Departement Lerarenopleiding) kende een ingewikkelde politieke voorgeschiedenis. Brugge had reeds in 1866 toelating gekregen van het Ministerie voor Binnenlandse Zaken om een normaalschool voor jongens uit te bouwen. De Stad moest wel zelf zorgen voor het terrein en het optrekken van de gebouwen. In 1867 en 1869 verwierf ze daartoe de gronden van het voormalige *Oud Hof* van de Sint-Jorisgilde, waarvan de 16de-eeuwse traptoren nog bewaard was (en is) en later kon de zgn. *Jardin Durny* aangekocht worden. Het terrein werd door 'Brussel' goed bevonden. Ondertussen werden de liberalen weggestemd uit de regering en leek een nieuwe Rijksnormaalschool in Brugge niet langer tot de prioriteiten te behoren. De toenmalige Brugse liberale burgemeester Jules Boyaval bleef echter niet bij de pakken zitten en drong onverminderd aan op een realisatie van dit complex. Plannen voor de nieuwe school werden opgemaakt door architecten van het Ministerie van Openbare Werken. Deze plannen vonden geen genade in Brugge, noch bij de beleidsvoerders noch bij de stadsarchitect Louis Delacenserie. De (talrijke) voorstellen in Vlaamse stijl waren volgens hen een regelrechte aanfluiting op de 'echte' principes van de neogotische architectuur. De discussies duurden jaren. Er ontketende zich een ware pennenstrijd in de pers.

Op 10 oktober 1878 vroegen de leden van het Brugse Oudheidkundig Genootschap de

tussenkomst van koning Leopold II: *te dikwijls reeds, Sire, hebben wij in onze stad door vreemde bouwmeesters werken zien uitvoeren die met het geld van eenieder betaald worden. Dit dient maar tot ontmoediging van onze kunsttoefenaars, die alzo de gelegenheid benomen worden om hen te doen kennen, en om de bekwaamheid te doen gelden die zij door langdurige en moeilijke studiën hebben bekomen.* Voor het Genootschap was maar een architect aanvaardbaar en dat was stadsarchitect Louis Delacenserie. Nog dezelfde dag meldde de toenmalige minister van Openbare Werken Saintelette dat Louis Delacenserie een tegenvoorstel mocht opmaken. De belangstelling van Leopold II voor Brugge is genoegzaam bekend. Hij zal later ook zelf verschillende ontwerpen aan Delacenserie vragen en dit onder meer voor de Sint-Pieter- en Pauluskerk in Oostende en het Centraal Station in Antwerpen.

Op 1 juni 1879 startte de bouw van de monumentale school en in het voorjaar van 1883 waren de gebouwen in gebruik. Op het archief van de Brugse Dienst voor Monumentenzorg zijn niet minder dan 208 ontwerptekeningen voor de school bewaard, waarvan tientallen voorontwerpen, meerdere grondplannen en gevelplannen.

Koninklijke en ministeriële besluiten van 1881 gevolgd door uitvoerige ministeriële onderrichtingen vroegen nadrukkelijk een goede organisatie en aangepaste leerplannen aan de normaalscholen in België. De spilfiguur was de directeur die opdracht kreeg de

onderrichtingen goed na te volgen. Er werd onder meer uitdrukkelijk gesteld dat de fysieke conditie van de leerlingen moest goed zijn: *Les soins de propreté du corps et des vêtements chez les élèves, l'usage régulier de bains, la nécessité des exercices physiques appellent toute la sollicitude du directeur. Il est de son devoir de défendre l'immobilité absolue et l'étude pendant les récréations, de favoriser les jeux de mouvement, et d'amener tous les normalistes à pratiquer un système de gymnastique rationnelle, avec goût, suite et régularité* (vrij vertaald: de directeur moet er voor zorgen dat de leerlingen hun lichaam en kledij proper houden, dat ze regelmatig in bad gaan, aan fysieke oefeningen doen. Hij moet elke immobiliteit voorkomen. Tijdens de speeltijden mag niet gestudeerd worden, maar moeten de leerlingen bewegen. Fysieke spelen moeten aangemoedigd worden en de normaalschoolstudenten moeten aan gymnastiek doen). Een turnzaal was dus een noodzakelijke ruimte voor de school! Dat heeft men in Brugge letterlijk geïnterpreteerd.

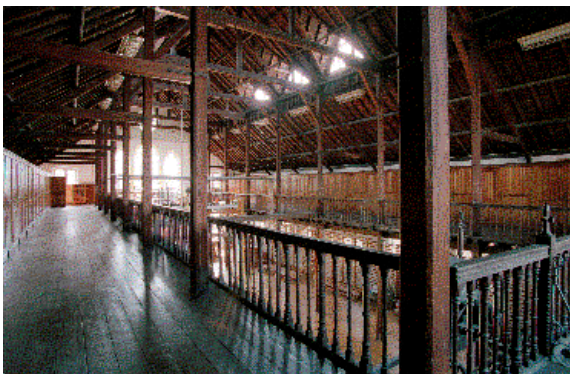
Door politieke strubbelingen werd reeds in 1888 de Brugse Rijksnormaalschool omgevormd voor meisjesstudenten. De jongens die onderwijzer wilden worden moesten vanaf dan naar Gent. De eerste (mannelijke) directeur E.-J. De Geynst en een deel van zijn leerkrachten werden naar Gent gemuteerd. In Brugge startte men met een volledig vrouwelijk team met de Brugse Augusta Lebrocqy als directrice. Léontine Detienne kreeg naast aardrijkskunde, handel,

tekenen ook lichaamsopvoeding onder haar bevoegdheid.

De meisjesstudenten kregen een fraai en goed uitgeruste turnzaal ter beschikking.

De turnzaal

Het gebouw op rechthoekig grondplan meet 16 m x 31,5 m (ca. 515 m²).

De 'houten' turnzaal voor de voormalige Rijksnormaalschool

De rijke bakstenen buitenarchitectuur van de turnzaal doet denken aan deze van een kapel door de voorgevel met het groot driedelige venster. Dit wordt nog extra geaccentueerd door het roosvenster (dat men vooral in religieuze architectuur aantreft), opgevuld met maaswerk in een laatgotische vormgeving. De natuurstenen elementen die voor extra accenten zorgen in de gevel zijn ook met laatgotische vormgevingselementen versierd. De raamopvullingen in de centrale vensters zijn in een zeldzame, neogotische stijl. Via een natuurstenen trap en de tudorboogpoort kom je de turnzaal binnen. In

het interieur overweldigen de dennenhouten constructie-elementen de bezoeker. De open dakconstructie lijkt een vereenvoudigde miniatuurversie van deze van de 14de-eeuwse schuur van Ter Doest in Lissewege. De toenmalige geraamde kostprijs voor deze unieke turnzaal bedroeg 65.729,11 frank. Een niet gering bedrag. De houten kleedhokjes en toestellen zijn nog origineel. De douchecellen en de voetbaden dateren uit de jaren 1930.

De turnzaal wordt nog steeds voor haar oorspronkelijke functie gebruikt maar wordt soms ter beschikking gesteld voor bepaalde evenementen. De akoestiek is er uitstekend.

De torenruïne is beschermd als monument bij M.B. van 23 april 1985 en het volledige schoolcomplex bij M.B. van 27 september 1989.

Korte Vuldersstraat 30, kunstenaarsatelier Flori Van Acker

Open op zaterdag 10/09 van 14.00 tot 18.00u
en op zondag 11/09 van 10.00 tot 12.00u en
van 13.00 tot 18.00u

Gidsen zorgen voor begeleiding

*Lijn 12 (Katelijneparking - Brugge Centrum) en
alle bussen die via het Centrum rijden,
halte Sint-Salvatorokathedraal, 4 minuten
wandelen*

Dit atelier werd in 1895 gebouwd door
kunstschilder Florimond Arthur Joseph Van
Acker (1858-1940) naar eigen ontwerp.

De voorgeschiedenis

Reeds in 1580 was dit perceel aan de Korte
Vuldersstraat verbonden met het huis
Zuidzandstraat 41, de Grote en de Kleine
Naelde. Uit een beschrijving in 1643 weten
we dat, aan de kant van de Korte
Vuldersstraat, een grote poort als uitgang
van het eigendom aan de Zuidzandstraat
fungeerde. Naast de poort stonden vier
stenen eenkamerwoningen of armenhuisjes.
Bij het eigendom hoorde een ruime koer. In
de 18de eeuw werd een deel van de koer
bebouwd met een huis, dat dan vaak door de
eigenaars van de panden aan de
Zuidzandstraat werd bewoond. Daar was
steeds een winkel ingericht. In de 19de eeuw
werd het volledige complex eigendom van

Theresia Poppe, die het verkocht aan bakker Felix Ryckborst. Ryckborst verkocht het op zijn beurt door aan de weduwe van fabrikant Jan Vanneste en Florimond Van Acker was gehuwd met een dochter Vanneste. Zo kwamen de kunstenaar en zijn vrouw in 1891 in het bezit van de huizen aan de Zuidzandstraat en de Korte Vuldersstraat. Flori Van Acker woonde met zijn familie aan de Zuidzandstraat (hoogstwaarschijnlijk enkel op de verdieping, beneden was een drankenhandel gevestigd) en gebruikte het pand aan de Korte Vuldersstraat voor ontvangsten en atelier.

*Flori Van Acker
La Flandre Littéraire,
1897*

Het atelier en de ontvangstruimte

Flori Van Acker sloopte een bestaand pand aan de Korte Vuldersstraat om zijn atelier naar zijn smaak in een contemporaine stijl te realiseren. We schrijven 1895, net 110 jaar geleden.

Het bakstenen diephuis is gebouwd op een rechthoekig perceel van 6 m op 16,5 m en is twee bouwlagen hoog. Het pand is afgedekt met een schilddak. De initiële bedoeling van

de bouwheer was om een rijk versierde puntgevel te bouwen. Uit zuinigheidsoverwegingen moest hij kiezen voor een sobere lijstgevel. In de bakstenen voorgevel is vooral het groot bovenvenster opvallend, het is onderverdeeld in kleine vierkante ramen en moest voor voldoende licht in het atelier zorgen. De toegangsdeur, versierd met gotische briefpanelen, zorgt voor de traditionele noot.

Het interieur is rijker van opsmuk en staat symbool voor de status die Flori Van Acker had verworven. De architecturale lay-out is vrij eenvoudig maar verrassende elementen zijn de mezzanine en de eikenhouten trap die ernaar toe leidt.

De bezoeker komt dadelijk in een ruime ontvangstkamer, waar de monumentale barokschouw de aandacht vasthoudt. Ze bestaat uit twee hoge zwartmarmeren wangen gemarkeerd door zware voluten en bekroond door een gebeeldhouwde eiken schouwmantel in Vlaamse neobarokstijl. De schuin opstaande schouwboezem is afgewerkt met een schilderij op doek met een decoratief, historiserend tafereel. Twee mannen in historische klederdracht zijn afgebeeld in een gefantaseerd architecturaal decor met zuilengalerij. Het geheel is opgesmukt met wapenschilden en spreuken 'Ars Semper' en 'Omni Potens': een verheerlijking van de kunst. Flori Van Acker signeerde dit doek in 1897.

De haardtegels zijn in neorenaissancestijl, de rijk versierde haardplaat is in gietijzer.

De houten zoldering is samengesteld uit moer-en kinderbalken. De moerbalken met geprofileerde balksleutels rusten op sculpturaal versierde consoles in gotische stijl, versierd met maskers met loofwerk. Aan de linkermuur bevindt zich de trap naar de verdieping, een steektrap met bordes over de gehele kamerbreedte. De houten borstwering is uitgewerkt met gedraaide balusters.

Onder deze mezannine situeert zich de doorgang naar het *Vlaamsche Salet*. De tussenwand is fraai opengewerkt met glas-inloodramen die met tafereeltjes zijn beschilderd. De glaspanelen zijn beschilderd door Wilhelm Menzler (°Kassel, 1846) en stellen idyllische parkscènes voor. Op de deurlijsten zijn bloemen in een bolle vaas geschilderd, in een stijl die reeds zou kunnen verwijzen naar de Art Nouveau. Het salon is afgewerkt met een eikenhouten lambrisering die versierd is met rozetten in gevlochten banden en frontaal zit een renaissanceschouw. De twee wangen bestaan uit slanke zuiltjes met Ionische kapitelen die versierde consoles dragen. De boezem is versierd met een eikenhouten bekleding in neorenaissancestijl en geaccentueerd door hermen. Het 18de-eeuwse schilderij in de schouwboezem wordt momenteel gerestaureerd (zou eventueel op de OMD tijdelijk te zien zijn). Dit salon wordt verlicht door een rechthoekig glaspaneel. Daar rond zijn enkele plafondschilderingen op doek te bewonderen. De meeste motieven verwijzen opnieuw naar de 'kunsten'. Op een balk onder het bordes staat het opschrift 'In

dit salet naer Ouden Trant, Drukt Vlaemsche Vriendschap U de hand - Anno 1895'.

Op deze benedenverdieping ontving Flori Van Acker zijn potentiële klanten en bevriende kunstenaars. Zijn familie werd hier niet uitgenodigd, aldus getuigenissen van sommige familieleden. Uit een beschrijving is gekend dat de ruimte was aangekleed met antiek meubilair en versierd met aardewerk en koperen voorwerpen.

Flori Van Acker bouwde zijn atelier naar eigen ontwerp

Op de tussenverdieping bevindt zich de trap naar het eigenlijke atelier. Het centrale deel van de balusterleuning van de mezzanine kan weggenomen worden om gemakkelijk schilderijen naar boven of beneden te verplaatsen. Op de balk staat het stichtend opschrift 'God beschermde dezen huyse van

bliksem ende Ongespuuse. Herbouwd anno 1895'.

Het eigenlijke atelier, dat niet te bezoeken is op Open Monumentendag, bevond zich op de verdieping. Deze ruimte was sober en functioneel ingericht. Daarnaast was er in een ingemaakte kast onder de trap van de verdieping, oorspronkelijk een kleine fotostudio door Van Acker ingericht.

De ontvangstruimte met het Vlaamse salonnetje, een onderdeel van het kunstatelier, vormt een unicum in Brugge. Dit interieur is zeer typisch gestoffeerd. De Vlaamse renaissance werd rond 1890 als een van de meest toepasselijke kunststijlen in Brugge beschouwd. De ambachtsmensen die zorgden voor de uitvoeringen van de houten elementen zijn jammer genoeg niet bekend en wellicht is hun naam niet meer te achterhalen. Er waren in Brugge verschillende schrijnwerkers en beeldhouwers aan het werk die de houten elementen in dit huis voor hun rekening kunnen genomen hebben. Misschien wel een collega uit de Brugse Academie? Zonder twijfel zal Flori Van Acker de volledige uitvoering van zeer nabij gevolgd hebben.

Flori(mond) Van Acker was leerling van de kunstschilders Bruno van Hollebeke (1817-1892) en Edward Wallays (1813-1891). Hij studeerde aan de academies van Brugge, Antwerpen (bij Karel Verlat) en Brussel (bij Jan Portaels) en kreeg uiteraard nog een vrij klassieke opleiding. In 1883 greep hij net naast de zo begeerde Romeprijs, die hij aan een andere Bruggeling - Emile Verbrugge (1856-1936) - moest laten.

Hij was leraar (o.m. schilderen naar levend model) en van 1910 tot 1926 directeur van de Stedelijke Academie van Brugge. Hij schilderde veel stadsgezichten en landschappen maar ook tal van portretten, historische taferelen en religieuze werken. Zijn portret van burgemeester A. Visart de Bocarmé in galakostuum wordt bewaard in het stadhuis. Daarnaast blijven heel wat toeristische affiches (onder meer de zeer gekende voor Die Roya met Ursulaschrijn, deze voor de fameuze Breidelfeesten en voor de Beiaardconcerten), boekillustraties en ontwerpen voor kostuums en praalwagens voor processies en stoeten bewaard. Hij decoreerde eveneens interieurs (wij kennen de ontwerpen op 't Zand - Singe d'Or - en in het huis Simon Stevinplein 14). Daarnaast was hij fotograaf en lid van de Brugse 'Cercle Photographique' en kon nog enkele interessante stadstaferelen vastleggen.

Hij wordt als een belangrijk vertegenwoordiger van de 'Brugse school' beschouwd en zou als mens een graaggeziene figuur zijn geweest in het toenmalige Brugse stads- en societyleven. Hij was medestichter van de 'Maatschappij De Vrienden der Musea van Brugge' en lid van de culturele vereniging 'De Zwarte Kat'.

Het interieur van de ontvangstruimte en het Vlaamse salon zijn recent gerestaureerd op initiatief van de huidige eigenaars.

Dit kunstenaarsatelier Flori Van Acker is beschermd als monument bij Ministerieel Besluit van 26 april 2002.

Kruisvest, de nieuwe Koeleweimolen

Open op zaterdag 10/09 van 13.30 tot 17.00u
en op zondag 11/09 van 9.30 tot 12.30u en van
13.30 tot 17.00u

De molenaar begeleidt de bezoekers

*Lijn 6: Malehoek en Lijn 16: Sint-Kruis, halte
Kruispoort, 9 minuten wandelen*

*Lijn 4: Koolkerke en Lijn 14: Sint-Jozef, halte
Snaggaardbrug, 10 minuten wandelen*

In Brugge waren reeds vanaf de 13de eeuw windmolens op de stadsomwalling. Op de stadsk kaart van Marcus Gheeraerts uit 1562 staan 25 zgn. staak- of standaardmolens afgebeeld. De namen van al deze windmolens zijn gekend door archivalische bronnen. Nog in het begin van de 19de eeuw stonden 30 molens op de vestingen. Het oprichten van molens was steeds door de overheid gereguleerd en belast. Vlaanderen was zeer vroeg een land met vele molens. Per 500 tot 1000 mensen zou er eeuwenlang één molen nodig geweest zijn. Het meest voorkomende type windmolen is de **houten standaard- of staakmolen**. Met de opgang van de stoommachine in de tweede helft van de 19de eeuw werden de molens systematisch afgebroken. Nog in W.O.I vernielden de Duitse troepen vele molens omdat ze door de Weerstand gebruikt werden als observatiepost of voor het doorseinen van berichten. In Vlaanderen zijn nog 157 windmolens bewaard. Op de Brugse Kruisvest

staan: de Bonne Chiere, de Sint-Janshuysmolen, de Nieuwe Papegaai en de nieuwe Koelewei.

In september 1991 verwierf de Stad Brugge de Bosterhoutmolen uit Meulebeke voor één symbolische frank. Die molen moest in Meulebeke plaats ruimen voor de aanleg van de provinciale weg Tielt-Ingelmunster. Vanaf 1971 had de gemeente Meulebeke zelf voorstellen uitgewerkt om de molen te verplaatsen of na de aanleg van de weg te herbouwen in zijn vertrouwde omgeving. De Bosterhoutmolen werd in 1980 ontmanteld en wegens gebrek aan financiële middelen was er nadien geen sprake van heropbouw. Er werd onderzocht of de molen misschien naar Bokrijk of naar Torhout kon worden overgebracht.

Brugge bracht de ultieme redding. Op 6 februari 1992 werd de ontmantelde molen met de 17 ton wegende molenkast overgebracht naar het atelier van de molenbouwers Peel uit Gistel en in Brugge werd op de Kruisvest een nieuwe molenwal opgericht op de plaats waar tot in 1822 de houten graanmolen de Koelewei stond. De voormalige Bosterhoutmolen kreeg daarom na de heropbouw de naam: de nieuwe Koelewei.

De (nieuwe) Koelewei

De (nieuwe) Koelewei is - zoals de Sint-Janshuysmolen - een houten standaardmolen die uit 1765 dateert en oorspronkelijk gebouwd werd door Joannes Vander Scheure, zoals te lezen is op het inschrift op de standaard. Het is een twee-zoldermolen met

op de haverzolder een haverpletter en op de steenzolder maalstenen.

De nieuwe Koelewei werd hier in 1997 ingehuldigd

De reconstructieplannen en het uitgebreide lastenboek voor de nieuwe Koelewei zijn van de hand van Marc Meulemeester van het Ontwerpbureau van de Stad Brugge. De werken werden in 1996-1997 uitgevoerd door de tijdelijke aannemersvereniging Nijs-Wieme uit Deinze. Afwijkend van de oorspronkelijke situatie in Meulebeke werd bij de reconstructie geopteerd om de zgn. kruisplaten en teerlingen, waarop de molen steunt, niet zichtbaar te laten, maar in een ronde bakstenen voet of torenkot in te werken. De windveeg werd bekleed met duizenden eikenhouten leien en de molenkast werd gebeitst in een imitatie-notelarenhout. De wieken, met een vlucht van 24 meter, vallen op door de afwerking met wijnrode, blauwe en witte (Brugse) kleuren. De molen werd op 22 mei 1997 feestelijk ingemalen.

De nieuwe Koelewei is als monument beschermd met Koninklijk Besluit van 14 april 1944 (de oude bescherming bleef na de reconstructie in Brugge behouden).

Mariastraat 36, Bruggemuseum- Archeologie

**Open op zaterdag 10/09 van 13.30 tot 17.00u
en op zondag 11/09 van 9.30 tot 17.00u**

*Lijn 12 (Katelijneparking - Brugge Centrum) en alle
bussen die via het Centrum rijden, halte Sint-
Salvatorkathedraal, 4 minuten wandelen*

**'Het Houten Huis'. Bezoek ook de
verrassende kleine tentoonstelling op het
speelplein in de Gruitstraat in Sint-Andries
(Refuge).**

Op 9 juni 2004 werd de Interlokale Vereniging voor Archeologie in Brugge en Ommeland (nu reeds goed bekend als 'Raakvlak') aan de pers voorgesteld. Deze Intergemeentelijke Archeologische Dienst heeft als werkgebied Brugge, Jabbeke, en Zedelgem. Het is de bedoeling om de werking mettertijd uit te breiden tot het ganse arrondissement. De stad Brugge treedt op als beherende gemeente en stelt haar volledige Archeologische Dienst met personeel, huisvesting en werkingsmiddelen ter beschikking van Raakvlak. De intergemeentelijke samenwerking kan functioneren dankzij de financiële steun van het Vlaamse Gewest. Nog in 2004 werd daarvoor een bijkomend archeoloog aangeworven.

Het gebied rond Brugge is bijzonder rijk aan archeologische sites. De noodzaak aan lokaal beleid op archeologisch vlak laat zich de laatste jaren sterk voelen. Vaak gingen sites verloren of konden slechts door de toevallige inzet van enkelingen worden gered. De aangesloten gemeenten krijgen, in ruil voor een financiële bijdrage, archeologische begeleiding in het kader van de ruimtelijke planning. Op deze

manier krijgt de zorg voor het archeologische patrimonium een systematisch karakter.

In 2004 heropende ook een vernieuwd archeologisch museum zijn deuren onder het motto 'Voel het verleden onder je voeten!'. De benedenverdieping werd volledig heringericht. Nog eind 2005 zal ook gestart worden met de herinrichting van de bovenverdieping.

De eerder interactieve opstelling nodigt de bezoeker uit om het archeologisch verleden van de stad Brugge te ontdekken. Je vindt er niet alleen voorwerpen, maar komt ook meer te weten over het landschap en het milieu vanaf de prehistorie. Je ziet hoe de mens met zijn eigen omgeving omging, hoe mensen in het verleden woonden, welke maaltijden er op tafel stonden en hoe ze hun doden begroeven. Heden en verleden komen op verrassende wijze samen. Zo wordt een Merovingisch recept getoond in een TV-kookprogramma en worden steensoorten voorgesteld in een hedendaagse showroom.

De openstelling van Bruggemuseum-Archeologie kadert in het thema van de Open Monumentendag omdat in het museum ook het onderdeel houtbouw wordt belicht. Eigen aan archeologisch onderzoek is dat sporen vaak maar kortstondig worden blootgelegd en dat er naar methodes wordt gezocht om die sporen op een andere manier in de herinnering te houden. Daarom is een bezoek zeker een aanrader. In het museum zal speciale aandacht worden geschonken aan het

fenomeen van paalsporen en het opgraven ervan.

Daarnaast wordt op 10 en 11 september met de gemeenten Zedelgem (Aartrijke, brouwerij) en Jabbeke (gemeentehuis) een overkoepelende, bescheiden tentoonstelling '**Het Houten Huis**' ingericht die de lokale houtbouw tot 1200 zal behandelen. In Brugge op het speelflein van de Refuge, Gruitstraat 8200 Sint-Andries. De speelconstructie die hier staat opgesteld is een combinatie van de reconstructie van een Romeins houten huis met allerlei spelelementen.

Het houten huis in het Bruggemuseum - Archeologie

Markt 3, het Provinciaal Hof

Open op zaterdag 10 september van 14.00 tot 18.00 en op zondag 11 september van 10.00 tot 18.00

Gidsen zorgen voor begeleiding

Lijn 12 (Katelijneparking - Brugge Centrum) en alle bussen die via het centrum rijden, halte Markt

Op de plaats van het Provinciaal Hof stond van 1285 tot 1789 de Waterhalle, een indrukwekkend gebouw in baksteen en natuursteen, schraags over de Kraanrei. Koopwaar werd eronderdoor in kleine boten aangevoerd, gelost en gestapeld. Kort na de sloop van de Waterhalle, gekend als één van de "Zeven Wonderen" van Brugge, werd de rei overwelfd en werd een fraai classicistisch gebouw opgetrokken door architect Hubert Dumortier. In het centrale deel van dit bouwwerk richtte het provinciebestuur in 1850 een raadzaal in. In 1878 verwoestte een desastreuze brand nagenoeg het volledige complex aan de oostkant van de Markt en dit tot vreugde van de voorstanders van de Vlaamse bouwstijl: *tous les amis de notre antique art national ont appris avec une vive satisfaction (au point de vue artistique bien entendu) l'incendie de l'affreuse construction qui sous le nom de Palais du Gouvernement provincial, gâtait si déplorablement l'effet pittoresque de la Grande Place de Bruges (...)* (Le Bien Public, 7

maart 1878). De Franse stijl van het 18de-eeuwse gebouw vond sinds de jaren 1850 geen genade meer in de ogen van de toenmalige kunstliefhebbers.

De grote raadzaal

Dadelijk werd aangedrongen om een nieuw gebouw op te richten in een 15de-eeuwse gotische stijl. Nog in 1880 werd een akkoord bereikt om de volledige oostkant van de Markt (100 meter) te bebouwen en dit niet enkel met een nieuw Provinciaal Hof maar ook met kantoren voor Bruggen en Wegen (later dacht men er de gouverneursresidentie in

onder te brengen) en lokalen voor de Post en Telegraaf.

Zoals steeds werd alleen een Brugs architect in staat geacht een gebouw van die schaal in een Brugse gotische stijl te realiseren. Stadsarchitect Louis Delacenserie (1838-1909) en provinciaal architect René Buyck (1850-1923) kregen van gouverneur Theodore Heyvaert de opdracht om de plannen voor het Provinciaal Hof en het Postgebouw te tekenen. Louis Delacenserie was op hetzelfde ogenblik bezig met de bouw van de Rijksnormaalschool aan de Sint-Jorisstraat (zie nr.7 van deze brochure). Talrijke ontwerpen werden in even talrijke commissies van tafel geveegd en het duurde tot 1887 voor de werken konden starten met een door de Koninklijke Commissie voor Monumenten goedgekeurd ontwerp. De bouwwerken sleepten op hun beurt vele jaren aan. In 1892 moest de Provincieraad haar intrek nemen in een onvoltooid complex. Het duurde tot 1909 voor de werken in het interieur waren voltooid en tot 1921 voor de drie linkertraveeën waren gebouwd.

Louis Delacenserie

René Buyck

De gevelarchitectuur van dit imposante gebouw is beeldbepalend voor het Brugse marktplein. Het gebouw heeft een drie bouwlagen hoge middenvleugel van drie traveeën en twee lagere zijvleugels van twee bouwlagen respectievelijk drie en vier traveeën. Dwars op het voorgebouw staat nog een monumentale achternvleugel. De voorgevel is met Franse kalkzandsteen van Euville bekleed. De ingang wordt beklemtoond door de monumentale trap met open borstwering en de twee gebeeldhouwde leeuwen en lantaarns. De vensters op de beneden- en bovenverdieping zijn gevat in spitsboognissen met maaswerk in de boogvelden. Hoektorentjes, dakkapellen, hogels, pinakels en een opengewerkte balustrade als gevelbeëindiging maken het gotische beeld compleet. Zowel de stadhuisgevel als de gevel van het huis van de heren van Gruuthuse zijn duidelijk als inspiratiebron gebruikt door de architecten. De koperen Sint-Michiel die de centrale punttop van de voorgevel bekroont, werd in 1904 gemaakt door de Brugse kunstschilder Edward De Vooght (1828-1922) naar een ontwerp van beeldhouwer Gustaaf Pickery (1862-1921). De vergulde L, centraal onder de vorstkam, verwijst naar Koning Leopold II. Ernaast de wapenschilden van Vlaanderen en Oud-Vlaanderen.

Speciaal voor OMD 2005 werd gepoogd de namen van de talrijke timmerlieden, schrijnwerkers en meubelmakers die betrokken waren bij de inrichting van dit gebouw op te sporen. Het Provinciaal Archief bewaart documenten die toch licht in de duisternis brachten (met dank aan archivaris Johan Vannieuwenhuyse). Het lijken Louis Delacenserie en zijn medewerkers te zijn die de ontwerpen voor de

meubels hebben gemaakt. Voor de grote raadzaal werden in 1909 drie meubelmakers-schrijnwerkers aangeduid om tientallen zetels, stoelen, banken en tafels te maken in eikenhout en dat waren: Leon Mus uit de Noordzandstraat in Brugge, Hippolyte Dewispelaere uit de Westmeers eveneens in Brugge en Jozef Lelan-Declerck uit de Vanden Peereboomlaan in Kortrijk. Voor de benedenzaal hadden René Daled (Wijngaardstraat) en Frans Devriendt (Zilverstraat) uit Brugge ook meubelen geleverd. De meubelbekleding gebeurde dan voornamelijk door het huis Abrams (Academiestraat 1) en later bij Jos Van Heede-Van Wesemael (Steenstraat).

Nog voor de eeuwwisseling waren de opdrachten voor de houten afwerking van het gebouw aanbesteed. Zoals: *une grande porte en bois de chêne destiné à clôturer le vestibule et la cage du grand escalier* (600 Belgische frank), *une voûte en bardeaux en pitchpine pour la salle de musée* (5600 Belgisch frank), *plafond avec gîtes et planchettes en chene de la salle des pas perdus* (7000 Belgische frank). De twee meest gebruikte houtsoorten zijn Pools eikenhout (voor de bekleding van balken, balksleutels) en Rood Noors Dennenhout voor minder belangrijke onderdelen. Als aannemers voor de binnenafwerking vallen vooral de namen van Louis De Mey uit Sint-Michiels, Ruscart en Verhelle op. Dit zou nog nader onderzocht kunnen worden.

Dit is pas een eerste aanzet om vakmensen uit het verleden uit de anonimiteit te halen.

In het Provinciaal Hof kunnen de voorzaal, de vestibule, de vestiaire (bemerkt de zeer fraaie kapstokken en de haardschermen), de grote achterzaal en de trapzaal op de benedenverdieping worden bezocht. Overal zijn koperen en smeedijzeren lusters opgehangen die de ruimtes verlichten. Bemerkt ook de afwerkingen van de eikenhouten deuren met sluitwerk in metaal,

de glas-in-loodramen, de houten binnenluiken en de wandverlichting.

Zowel de met balksleutels versierde eikenhouten balkenzoldering, de rijkelijk met natuursteen voorziene ingangen, het beeldhouwwerk, de deuren, de schouwen en de vloertegels zijn authentiek en typisch voor deze laat-19de-eeuwse stijl. Via de natuurstenen eretrap is de verdieping te bereiken. Het monumentale achzijdige trappenhuis is een opvallend element in het gebouw. Verschillende natuurstenen beelden verfraaien dit geheel. Ze stellen Jacob van Maerlant, Jan Van Eyck, Lanceloot Blondeel en Jan Brito voor. In het stergewelf dat het trappenhuis afdekt, zijn op de consoles de personen gebeeldhouwd die bij de realisatie van het Provinciaal Hof waren betrokken zoals architect Louis Delacenserie, de beeldhouwers Gustaaf en Hendrik Pickery, de aannemer Hargot uit Antwerpen, architect René Buyck en gouverneur Albert Ruzette.

Een van de opvallende objecten in het gebouw is de monumentale luchter in smeedijzer in de trappenzaal. De luchter die 15 meter hoog is en 1300 kg weegt, werd in 1909 gesmeed door de toen 82-jarige Edward De Vooght naar een ontwerp van Louis Delacenserie. De Vooght smeedde bovendien de twee opmerkelijke kroonluchters van de raadzaal op de verdieping. Het zijn meesterwerken. Heel wat lelies, ranken en bladeren zorgen voor extra sierlijkheid aan de toch vrij imposante luchters.

Op de bovenverdieping zijn de balkonzaal en de provincieraadzaal te bezoeken. In de balkonzaal valt de monumentale natuurstenen gebeeldhouwde schouw dadelijk op. Daar zijn ook de portretten van gouverneurs te bewonderen. Rechts van de brede middengang bevindt zich de voormalige provincieraadzaal (de provincieraad vergadert sinds 1999 in een nieuw gebouw gelegen bij het provinciehuis Boeverbos in Sint-Andries). Hier trekt vooral het roosvenster met het rijke maaswerk de aandacht van de bezoeker. Het lijkt zo uit de religieuze architectuur geplukt. De ruimte is afgewerkt met een dennenhouten spitsbooggewelf (dit gewelf verbergt een toen 'modern' ijzeren dakspant van hetzelfde type dat werd gebruikt voor de zolders van de Rijksnormaalschool). Verder in de ruimte zijn beelden opgesteld die gezagdragers voorstellen en zijn portretten van de voorzitters van de provincieraad te ontdekken.

Het Provinciaal Hof is beschermd als monument bij Ministerieel Besluit van 28 maart 2002.

Sint-Annaplein, de Sint-Annakerk

Open op zaterdag 10/09 van 14.00 tot 18.00u
en op zondag 11/09 van 12.00 tot 18.00u

Gidsen zorgen voor begeleiding

*Lijn 4: (Koolkerke) en Lijn 14 (Sint-Jozef),
halte Koningsbrug, 3 minuten wandelen*

Op zondagnamiddag 11 september geeft architect **Hubert Davans**, ontwerper van de geplande restauratie van het interieur, **toelichting** om 14.00, om 15.00 en 16.00u

Bescheiden tentoonstelling over vooronderzoek en restauratieplannen. **'Het meest weelderige barokinterieur in Brugge wordt gerestaureerd'**.

Op de plaats van de huidige kerk stond in de Middeleeuwen het 'Hof van Vere', een groot woonhuis. In 1497 werd hier de eerste Sint-Annakerk gewijd: een eenvoudige, eenbeukig gebouw, dat als hulpkerk voor de Sint-Kruiskerk dienst deed en mogelijk een verbouwing was van het 'Hof van Vere'. Reeds in het eerste kwart van de 16de eeuw was Sint-Anna omgevormd tot een driebeukige kerk met klokkentoren. De godsdienstmoeilijkheden in de tweede helft van de 16de eeuw en de vernielingen door de geuzen hielden een dusdanige verminking in van het gebouw, dat het in 1611 volledig moest worden heropgebouwd, op de muurresten van de vorige kerk.

Het kerkbestuur koos resoluut voor de gotische architectuurstijl. Het interieur, dat enkele jaren later tot stand kwam, werd in de nieuwmodische barokstijl gerealiseerd.

Het sterke contrast tussen het exterieur en het interieur is zeer verrassend.

De Sint-Annakerk is een zaalkerk (of een eenbeukige kerk op rechthoekig grondplan en zonder transept) met een vijfzijdig koor en een westtoren op vierkante plattegrond, geflankeerd door enkele bijgebouwen zoals de sacristie, de doopkapel en de kamer van de dismeesters.

Zicht in de benedenkerk

Het rijke barokinterieur van Sint-Anna was enkel mogelijk dankzij het mecenaat van enkele rijke Bruggelingen. De belangrijkste schenkers waren de families Van den Bogaerde en De Crits. Jacques de Crits, die verschillende schilderijen schonk was kanunnik van de Sint-Donaaskathedraal. Maria de Crits, die de fraaie houten lambrisering financierde, was de echtgenote van de raadgever en griffier van de stad

Brugge. De familie van de Bogaerde was bijzonder rijk en verschillende leden bekleedden interessante functies in het bestuur van het Vrije of in dat de Stad. Bij de schenkers vermelden wij nog de families Pattyn en d'Hooghe. Antoine d'Hooghe schonk de lambrisering in rococostijl in het hoogkoor en schilderijen van Jan Garemyn.

Vóór het aanbrengen van de rijke decoratie in de 17de en 18de eeuw was de eenbeukige kerk bepleisterd en gewit met een gebroken witte kalkmelk. Het houten dakspant was zichtbaar en de ruimte werd verlicht door spitsboogvormige ramen. Tot dan sprak men van de "arme Sint-Annakerk". Van vóór 1621 bleef de deuromlijsting naar de armenkamer in de westmuur bewaard.

Het doksaal

Het oog van de bezoeker valt onmiddellijk op het marmeren doksaal, dat de kerkruimte verdeelt en tussen 1623-1627 werd gehouwen. Meerdere weldoeners gaven daarvoor een aanzienlijke bijdrage. Het doksaal bestaat uit vijf gewelfde bogen die aan de kant van de benedenkerk rusten op zes roodmarmeren zuilen. Aan de koorzijde zijn de drie centrale bogen gedeeltelijke gesloten met koperen balusters waarin de namen en de wapenschilden van de schenkers zijn gekerfd. Om het orgel te kunnen bereiken moet de muzikant via de wenteltrap in de kleine traptoren tegen de zuidmuur.

Het doksaal werd ontworpen door de Antwerpse beeldhouwer Hans van Mildert, een vriend van P.P. Rubens. Het is rijkelijk met beeldhouwwerk gestoffeerd. In het

doksaal staan twee fraaie marmeren barokaltaren. Links (of langs de epistelkant) het altaar van Onze-Lieve-Vrouw en de pestheiligen en rechts (of langs de evangeliekant) het altaar van Sint-Anna.

Het orgel dateert uit 1707 en is gemaakt door de Ieperse orgelbouwer Jacob Van Eynde. De beeldsnijder van de rijk gesculpteerde orgelkast is niet gekend.

Kerk overwelfd

Een zeer ingrijpende wijziging in het interieur vond plaats in 1657-1661 als het houten dakgebinte verdween onder een stenen gewelf. Dit gewelf moest het nieuwmodisch barokke karakter van de kerk benadrukken. Constructief had deze 'verfraaiing' heel wat gevolgen. De muren moesten worden versterkt en rondom de bovenkant van de buitenmuren kwam een ijzeren band. Langs binnen werden de ijzeren trekijzers geplaatst die moesten vermijden dat de zijwaartse druk van het gewelf de kerkmuren uiteen zou duwen. Het gewelf is verdeeld door acht zandstenen gordelbogen, versierd met engelenkopjes, muziekinstrumenten en loofwerk. De bogen zelf steunen op natuurstenen consoles eveneens in de vorm van engelenkopjes, maskers en rocaille. Kort nadien tussen 1671 en 1673 werden de gotische spitsboogvensters omgebouwd tot barokvensters in segmentboogvorm, aan de binnenzijde met een gebroken fronton met beeldhouwwerk.

Het koor

Het opvallende eikenhouten koorgestoelte is in een late renaissancestijl beeldhouwd tussen 1630 en 1640. De rugwand wordt door fijne zuilen in panelen verdeeld met telkens een engelkopje. De panelen zelf zijn met geometrisch schrijnwerk en friezen versierd.

De zittertjes zijn met uitdagende monstertjes, kopjes en grotesken verfraaid.

Het koorgestoelte dateert uit 1630-1640

In 1664 werd naast dit koorgestoelte een bank voor de kerkmeesters geplaatst, die een beeldhouwde rugwand kreeg met de afbeeldingen van de vier evangelisten. De kerkmeestersbank en de rugwand zouden door Jan vande Vijvere zijn vervaardigd. Sommige auteurs schrijven het werk echter toe aan timmerlieden Jan Schockaert en Jacob Schaepelinck. Archiefonderzoek is aangewezen. De bank bood oorspronkelijk plaats aan leden van de Sacra-gilde en pas later aan de kerkmeesters. Hier is het

contrast met de renaissancestijl van het koorgestoelte mooi aanwijsbaar. Bovendien werden in 1762 eikenhouten banken in rococostijl bijgevoegd op initiatief van de priesters van Sint-Anna.

De communiebank voor het hoogaltaar is eveneens in eikenhout beeldhouwd. Ze dateert uit de eerste helft van de 18de eeuw en is in een laatbarokke stijl

De twee portaalingangen zijn in imitatie-marmering beschilderd en de bijzonder fraaie deuren zijn in eikenhout.

De zes schilderijen van kunstschilder Jan Gareminj (1711-1799) in het koor met taferelen die verwijzen naar de Eucharistie zijn gevat in een fijne naaldhouten lambrisering in rococostijl, oorspronkelijk in lichte kleuren beschilderd.

Het rijke, opvallende barokke hoogaltaar is in 1664 door Cornelis Gaillaert gehouwen in diverse marmersoorten. Op de achterzijde van het altaar is een merkwaardige illusionistische architectuurschildering bewaard. De schildering volgt de vorm van het altaar en werd gemaakt als decor voor een tabernakel dat zich aan deze kant van het altaar bevond.

Meester-steenhouwer Cornelis Gaillaert bouwde in 1665 de Proosdij op de Burg naar een ontwerp van de Antwerpse architect Cornelis Verhoute en kanunnik Frederik Hillewerf. Dit gebouw is een schoolvoorbeeld van Vlaamse barokstijl. Gailliaert is ook de beeldhouwer van het hoogaltaar in de Sint-Jacobskerk in 1670 en van het Piëta-altaar in de H.-Kruiskapel van de Onze-Lieve-Vrouwekerk.

De benedenkerk

De muren van de benedenkerk zijn voorzien van een eikenhouten lambrisering, die een bijzonder warmtegevoel aan dit interieur geven en de illusie van een *'gesamtkunstwerk'* versterken. In die eikenhouten lambrisering zitten de biechtstoelen ingewerkt die getuige zijn van het groot vakmanschap van Jan van Gorp en Jacob Berger (uitgevoerd tussen 1676 en 1689). Opvallend zijn de getorste zuilen, de engelen, het rolwerk en de putti.

Van Jan van Gorp, een Brugse meester-schrijnwerker en beeldhouwer, zijn geboorte- en sterftedatum niet gekend. In Brugge zijn ook van zijn hand de bekroning van het barokaltaar in het hoogkoor van Sint-Salvatorskerk uit 1690 en de lambrisering in de Schipperskapel van de Sint-Gilliskerk uit 1693 gekend, die slechts fragmentair bewaard bleef.

Beeldhouwer Jacob Berger is mogelijk in Ieper geboren en overleed in Brugge in 1701. Hij is de vader van de bekende Brugse orgelbouwers Jacobus II en Andreas Berger. Hij had zijn atelier in de Steenstraat. Jacob Berger is ongetwijfeld een van de belangrijkste beeldhouwers uit de tweede helft van de 17de eeuw in Brugge. Ook hij werkte aan de bekroning van het barokaltaar in de Sint-Salvatorskerk en vervaardigde de smedenbank in 1697. De biechtstoelen uit 1697 in de Onze-Lieve-Vrouwekerk zijn eveneens door hem in hout gesneden. We weten ook dat hij beeldsnijwerk uitvoerde voor de Sint- Donaaskathedraal.

Jacob Berger en Jan van Gorp beeldhouwden in 1686 de dismeestersbank, die zich naast de doopkapel bevindt. Hier werd aan de behoeftigen brood bedeed na kerkdiensten

en vooral na begrafenissen van gegoede burgers.

De preekstoel van de Brugse meester-timmerman Maarten Moenaert is geschonken door Marie de Crits. De voet wordt gevormd door een groepje putti die de kuip dragen. De kuip is gedecoreerd met een vrouwenfiguur met een tiara en een geopend boek, die de Kerk symboliseert. Daarnaast zijn interieurs van een tempel of kerkgebouw uitgebeeld. Ook tussen deze reliëfs en op het klankbord zijn putti in hout gesneden.

De Brugse beeldhouwer Maarten Moenaert vervaardigde in 1674, naar een ontwerp van Cornelis Verhove, het rijk versierde koorgestoelte in de Sint-Jacobskerk.

Opvallend in dit kerkinterieur zijn uiteraard de vele schilderijen die nog op hun originele plaats hangen. Het grote doek boven de ingang is 'Het Laatste Oordeel' van Hendrik Herregouts (1633-1704), meester-schilder in Antwerpen en Mechelen. Herregouts had de bijnaam 'de Romein' omdat hij meermaals naar Italië had gereisd. In zijn werk is de invloed van Van Dyck merkbaar. Het werk in Sint-Anna heeft bijzonder grote afmetingen: 12,34 x 9,82 m (104 m²) en bedekt de volledige westmuur. Het werd in 1685 geschonken door Jan-Antoine en Angeline d'Hooghe. Het is de bedoeling om tijdens de restauratie van het interieur ook dit schilderij te herstellen. Gezien de afmetingen veronderstelt dit wel wat organisatietalent van de restaurateurs. Voor

de demontage is reeds een scenario uitgewerkt.

Een grondig vooronderzoek naar de restauratiemogelijkheden en problematiek gebeurde in 2001 door Hugo Vandenborre (zelfstandig muurschilderingenrestaurateur), Veerle De Houwer (bouwhistorica) en Chris Vandenborre (historicus). Op basis van dat rapport werd aan architect Hubert Davans opdracht gegeven om een restauratiedossier op te maken. Afhankelijk van de kredieten zal de restauratie mogelijk in 2007 uitgevoerd worden.

De biechtstoelen zijn het werk van Jan van Gorp en Jacob Berger

Het restauratievoorstel houdt in dat de barokke aanblik van de kerk opnieuw wordt

verlevendigend. Concreet krijgen de muren en het gewelf een afwerking op basis van lakmoes (een kleurstof die verkregen wordt door alkalische oxidatie of uitloging van bepaalde korstmossen, waardoor het blauw of rood kan kleuren). Lakmoes reageert met de zuurtegraad van de kalk waarin ze wordt vermengd en geeft dan een lichte paarse kleur. Dit werd zeer veel gebruikt in kerkinterieurs en in burgerlijke gebouwen in de 17de en 18de eeuw. Tijdens het vooronderzoek werden verschillende lakmoeslagen teruggevonden. De ophoging met bladgoud die ook frequent voorkwam, wordt hernomen en de nog zichtbare originele polychromie wordt gerestaureerd. De schaduw schilderijen worden niet hernomen en blijven onder de nieuwe afwerkingslaag bewaard. Het sculptuurwerk in zandsteen van gordelbogen, vensteromlijstingen, zijportalen tot grafmonumenten moeten waar nodig worden gedemonteerd en hersteld. Belangrijk en essentieel is ook de behandeling van het ijzer dat de constructie versterkt. Op sommige plaatsen kan het metaal worden behandeld, op andere plaatsen zal vernieuwing nodig zijn.

Aan de onderzoekers van het bureau Vandenborre-Lauwers werd gevraagd hun visie op Sint-Annakerk te formuleren en dit toegepast op de houten elementen.

Onderzoek in de Sint-Annakerk te Brugge

Hugo Vanden Borre en Anne Botte

In de Sint-Annakerk vinden we hout onder de vorm van uitermate rijk versierde interieurelementen, een

decoratie die tot op vandaag een dominante aanwezigheid heeft. Maar hout leefde er in het verleden ook in reeds verdwenen of verborgen constructies. Het houten meubilair had zijn invloed op de afwerking van de muren. De resultaten van het onderzoek, uitgevoerd in 2000, brachten hierover interessante gegevens aan het daglicht. Opvallend bij het betreden van de kerk is de fraai gedecoreerde houten lambrisering waarin biechtstoelen en de preekstoel zijn ingepast. De authentieke barokke lambris wordt doorbroken ter hoogte van de laatste travee (door een doorgang naar de doopkapel aan de noordzijde en een toegangsdeur naar bijgebouwen aan de zuidzijde). De delen van de lambrisering voorbij deze doorgangen zijn 19de-eeuws. Ter hoogte van de doorgangen vertoont de lambrisering verbouwingssporen. We gaan ervan uit dat we de sporen zien van een **vroegere houten afsluiting** tussen de benedenkerk en de laatste travee. Het element van een opengewerkte houten afsluiting aan de westzijde van de benedenkerk gaat terug op een gotische traditie. Het had de functie van 'verruimd portaal' en, hier in het bijzonder, ook van doorgang naar de armenkamer.

In oorsprong moet in de kerk **het houten dakspant** zichtbaar zijn geweest. Fragmenten van de oudste afwerkingslaag op de muren, zijnde een gebroken witte kalkmelk op een dunne bepleistering, zijn teruggevonden op de partij van de westmuur boven het huidige stucplafond. We situeren de bouw van de "stenen voute" tussen 1657 en 1661 terwijl de bouw van de kerk een aanvang vindt in 1611.

De preekstoel stond in relatie met de afwerking op de muren. Rondom de preekstoel zijn op de muur drie fasen **zwartschilderingen** gevonden. Zij fungeerden met een eigen vormtaal als een aanvulling op het meubel. De eerste zwartschildering had een barokke vormgeving, de tweede speelde in op de vorm van de preekstoel, de derde had een strakkere vormgeving. Deze zwartschilderingen zijn te situeren van 1670 tot relatief laat in de 18de eeuw.

Op diverse interieurelementen werden **houtimitaties** aangetroffen. De huidige houtimitatie op de lambrisering in de absis dateert uit de 19de eeuw en

kadert binnen een algemene politiek om verschillende ornamenten in de kerk van een houtimitatie te voorzien.

Visie op de restauratie

Het onderzoek heeft toegelaten het authentieke totaalbeeld van dit weelderig barok interieur te reconstrueren. De rijkdom aan nog bewaarde waardevolle barokelementen enerzijds en het bezit van alle nodige informatie om tot een reconstructie te komen van de verdwenen barokke interieuraankleding anderzijds geven aanleiding om als onderzoeker een voorstel te formuleren waarbij het barokke beeld in de kerk opnieuw tot leven wordt gebracht.

De interieurfase van 1760 slaagde er voor het eerst in via zijn kleurstelling alle interieurelementen te binden tot één geheel. Ook op technisch vlak is deze fase met zijn typische, eigentijdse afwerkingstechnieken bijzonder interessant.

Als toonaangevend voorbeeld van rijpe barokke kerkarchitectuur in Brugge pleiten wij voor een integraal herstel van de interieurfase van 1760 tijdens dewelke het barokke totaalbeeld een prominente rol speelde.

De Sint-Annakerk is beschermd als monument bij Koninklijk Besluit van 28 maart 1956.

Sint-Salvatorskerkhof, de Sint-Salvatorskathedraal

Open op zaterdag 11/09 van 14.00 tot 17.00u
en op zondag 12/09 van 14.00 tot 18.00u

Lijn 12: (Katelijneparking - Brugge Centrum) en alle bussen die via het Centrum rijden, halte Sint-Salvatorskathedraal

Gidsen zorgen voor begeleiding (in samenwerking met de collectiebeheerder van de kathedraal). De aandacht wordt toegespitst op de houten elementen in de kerk.

Orgelconcert door Ignace Michiels op zondag 11 september om 11.30 (een initiatief van 'Het Orgel in Vlaanderen'). Daarnaast wordt uitleg gegeven over het orgel door orgelbouwer Paul Andriessen.

De bouwgeschiedenis in het kort

De Sint-Salvatorskerk wordt de oudste kerk van Brugge genoemd met een bouwfase die lijkt op te klimmen tot 850. De oudst bewaarde schriftelijke vermelding is terug te vinden in een bul van Paus Johannes XV in 988 en vanaf 1086 spreekt men over een parochiekerk. In de kroniek van Galbert van Brugge die de moord op Karel de Goede in 1127 verhaalt, wordt vermeld dat de kerk zwaar gehavend uit de strijd kwam en moest worden herbouwd.

Met de bouw van de imposante toren was in de 12de eeuw gestart. Dit blijkt uit de sporen

van een portaal die bij de jongste restauratie werden teruggevonden (in de toren zijn vondsten en een tekening die dat verduidelijken) en wordt gestaafd door de gebruikte bouwmaterialen, namelijk tufsteen en veldsteen.

Rond 1275 ving men aan met de bouw van het koor in gotische stijl en werd de toren afgewerkt. Rond 1300 waren de werken aan het koor en de zijkoren reeds ver gevorderd. Ook het transept was gedeeltelijk afgewerkt. Politieke moeilijkheden in het begin van de 14de eeuw zorgden voor vertraging. Pas rond 1340 was men opnieuw aan het bouwen.

Volgens een aantekening in een 15de-eeuwse kroniek zouden op 28 mei 1358 de beuken en de toren zijn uitgebrand door de zorgeloosheid van loodgieters die vuur of verhit ijzer in de goten achterlieten toen ze een pint gingen drinken. Een nieuwe bouwcampagne drong zich op.

In opdracht van Wouter de Hondt werd rond 1360 aan de zuidkant van de toren de Sint-Jacobskapel gebouwd. Kort nadien bouwde men aan de driebeukige benedenkerk. De werken waren wellicht in 1406 voltooid. Het transept stond er al een halve eeuw vroeger. Uit het einde van de 14de eeuw of het begin van de 15de eeuw dateert ook het zuidportaal van het transept en de omvorming van de twee imposante transeptvensters. De schoenmakers en de droogscheerders bouwden eveneens in de 15de eeuw een eigen kapel. De kooromgang en de kranskapellen

werden gebouwd in 1481-1557 en dit gelijktijdig met de Barbara-, Katharina- en de Blasiuskapel. Het sacramentshuis werd opgetrokken tussen 1554 en 1559.

Detail met wielmaker op de kapeldeur, 1516

In het begin van de 17de eeuw moesten de grote vensters in de transeptgevels worden hersteld en in de loop van die eeuw werden verschillende werken in de kerk uitgevoerd die het oorspronkelijke middeleeuwse uitzicht sterk hebben gewijzigd. De kerk kreeg een meer barokke aankleding. In 1635 zijn de houten gewelven van het gotische schip vervangen door stenen kruisribgewelven. De kerkmeesters gaven daarvoor de opdracht aan Michiel de Wachter, meester-metselaar van de kerk. Het gewelf moest worden uitgevoerd naar het model van de bestaande 14de-eeuwse gewelven in het transept. De gewelfvelden zijn in baksteen van Armentières en de ribben, moerbogen en sluitstenen van Brabantse kalkzandsteen. De gewelven van het koor dateren pas uit 1738-1739. Onderzoek had toen uitgewezen dat het

originele houten gewelf niet meer te herstellen was. Het nieuwe gewelf moest gemaakt worden naar het model van dat in de benedenerkerk. De ribben werden opgebouwd met steen afkomstig van Ecaussinnes.

Net zoals vele andere kerken werd Sint-Salvators op 5 september 1799 als nationaal goed verkocht. De kerkmeesters verwierven de kerk echter terug zonder ooit de koopsom te betalen. Op 8 februari 1801 kon ze opnieuw voor de eredienst worden opengesteld.

Op 27 mei 1834 was het Brugse bisdom heropgericht en Sint-Salvators werd als kathedraal gekozen, daar Sint-Donaas in de revolutietijd was gesloopt.

In de loop van de 19de eeuw volgden belangrijke werken, die het huidige uitzicht van de kerk sterk bepalen. De oude kerkvloer, die volgens de tijdgenoten door de vele grafzerken een verhakeld beeld gaf, werd in 1815-1843 vernieuwd met 2390 witte en blauwe marmeren vloertegels.

Een felle brand op 19 juli 1839 vernielde de boventoren van de kerk. Opnieuw lag onvoorzichtig 'loodgieterswerk' aan de basis van de ramp. Ook het interieur was erg beschadigd. In 1840 tekende de Engelse architect Robert Chantrell een ontwerp voor een nieuwe bovenbouw. Provinciaal architect Pierre Buyck (1805-1877) nam de leiding van de werken, van 1843 tot 1846. De torenspits dateert uit 1872 en werd ontworpen door architect Eugène Carpentier (1819-1886). Tussen 1845 en 1862 werden alle

kerkvensters hersteld en het natuurstenen maaswerk vernieuwd in 14de-eeuwse stijl.

Sinds het einde van de 16de eeuw had het interieur van de (gotische kleurrijke) kerk een wit uitzicht, in de geest van de contrareformatie en dit gebaseerd op de kleur van natuursteen. Op het einde van de 19de eeuw gaf men de kerk opnieuw een kleurrijke stoffering. Heel wat fragmenten van gotische muurschilderingen kwamen toen aan het licht maar werden niet gerespecteerd. De neogotische beschildering uit 1874-1876 is nog gedeeltelijk bewaard in het koor. In dezelfde periode verdwenen de barokaltaren uit de koorkapellen en werden vervangen door nieuwe altaren in neostijl.

In 1912-1916 werden kapittelgebouwen met een museum en een kerkmeesterskamer opgetrokken. Het idee kwam van priester-historicus Adolphe Duclos en werd in concrete plannen omgezet door de architecten Jozef Viérin (1872-1949) en Alphonse De Pauw (1867-1937). Het interessante museum, dat opgevat is als een kloosterpand met binnentuin, is sinds 2002 heropend als 'De Schatkamer van Sint-Salvator'. In de kerkmeesterskamer zijn interessante neogotische beschilderingen, eikenhouten deuren en natuurstenen haarden bewaard. De pandgangen zijn met houten overwelingen afgewerkt.

De 'Schatkamer' herbergt enkele topstukken van de Vlaamse schilderkunst zoals het 'Huidenvettersaltaar' van rond 1400, 'De Marteling van de heilige Hyppolytus' van Dirk

Bouts en Hugo Vander Goes, 'De opdracht in de tempel' van Adriaan Isenbrandt, 'Maria en kind met Sint-Lucas en Sint-Elooi' van Lanceloot Blondeel (zie nr. 3 van deze brochure) en het 'Laatste Avondmaal' van Pieter Pourbus. Maar ook het houten beeldhouwwerk en meubilair zijn merkwaardig.

Sinds 1991 staat de Sint-Salvatorskathedraal in de steigers. De toren werd door een zware storm op 25 januari 1990 erg beschadigd en vanaf 1991 tot 1997 gerestaureerd. Daarna volgde de kooromgang en het transept. Het interieur zal het laatst aan de beurt komen.

Beschrijving

De Sint-Salvatorskathedraal is een driebeukige kruiskerk van het basilicale type met een transept, een vierzijdige toren ten westen van de middenbeuk en een koor met kooromgang en vijf kranskapellen. De kerk is ongeveer 100 meter lang. De toren is om en bij de 80 meter hoog. Het driebeukige schip is vier traveeën diep en sterk verticaal uitgewerkt. De Franse gotische bouwstijl werd als inspiratiebron gebruikt. De opstand is drieledig met een spitsbogenarcade op bundelpijlers, een triforium en spitsboogvensters. Verschillende kapellen werden aangebouwd: Sint-Jacobskapel, de Droogscheerderskapel, de Schoenmakerskapel en de Sint-Blasiuskapel. Naast de kranskapellen zijn nog twee kapellen: de Heilige-Katharinakapel en de kapel van Jan de Deckere of de **Livinus**kapel,

die vanaf 1486 door de **schrijnwerkers** als ambachtskapel werd gebruikt. De **timmerlieden** gebruikten vanaf 1584 een van de kranskapellen, nl. **Sint-Barbarakapel**, die later werd omgedoopt tot de **Sint-Jozefskapel** (eerste kranskapel aan de linkerkant van het koor). In het koor is dezelfde drieledige opbouw van het schip terug te vinden.

Het eikenhouten koorgestoelte dateert uit het tweede kwart van de 15de eeuw

Het marmeren doksaal in barokstijl werd in 1679-1687 ontworpen door Cornelis Verhoute en met een opvallende God de Vader afgewerkt door Artus Quellinus de Jonge.

Dit doksaal werd in 1935 verplaatst naar de westmuur en verloor daardoor zijn liturgische betekenis. Het orgel, dat vaak voor concerten wordt gebruikt, dateert uit 1717-1719 en is van de hand van de Ieperse orgelbouwer Jacob van den Eynde. De imposante eikenhouten preekstoel werd vervaardigd door Hendrik Pulinx jr. in 1777-1778. De H. Elooi, in witte marmer, de patroon van de edelsmeden, maar hier vooral van de kerk, is gebeeldhouwd door de Brusselse kunstenaar Laurent Tamine. Elooi wordt voorgesteld met een aambeeld, hamers en een geldbeugel. Hij houdt ook het grondplan van deze kerk in zijn hand. Het is wellicht de meest 'modieuze' preekstoel die in Brugge bewaard is.

De 18de-eeuwse preekstoel

De 18de-eeuwse eikenhouten biechtstoelen, afkomstig uit de Sint-Donaaskathedraal,

verdienen zeker een vermelding evenals de neogotische biechtstoelen die in 1898 vervaardigd werden in het atelier van P. Dewispelaere (zie ook nr. 11 van deze brochure).

De marmeren grafmonumenten zijn indrukwekkend. Het grafmonument van bisschop Jean Carondolet, afkomstig uit de Sint-Donaaskathedraal, dateert uit de 16de eeuw. De praalgraven van Jean-Baptiste de Castillon en Hendrik van Susteren zijn 18de-eeuws en het werk van Hendrik Pulinx. De wandtapijten zijn van Brusselse makelij, ontworpen door Jan van Orley en geweven door Jasper Van der Borght.

De brandglasramen werden gemaakt in Brugse ateliers en dateren uit 1867, 1870 en 1931. Ze zijn veelal gesigneerd door de glazeniers (H&J. Dobbelaere, J. Bethune, S. Coucke en zonen).

Bij de rondleiding in de kerk zullen de houten elementen speciaal belicht worden. Blickvanger is ongetwijfeld het **koorgestoelte**, dat dateert uit het tweede kwart van de 15de eeuw en het enige bewaarde gotische koorgestoelte is in West-Vlaanderen. Het is opgesteld aan weerszijden van het koor. In dit koorgestoelte konden priesters, clerici en kapelannen plaats nemen. Reeds in 1478 werd dit eikenhouten gestoelte aangepast omdat de orderidders van het 13de kapittel van het Gulden Vlies hier elk een plaatsje moesten hebben. Op het rugbeschoot werden de blazoenen van de ridders aangebracht. Het koorgestoelte werd hersteld in 1815 en in 1833. Toen zou ook de bisschopstroon geplaatst zijn, waarvan de lezenaar versierd is met maaswerk in gotische stijl.

Niet alleen qua stijl maar ook iconografisch is dit koorgestoelte bijzonder interessant. De zitbanken zijn door middel van 'tussenschotten' in afzonderlijke zitplaatsen verdeeld en iedere zitplaats heeft een opklapbare zitplank. Aan de onderkant van de planken treft men de 'misericordia' of zittertjes aan. Op dit consooltje kon de geestelijke steunen tijdens langdurige kerkdiensten zonder dat de gelovigen het echt opmerkten. Het is typisch voor de 15de eeuw dat de misericordia op een uiterst gevarieerde manier zijn uitgewerkt. Zowel profeten, evangelisten als apostelen met hun attributen worden afgebeeld. Daarnaast herkent men populaire vrouwelijke heiligen zoals Barbara, Catharina en Magdalena. Ook bijbelse onderwerpen zijn weergegeven met de Annunciatie en het Offer van Abraham. Maar er zijn vaak illustraties van profane onderwerpen uitgewerkt zoals tafereeltjes uit het dagelijks leven, uitbeelding van de ambachten (waaronder een beeldsnijder), spreuken, monstertjes en drolerieën.

Fraaie misericordia of zittertjes waarop de geestelijke kon steunen tijdens de lange diensten

De Sint-Salvatorskathedraal is beschermd als monument bij Koninklijk Besluit van 25 maart 1938.

Steenstraat 38-40, ambachtshuizen van de timmerlieden en schoenmakers

**Open op zaterdag 10/09 van 14.00 tot 18.00u
en zondag 11/09 van 10.00 tot 18.00u**

*Lijn 12: (Katelijneparking - Brugge Centrum) , en
alle bussen die via het Centrum rijden, halte Sint-
Salvatoriekathedraal, 4 minuten wandelen*

Gidsen zorgen voor begeleiding

**Het pand wordt ook bezocht op de
Emmanuel Van Speybrouckwandeling**

**Demonstratie: 'Wat is Houtsnijden?' (een
initiatief van de vzw Vlaamse
Houtsnijdersgilde), doorlopend**

De Vlaamse Houtsnijdersgilde

Luc Vandamme, voorzitter

De Vlaamse houtsnijdersgilde werd opgericht eind 1991 en telt 180 leden verspreid over de Vlaamse provincies en Nederland. Een van de bijzonderste doelstellingen van deze voor Vlaanderen unieke gilde, is het leggen van contacten tussen liefhebbers, beginnende houtsnijders, gevorderden en professionelen, teneinde de kunst van het houtsnijden te herwaarderen en te promoten. Zo organiseert ze in diverse regio's demonstraties en workshops, waarbij de leden de gelegenheid hebben hun kennis en technieken in het houtsnijden te verbeteren. Daarbij mogen zij telkens werkstukken meebrengen om ze tentoon te stellen, waarbij dan ideeën en werkmethoden worden besproken. De Vlaamse houtsnijdersgilde organiseert ook culturele

uitstappen, waarbij historische gebouwen, musea en tentoonstellingen over mooi houtsnijwerk worden bezocht. Ze neemt regelmatig deel aan diverse evenementen zoals de Houthappening, verschillende hobbybeurzen, opendeurdagen en tentoonstellingen, waarbij zij demonstraties verzorgt en werken van haar leden tentoonstelt. De leden ontvangen tweemaal per jaar het tijdschrift "De Vlaamse Houtsnijder" met verslagen over de activiteiten, leerrijke artikels, boekbesprekingen en nog veel meer. Ze ontvangen ook regelmatig een mailing met betrekking tot de komende activiteiten en alle informatie over de gilde. Ieder jaar in de maand maart worden de leden uitgenodigd naar het Sint-Jozeffeestmaal waarbij telkens een grote tentoonstelling of thematentoonstelling plaatsvindt. Een aantal van de leden van de Vlaamse houtsnijdersgilde stelt zich regelmatig beschikbaar om te demonstreren of permanentie te verlenen op beurzen of tentoonstellingen. Het lidgeld bedraagt 17,50 euro per jaar voor volwassenen en 8,75 euro voor studenten met leerplicht. Heeft u interesse om lid te worden, kom dan eens langs bij onze stand op deze unieke monumentendag, waar enkele van onze leden zullen demonstreren en u graag alle bijkomende inlichtingen zullen bezorgen.

Ambachtshuizen fungeerden vaak als 'het visitekaartje' om de macht en de rijkdom van het ambacht te etaleren. Zonder twijfel is Steenstraat 38, geconcipieerd als ambachtshuis van het in 1762 samengevoegd ambacht van de timmerlieden en schrijnwerkers, een schoolvoorbeeld van dit principe. In het ambachtshuis van de Schoenmakers, er net naast, is een zeer interessante dakconstructie bewaard gebleven. Eveneens een aanrader in het jaarthema 'Hout'

'Ambachtshuis van de Timmerlieden' **Voorgeschiedenis**

Tot in de 18de eeuw stonden op de plaats van Steenstraat 38 drie kleine panden: het oude ambachtshuis van de timmerlieden en twee winkelhuizen. Ze waren reeds lang tot een eigendom samengevoegd. De ambachtskamer bevond zich op de verdieping en was bereikbaar via het renaissancepoortje in de Zilverstraat. In de drie huizen werden de archieven bewaard en waren kleine vergaderzalen beschikbaar. Eronder bevonden zich drie kelders die door het ambachtsbestuur als winkel werden verhuurd. Deze middeleeuwse kelders zijn gesloopt in 1983.

1764-1765

In 1764-1765 werd dus een nieuw ambachtshuis gebouwd naar het ontwerp van meester-timmerman en architect Emmanuel van Speybrouck (1726-1787) (zie de Van Speybrouckwandeling, blikvanger op OMD 2005). Het oude ambachtshuis (het complex van drie panden) moest wegens de slechte bouwfysische toestand gesloopt worden.

Het nieuwe statige ambachtshuis is aan de kant van de Steenstraat afgewerkt met een voorgevel in dure blauwe hardsteen van Arquennes (een groeve bij Nijvel) die ongetwijfeld de ambitie en de zucht naar prestige van het verenigd ambacht onderstreepte. Timmerlieden en schrijnwerkers waren overtuigd van hun belangrijke inbreng in het bouwbedrijf en in

de economische heropleving in de tweede helft van de 18de eeuw in het algemeen.

Het ambachtshuis is twee bouwlagen hoog en afgedekt met een mansardedak, typisch voor die bouwtijd. De voorgevel is zeven traveeën breed en symmetrisch opgebouwd met een licht vooruitspringend centraal geveldeel (het zogenaamde risaliet), dat is bekroond door een driehoekig fronton. De centrale as van de gevel wordt nog extra beklemtoond door de ingang met rijk geprofileerde omlijsting en de balkondeur op de verdieping.

Rococostijlelementen zoals rocailles, de versieringen in het smeedwerk van het balkon, de sluitstenen van de vensteromlijstingen zorgen voor extra gevelverfraaiing. De zij- en achtergevel zijn in tegenstelling tot de voorgevel in baksteen opgetrokken. De beschilderingen van deze gevelpartijen in oker en blauwgrijs als imitatie van natuursteen zorgen voor een uitstekende harmonie.

De natuurstenen voorgevel is opgebouwd volgens de verhoudingen van de 'Gulden Snede', wat inhoudt dat de hoogte van de gevel zich verhoudt tot de breedte zoals de breedte zich verhoudt tot de som van de hoogte en de breedte samen. Gevels volgens dit principe opgebouwd, zijn perfect harmonieus.

De nog zichtbare steenhouwersmerken op de gevel zorgen voor een precieze identificatie van de groeve waaruit de blauwe hardsteen afkomstig is. De merktekens MB en PCT zijn herkenbaar en verwijzen naar de groeve van

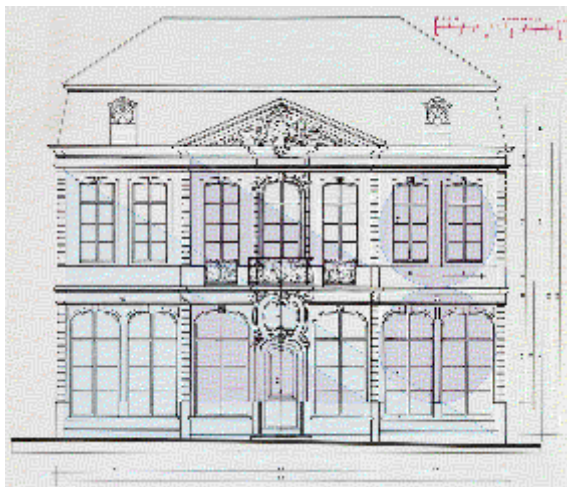
Arquennes, waar Martin Brogniet meester van de groeve en Pierre Corneille Trigalet eigenaar was in de tweede helft van de 18de eeuw. Het steenhouwersmerk van Trigalet komt voor op verschillende andere gevels in Brugge. Hij zorgde vaak persoonlijk voor de levering en plaatsing.

Het ambacht heeft niet lang kunnen genieten van dit prachtige huis. Bij de afschaffing van alle gilden en ambachten tijdens de Franse bezetting werd het in 1799 verkocht aan Ignace D'hauw. Het pand werd in verschillende entiteiten verhuurd aan winkeliers: een bakkerij, een linten- en garenwinkel, een kruidenierswinkel, een winkel waar Italiaanse prenten werden verkocht, een parapluhandel,...

In 1861 werd het gekocht door de katholieke kring 'De Concorde', die in 1887 de benedenverdieping inrichtte tot herberg van de 'Cercle Catholique'. Een eeuw lang fungeerde het als clubhuis van de Brugse Franstalige katholieke adel en burgerij. Alle katholieke politici waren bij de kring aangesloten. Zij brachten beeldbepalende decoraties aan in een romantische stijl. Vooral de rijk versierde banketzaal is door afbeeldingen gekend. In 1951 werd 'De Concorde' gekocht door de winkelketen 'A l'Innovation', die ook het buurhuis Steenstraat 40 kon inpalmen. Sommige stadsgenoten zullen zich dit nog herinneren. De Stad Brugge kocht het verwaarloosde eigendom in 1976 over en kon het op het nippertje van de slopershamer redden. Op 4

juni 1980 verkochten ze het door aan de NV Kredietbank, nu KBC.

In 1983-1985 werden beide pand grondig gerenoveerd. Steenstraat 38 werd omzeggens volledig gesloopt op uitzondering van de drie buitengevels. Het interieur was door de verschillende vroegere functies zo verhakkelde dat het jammer genoeg niet kon behouden worden. De oude kelders verdwenen toen ook. Het houten gebinte werd hermaakt naar het oorspronkelijke model.

De voorgevel van het ambachtshuis en de Gulden Snede

'Het ambachtshuis van de Schoenmakers' Steenstraat 40, het gebinte

Het ambachtshuis van de schoenmakers werd in 1525-1528 gebouwd onder de leiding van belangrijke meester-metselaars en meester-steenhouwers zoals Govaert Cauwe (die in 1520-1525 de reievleugels van het Brugse

Vrije bouwde), Ambrosius Roelandts (de meester-metselaar van de Sint-Salvatorskerk), Joos van de Stichele (eveneens metselaar van het Brugse Vrije) en Willem Aerts (die de natuurstenen gevel aan het trappenhuis van de Heilige-Bloedkapel bouwde in 1528). Ook zonder de referenties van deze bouwmeesters te kennen, is het duidelijk dat het baksteenmetselwerk van dit huis van hoge kwaliteit is. Juist in die periode situeert zich het hoogtepunt van de Brugse baksteenarchitectuur. De trapgeval is 20 meter hoog en 11 meter breed. De gevelindeling is uitgewerkt volgens een Brugs geveltype: de vensters zijn over de verdiepingen heen gevat in geprofileerde boognissen, die aanzetten op een waterlijst boven de natuurstenen plint. De middelste nis is met een rondboog bekroond, de overige met boogfragmenten. De nissen zijn rijkelijk met siermetselwerk opgevuld. Het maaswerk kreeg de vorm van spitsboogjes, driepassen, visblazen en de drie cirkels als triniteitssymbool. Ook de achtergevel is met een trapgevel afgewerkt, wat uitzonderlijk is.

In het interieur zijn nog vele authentieke elementen behouden zoals de zolderingen met eikenhouten moer-en kinderbalken, consoles met het ambachtswaapen en schouwmijsers.

Op OMD wordt de aandacht gevestigd op de merkwaardige eiken dakkap. Deze is opgebouwd uit vier dubbele schaargebinten die de gordingen en de keperparen dragen. Ieder keperpaar is bovenaan verbonden en verstevigd door een hanenbalk. Op ieder

bovenste schaargebinte ziet men een zgn. koningsstijl, die de nokbalk ondersteunt. Deze dakconstructie is het oudst gedateerde voorbeeld in Brugge waar de kap bijkomend wordt versterkt met een doorlopende nokbalk (in de 15de eeuw gebeurde dat meestal niet. In een later stadium zullen de hanenbalken niet meer worden toegepast). In een document van het schoenmakersambacht uit 1528 wordt meester-timmerman Baltin de Hane vermeld. Hij is hoogstwaarschijnlijk de maker van dit verzorgde eikenhouten dakgebinte.

Net zoals de andere ambachtshuizen werd dit door de Franse bezetters op het einde van de 18de eeuw als nationaal goed verkocht. Het pand kreeg vanaf dan uitsluitend handelsfuncties en werd meermaals verbouwd. Het werd samen met Steenstraat 38 eigendom van de KBC en in 1983-1985 gerestaureerd. De bewaard gebleven interieurelementen werden geherwaardeerd.

Steenstraat 38 en 40 zijn beschermd als monument bij Koninklijk Besluit van 9 juli 1974.

Verversdijk 16, het voormalige jezuïetenklooster, de zolder

Open op zaterdag 10/09 van 14.00 tot 18.00u
en op zondag 11/09 van 10.00 tot 18.00u

Gidsen zorgen voor begeleiding

*Lijn 6: Malehoek en Lijn 16: Sint-Kruis , halte
Coupure, 5 minuten wandelen*

Tentoonstelling 'Archeologisch onderzoek op de site Verversdijk, een terugblik'

Het voormalige Jezuïetencomplex aan de Verversdijk was gedurende de voorbije jaren de plaats waar belangrijk archeologisch onderzoek gebeurde. Aanleiding was de aankoop van de site door het Europacollege, dat ook een belangrijke financiële bijdrage leverde aan het onderzoek. Er werd heel wat informatie bekomen over het leven van de jezuïeten op deze plaats. De belangrijkste resultaten werden echter verkregen op het vlak van de ruimtelijke inrichting van de stad en de geschiedenis van het ambacht van de ververs. Voor het eerst in Brugge werd een groot gedeelte van een middeleeuws woonblok opgegraven. Het verversambacht kon aan de hand van vondsten van installaties en afval nader worden bestudeerd. Dit onderzoek was alleen mogelijk dankzij een zeer nauwe samenwerking met verschillende historici en bouwhistorici.

Ter gelegenheid van OMD wordt een overzichtstentoonstelling georganiseerd in de vleugel aan de Verversdijk, waarvan de restauratie nog niet is afgewerkt.

De Spanjaard Ignatius van Loyola (1491/5-1556), die tweemaal naar Brugge kwam op

zoek naar studiefinanciering, stichtte in 1540 de Sociëteit van Jezus (Societas Jesu). De leden van deze Sociëteit, de jezuïeten, hielden zich bezig met prediking, met missioneringswerk maar ook vooral met onderwijs. Door de goede kwaliteit van hun onderwijs hadden ze een enorme invloed op de vorming van de leidende klasse in Europa. Uiteraard waren het vooral de kinderen van de sociale bovenlaag die les volgden bij de jezuïeten.

In 1570 vestigden zich twee jezuïeten in Brugge en gesteund door de toenmalige bisschop Remi Drieux kregen ze van Rome toelating om een college op te richten. Ze verbleven in het huis *De Lecke* op het Sint-Jansplein (waar nu het Hemelsdalelyceum is) en maakten voor hun religieuze diensten gebruik van de (verdwenen) Sint-Janskerk. Na het calvinistisch bewind (1578-1584) werd gezocht naar geschikte plaats voor een college met allure. In 1595 kocht de Sociëteit twee grote huizen aan het Sint-Maartensplein (toen nog Schottenplaats) aan de heer van Moscron en voerde vanaf dan een intensieve aankooppolitiek in de buurt. Tussen 1596 en 1638 kwamen ze in het bezit van een veertigtal huizen in het bouwblok Sint-Maartensplein, Boomgaardstraat, Kandelaarstraat, Verversdijk en Hoornstraat (zowel grote als kleine huizen, waarvan meerdere nog in hout waren opgetrokken). Het voormalige huis van Moscron werd aanvankelijk gebruikt als school en residentie, terwijl een buurwoning dienst deed als kapel.

De jezuiten hadden ambitieuze bouwplannen. Tussen 1607 en 1610 lieten ze aan de kant van de Boomgaardstraat een collegevleugel optrekken. De bouwwerken werden grotendeels gesponsord door de Stad Brugge en het Brugse Vrije. De leiding van de bouwwerken berustte bij de Brugse meester-metselaar Jacques Huyssens. Hij was de vader van architect-lekenbroeder Pieter Huyssens (1577-1637), die vanaf 1619 de jezuitenkerk aan het Sint-Maartensplein bouwde (Pieter Huyssens bouwde ook de jezuitenkerken in Maastricht en Namen en werkte mee aan de Carolus Borromeuskerk in Antwerpen).

In 1693 wilden de jezuiten hun residentie verbouwen (naast de huidige kerk) en ze stuurden ambitieuze plannen naar Rome, die wel worden goedgekeurd maar nooit uitgevoerd. In 1699 konden ze starten met de bouw van een nieuwe kloostervleugel aan de kant van de Verversdijk, die werd ingericht als verblijf voor de paters en als infirmerie. Op hetzelfde ogenblik werd ook een huisbrouwerij gebouwd. De vleugel werd mogelijkwerwijs ontworpen door jezuitenbroeder Willem Lambrichts en uitgevoerd onder leiding van meester-metselaar Zegher Acket (in 1684 en 1700 deken van het ambacht). De kloostervleugel werd in twee fasen gerealiseerd en afgewerkt eind 1701. De gevel aan de kant van de Verversdijk werd rond 1865 bepleisterd. De zij- en tuingevel vertonen alle kenmerken van de typische barokstijl met gebruik van baksteen verfraaid met witte natuursteen. Het interieur bevat nog

heel veel authentieke bouwelementen. De lange gang is overkluisd met graatgewelven op gordelbogen en kraagstenen in rococostijl. De gewelven en de kraagstenen dateren uit 1753.

Via een oorspronkelijke arduinen trap bereikt men de verdieping waar de consoles in de gang onversierd als een ruwe blok werden gelaten.

In 1998 voerde Dirk Van Eenhooge, erfgoedconsulent bij de Afdeling Monumenten en Landschappen van de Vlaamse Gemeenschap, een bouwhistorisch onderzoek uit in deze vleugel. Hij vond vijf verschillende bouwperioden terug: de oorspronkelijke bouwphase van de vleugel in 1699-1701, een verbouwing in het tweede kwart van de 18de eeuw; de verbouwing tot cavaleriekazerne op het eind van de 18de eeuw (door Emmanuel Van Speybrouck en Eugenius Goddyn, zie de Emmanuel Van Speybrouckwandeling), de verbouwing tot pensionaat van het atheneum in 1852 en nog een latere ingreep.

De quasi militair gestructureerde jezuïetenorde werd in 1773 door keizerin Maria -Theresia afgeschaft en op 20 september van dat jaar werd ook de Brugse vestiging gesloten en later gedeeltelijk openbaar verkocht.

De collegevleugel (op de binnenkoer) werd niet verkocht en deed aanvankelijk dienst als Theresiaans college, later werden er catecheselessen voor de armen gegeven en in 1792 gebruikten de Brugse jacobijnen de aula als vergaderruimte. Later werd de

benedenverdieping als paardenstal en als opslagplaats gebruikt en pas in 1832 besliste men deze vleugel te herstellen en om te vormen tot klaslokalen voor het atheneum.

In 1852 verhuisde dit atheneum en het bijhorend pensionaat naar de vleugel aan de Verversdijk, die tot dan in gebruik was geweest als cavaleriekazerne. Uiteraard vereisten dit heel wat aanpassingen. De verbouwingen gebeurden naar het ontwerp van de toenmalige stadsarchitect Jean-Brunon Rudd (1792-1870), die ook verschillende vleugels bijbouwde: onder meer de poortingang aan de Verversdijk, de vleugel aan de Kandelaarstraat (nu gesloopt), een portierswoning en een toegangspoort.

In 1890 werd het pensionaat afgeschaft en op de verdieping werd vanaf 1898 een museum voor schilderkunst ingericht. In dit 'Musée de peinture moderne' werd eigentijdse kunst tentoongesteld. De kunstwerken zijn in 1931 overgebracht naar het toen pas gebouwde Groeningemuseum en ook de verdieping werd omgevormd tot klaslokalen. Tijdens de Eerste Wereldoorlog werd het complex opgeëist door het Duitse leger. De zolder werd toen allicht als slaapzaal voor de daar gekazerneerde matrozen gebruikt (in 2003 vond men hier een Duitse postkaart die geadresseerd was aan een hier gekazerneerde matroos). In 1960 tenslotte verhuisde het atheneum naar een nieuwbouw aan de Sint-Clarastraat en de rijksmiddleschool, die vanaf 1852 in de vleugel aan de Boomgaardstraat was ondergebracht en waarvoor in 1865

bijkomende klassen waren gebouwd, maakte vanaf dan ook gebruik van deze reievleugel.

De zolder van de reievleugel

Op OMD 2005 gaat de aandacht naar de zolder van de reievleugel die uit 1699-1702 dateert. De vrij gaaf bewaarde eikenhouten kap is opgebouwd met 16 dubbele schaargebinten die over ruim 45 meter zijn verdeeld. In de nok zijn ze nogmaals met nokgebinten en een nokbalk versterkt. Sporen van tussenwanden en bevloering wijzen op de vroeger functie als slaapzaal van leerlingen en soldaten.

Archiefonderzoek bracht aan het licht dat Joos Nolf als belangrijkste meester-timmerman was betrokken bij de opbouw van het gebinte. Nolf was vanaf 1674 ingeschreven in het ambacht. Hij en zijn leerknappen werden in februari 1700 uitbetaald voor het timmerwerk. De leien dakbedekking werd geleverd en geplaatst door Pieter Smuyck.

In 1990 verliet de rijksmiddleschool het volledige complex. De toekomst van dit waardevolle geheel was lange tijd onzeker. Begin 1995 werd het Europacollege eigenaar en liet ambitieuze restauratieplannen en nieuwbouwvoorstellen uitwerken voor een nieuwe campus door het architectenbureau Michel van Langenhove-Eugeen Vanassche en architect Xaveer De Geyter. Er werd in 2002 gestart met de restauratie van de reievleugel, waarvan nu reeds resultaten te zien zijn. Recent is gestart met de bouw van een nieuwe gevel in sierbeton in een contemporaine stijl. In het oude klooster en in de nieuwe vleugels komen kantoren voor de academische staf, leslokalen en twee auditoria. In een volgende fase wordt de voormalige jezuïetenschool gerestaureerd.

De afwerking van het volledige complex zal nog meerdere jaren in beslag nemen.

Het complex is beschermd als monument bij Ministerieel Besluit van 9 juli 1995.

De zolder van de jezuiteten

Deelgemeenten

*Zomerlinde - Tilia platyphyllos,
De Zeven Torentjes Assebroek*

Sint-Michiels, Tillegemstraat 81, het kasteel van Tillegem en de omgeving

Open op zaterdag 10/09 van 14.00 tot 18.00u
en op zondag 11/09 van 10.00 tot 18.00u

Gidsen zorgen voor begeleiding

Lijn 25: Sint-Michiels, halte Vogelzang, 10 minuten wandelen

Tentoonstelling '**Hout als hernieuwbare en duurzame grondstof**' een initiatief van 'Bos&Groen'.

In het streekhuis Kasteel Tillegem vindt onder meer het Regionaal Landschap Houtland onderdak. Via de uitbouw van streekhuizen wil het Provinciebestuur West-Vlaanderen een streekgerichte werking stimuleren. Het Regionaal Landschap neemt initiatieven om het karakteristieke landschap en de natuurwaarden van het 'houtland' te bewaren. Binnen deze vzw werd in 2003 de Bosgroep Houtland opgericht die instaat voor de begeleiding van private boscijenaars in het duurzaam beheer en onderhoud van hun bossen.

Rond het kasteel ligt het Tillegembos dat 114 ha groot is (zie tentoonstelling 'Land van Hout', nr. 1 van deze brochure). Het provinciebestuur kocht in 1963 de eerste 44 ha aan en kon het domein stelselmatig uitbreiden. De inrichting van het domein is afgestemd op passieve recreatie. Naald- en loofbossen wisselen er elkaar af.

Het kasteel

Slechts één vleugel van de middeleeuwse waterburcht Tillegem is bewaard. Het kasteel bestaat uit een sterk verbouwde oude (west)vleugel, waaraan in de 19de eeuw een neogotische toren en twee korte zijvleugels werden toegevoegd. Van de oorspronkelijke drie overige kasteelvleugels bleven de kelders bewaard.

Over de bouw- en bewoningsgeschiedenis zijn weinig gegevens gekend. We moeten ons tevreden stellen met de analyse van de bestaande iconografische documenten (de oudste afbeelding van het kasteel is een miniatuur uit een 16de-eeuws getijdenboek) en het onderzoek van het monument zelf. Het oorspronkelijke kasteel, omschreven als *tcasteel ghenaeemt Tilleghem int viercantede ghemetst buijten watere ende staende gheheel op schoone vouten met eene schoone poorte ende breede walgracht, versiert van veel diversche ghelamborseerde cameren, salen ende galderien*, wordt veelal in de tweede helft van de 14de eeuw gedateerd. De vier vleugels van de burcht waren op elke hoek met een toren versterkt en in de hoofdvleugel was een centrale toren.

In de bewaard gebleven vleugel kan nu nog afgeleid worden dat Tillegem een defensief karakter vertoonde. Er werd naast baksteen heel veel (duur) natuursteen als bouw materiaal verwerkt. De buitenmuren van de kelders waren enkel doorbroken door schietgaten.

In de 18de eeuw verdwenen de hoofdtoren en drie van de vier vleugels en kreeg het interieur een nieuwe indeling en aankleding. In de keldervloer van de westvleugel dateert een gedenksteen deze werken: *eersten steen/gelydt door Jor.PPs Lebailly/heere van Tillegghem/tweeden steen door Mejoffr Anna Jose Petrona Veranneman/syne geselnede/den 6 julius 1766*. De kamers die op de Open Monumentendagen te bewonderen zijn, dateren uit die periode. De voorkeur van de bouwheren ging uit naar de rococostijl, die toen in de mode raakte. De schouwen, de plafondversiering, de deuren, de houten vloeren en vooral ook de buitengewoon fraaie eikenhouten trap illustreren deze smaak. Het zijn betrekkelijk kleine ruimten, die de voorkeur voor een galante en landelijke levensstijl uitstralen, typisch voor die tijd.

Het 'ridderachtige' kasteel Tillegem

Tot op het einde van de 19de eeuw blijft kasteel Tillegem ongewijzigd. Een schattingsverslag uit 1825 beschrijft het: *een casteel (...)gebauwt in zijnen*

steen(...)gheheel den bouw op zijne soutereyn dienende voor keuken en kelderingen, benevens van oosten met eene groote ten deele ingevallen terrasze, rondom bewaalt, waar van den ingang voormaals was met een steene brugge westen over gezeide wal, alsnu zijnen ingang hebbende van oosten, bestaande het corps de logis ten inkome in een festibule met courbe trap, antichambre, eetplaats, office, salon en cabinet, hebbende nog op ieder einde een plaatse onder de thoorens. Op de eerste statie een strekkende corridor van westen hebbende op ieder einde een cabinet(...)drye slapkamers met hunne cabinetten en voorder gerieven trap leidende naar een strekkende zolder over geheel den bouw overtimmert met goede daeking overdekt met schailien.

Het kasteel en 120 ha grond werden in 1879 gekocht door Eugène Charles de Peneranda en vanaf dan verbouwd en verfraaid in neogotische stijl. Heel wat kastelen rond Brugge werden toen in neogotische stijl gebouwd of verbouwd. Brugge lag mee aan de bakermat van de neogotiek. De Peneranda gaf opdracht aan architect Jean Bethune (1821-1894), de grootste gangmaker van deze nieuwe stijl in België, om zijn kasteel aan te passen. De verbouwingen beperkten zich niet alleen tot het exterieur. Er werd een lange gang tegen de achtergevel aangebouwd die als nieuwe circulatieruimte moest fungeren. De 18de-eeuwse trap werd toen (gelukkig behouden) maar vanuit de vestibule naar de nieuwe gang verplaatst. Aan beide uiteinden werden twee kamers bijgebouwd. Er werd

bovendien een kleine neogotische huiskapel ingericht, die vandaag nog bestaat.

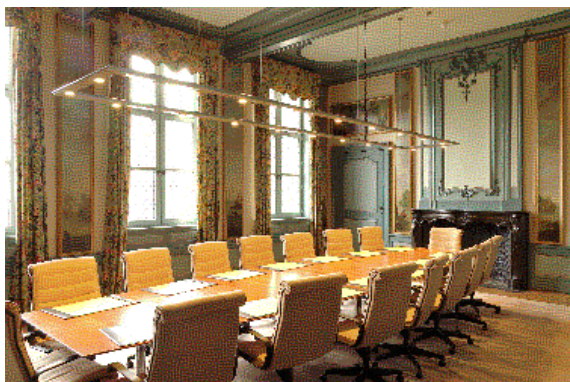
De 18de-eeuwse eikenhouten trappaal

Het bakstenen waterkasteel, gebouwd op een hoge (met natuursteen bekleedde) kelderverdieping, is twee bouwlagen hoog en acht traveeën breed. De hoeken worden geaccentueerd door vierzijdige torens, die met een spits dakje zijn afgewerkt. In de zesde travee bevindt zich de imposante geveltoren waarin de toegang zit. De korte zijvleugels zijn aan de terraszijde afgewerkt met bakstenen trapgevels. Het geheel heeft een neogotisch (maar ook Rode Ridderachtig) uitzicht met spitsboogfriezen, gevelnissen en

dakkapellen. De brug over de omwalling brengt je binnen in een andere wereld.

Het kasteel werd tot in 1980 bewoond door baron R. Verhaegen en toen aangekocht door het Provinciebestuur van West-Vlaanderen. Het gebouw werd gerestaureerd naar plannen van het architectenbureau Felix & Glorieux uit Oostende en aangepast aan de nieuwe functie.

De voormalige salons zijn gestoffeerd in een rococostijl met marmeren schouwen en met stucwerk versierde schouwboezems en plafonds. De salonschilderingen, die afkomstig zijn uit het herenhuis Sint-Maartensplein 5 in Brugge, zijn toegeschreven aan de Brugse kunstschilder Jan Beerblock (1739-1806). Als iconografische bron voor de Brugse stadsgezichten zijn ze boeiend.

Salon in rococostijl

In het kader van het jaarthema 'Hout' willen wij toch ook de aandacht vestigen op de 19de-eeuwse houten wagenschuur, afkomstig van een hoeve in Moerkerke, die hier bij de kasteelhoeve in 1997 werd heropgebouwd. Het is een eenvoudige, maar interessante, constructie van palen, stijlen en balken. Schuine schoren zorgen voor de stabiliteit. Er werd geopteerd om zoveel mogelijk authentiek materiaal opnieuw te gebruiken. Sommige houten onderdelen moesten worden vervangen. De buitenbeplanking in Douglasspar is volledig nieuw.

Het kasteel is nog niet beschermd als monument. Het landschap dat gevormd wordt door het kasteel, de vestinggracht, de vijvers en het park is wel beschermd bij Besluit van de Regent van 20 juli 1946.

Sint-Andries, Diksmuidse Heerweg tussen nrs. 269-277, de Galgenberg?

Open op zaterdag 10/09 van 14.00 tot 18.00u
en op zondag 11/09 van 10.00 tot 18.00u

**Gidsbeurten enkel op zondag 11 september
tussen 14.00 en 18.00 door Arnout
Zwaenepoel, WVI, die het onderzoek naar
de oude haagbeuken uitvoerde**

*Lijn 25: Willibrordus, halte Diksmuidse Heerweg,
5 minuten wandelen*

De haagbeuken naast het galgenveld van Sint- Andries, Brugge

A. Zwaenepoel

Bij een kartering van merkwaardige bomen in Vlaanderen werd in 2004 een site ontdekt, langs de Diksmuidse Heerweg, te Sint-Andries, met zeer oude hakhoutstoven van haagbeuk. Door de ouderdom van de bomen, de ligging van de site langs een Romeinse weg, de benaming 'galgenstick' op oude kaarten en een naastliggende straatje met de benaming 'Fort Zevenbergen' werd het waardevol geacht een nader onderzoek in te stellen naar de betekenis van de haagbeuken op deze site. Door een multidisciplinair onderzoek met veldbiologen (Arnout Zwaenepoel, Eric Cosyns), een geneticus (Els Coart), bodemkundigen (Roger Langohr, Carole Ampe), archeologen (Bieke Hillewaert) en (kunst)historici (Brigitte Beernaert, Johan Termote, Bernard Schotte, Maurice Vandermaesen) probeerden we te achterhalen wat de voorgeschiedenis van deze merkwaardige site is. Het onderzoek is nog niet afgerond, maar inmiddels werd heel wat relevante informatie over de site verkregen.

Hakhoutstoven zijn struiken of bomen die regelmatig bij de grond afgezet worden en dan heruitlopen. Meestal worden hierbij meerdere stammen gevormd. Deze behoren allemaal tot hetzelfde individu. Als dit proces regelmatig herhaald wordt krijgt men nooit dikke stammen te zien, maar groeit de basis van de boom (de 'stoof') wel steeds verder uit. De omtrek is een maat voor de ouderdom. Bij de ontdekking van de site vermoedden we omtrekken van zo'n 10-25 m. Omdat de wortels van de stammen uiteraard onder de grond zitten, is het altijd wat onzeker welke delen aan elkaar hangen en dus hetzelfde individu zijn en welke niet. Een genetisch onderzoek van de blaadjes van afzonderlijke stammen gaf hierover uitsluitsel. De maximum omtrek bleek 10 m. Een schatting van de groeisnelheid van hakhoutstoven levert een bijhorende ouderdom van ongeveer 300 jaar op.

Een bodemkundig onderzoek wees uit dat de site eigenlijk een getuigenheuvel is van pleistocene ouderdom. Bovenop de heuvel is echter een dubbele wal opgeworpen. De haagbeuken staan op deze antropogene wallen en verraden dus duidelijk aanplant en geen natuurlijk bos.

In de wal zitten talrijke scherven, die aangeven dat bij het opwerpen van de wal een 14de-eeuwse site vergraven werd. De scherven vertegenwoordigen braadpannen, een kruikje in Rijnland aardewerk, dakpannen, baksteenfragmenten, ... of met andere woorden een duidelijke woonsite.

De ouderdom van de bomen enerzijds en de scherven anderzijds maken duidelijk dat de wal dus in de 15de of de 16de eeuw moet opgeworpen zijn. De vorm van de wal deed een vijfhoekige redoute, wellicht een Spaans aarden fort uit de tijd van de godsdiensttroebelen vermoeden.

Het voorlopige besluit is dat de haagbeuken vermoedelijk kort na het verlaten van het fort geplant zijn op de wallen. Uit de stoofomtrek van 10 m, in combinatie met de Ommeloper van 1690 waarop de bomen nog niet getekend zijn, wordt het einde van de 17de eeuw of ten laatste het begin van de 18^{de}

eeuw vooropgesteld als het moment van planten. De bomen zijn met andere woorden zo'n 300 jaar oud.

De "ontdekking" van Arnout Zwaenepoel heeft dadelijk de aandacht gewekt. In de bestaande (schaarse) literatuur over Sint-Andries wordt op die plaats de galg van Brugge gesitueerd. Onderzoek bracht een ander spoor aan het licht.

Galgenveld en Galgenberg

In Brugge zou de eerste galg gesitueerd geweest zijn op de plaats van de Sint-Pieterskapel aan de Philipstockstraat, in de onmiddellijke omgeving van de Burg. Nog in de 11de eeuw opteerde de stadsmagistraat om de galg buiten de (eerste) omwalling te plaatsen en als nieuwe inplantingsplaats werd de buurt tussen de huidige Boeveriestraat en Hauwerstraat gekozen (ongeveer op de plaats waar de kerk en het klooster van de Kapucijnen zich situeren). In de loop van de 13de eeuw breidde de stad uit en de galg kwam midden een bebouwd gebied te liggen. Vóór 1261 reeds was ze naar Sint-Andries verplaatst, aan het nu verdwenen Kaakstraatje (dat men ook Galgenweg noemde), een zijstraat van de eeuwenoude Diksmuidse Heerweg die een belangrijke invalsweg naar Brugge was. Zo'n galg maakte de bezoekers er op attent dat het 'gerecht' in de stad goed functioneerde.

De galg zou hier tot 1795 zijn gebruikt. Het was mogelijk een driezijdige constructie die bestond uit blauwe hardstenen pijlers, bovenaan door houten of metalen dwarsbalken met elkaar verbonden, en

voorzien waren van stroppen. Er hoorde een ladder bij deze constructie om de terechtgestelden te kunnen ophangen, want die is op een 17de-eeuwse tekening (bewaard in het Brugse Rijksarchief) te herkennen en wordt ook uitdrukkelijk in een document vermeld. Stadsrekeningen melden reparaties aan de galg zoals in 1449-1450 als zij na een zware storm opnieuw moest opgericht worden: *Van temmer wercke ghedaen an de galghe ende leedere van der galghe mids dat zoe omme ghewaeyt was* (SAB, Stadsrekening 1449, folio 3v).

Meer dan 300 jaar oude haagbeuken

Terechtstellingen gebeurden veelal in de stad maar het lijk kon nog aan de galg buiten de stad tentoon gehangen worden. Niettemin werden op dit 'Het Gerechte van Brugge' terechtstellingen uitgevoerd. De beruchte verrader François vander Straeten die tijdens de Negenjarige oorlog (1688-1697) de Franse troepen langs de Smedenpoort wilde binnenloodsen, werd gevat en op de Burg terechtgesteld. Zijn lijk werd met de voeten aan de paal opgehangen op het

Galgenveld en zijn afgehakt hoofd kwam op de Smedenpoort zelf terecht (er hangt nu nog steeds een bronzen exemplaar aan de poort).

In de archiefdocumenten wordt de galg steeds '*bachten de Machdeleene*' gesitueerd. Deze vermelding was belangrijk om de rest van het verhaal te kunnen samenstellen.

De Machdeleene en de Akkerzieken

In de Middeleeuwen gebeurde de controle en eventuele zorg voor de leprozen aanvankelijk door de Kerk. In Brugge werden reeds vroeg zowel een opsporingsdienst als een onderzoekscommissie stedelijk georganiseerd. De twee medewerkers van stedelijke opsporingsdienst moesten de zogenaamde akkerzieken onderzoeken. Werd lepra vastgesteld dat kon de (arme) zieke gaan leven op één van de 'Vier Stukken' buiten de stadswallen die daarvoor bestemd waren. Akkerzieken moesten Brugs poorter zijn, mochten hun eventuele bezittingen houden en in familiaal verband leven op die terreinen. Velen moesten (en mochten) echter bedelen. Akkerzieken waren de leprozen die buiten de Magdalenaleprozerie, afgezonderd van de stad op het platteland op akkers of velden woonden. Ze werden ook ziekenlieden genoemd want in de Middeleeuwen stond 'ziek' zijn synoniem met leproos zijn. Rijke(re) leprozen verbleven in Magdalenaleprozerie die gelegen was op de plaatst van de huidige Magdalenastraat in Sint-Andries. De oudste (bewaard gebleven) vermelding van dit leprozenhuis dateert uit

1227. Toen was het reeds georganiseerd als een hospitaal met als patroonheilige Maria Magdalena.

Akkerzieken worden vanaf het midden van de 13de eeuw in teksten vermeld. Maar ze kwamen vroeger voor en waren vanaf het laatste kwart van de 13de eeuw georganiseerd in een gilde. Akkerzieken moesten op één mijl afstand van de stad wonen (de banmijl), maar binnen het Brugse rechtsgebied. In documenten van 1424 wordt expliciet over de 'Vier Stukken' gesproken buiten de stad. Het belangrijkste en grootste stuk lag bij de Sint-Trudoabdij in Steenbrugge. Daar werd de kapel voor de Akkerzieken gebouwd en woonde de deken van de gilde.

Ter Galge of Ter Weelde

Het 'stuk Ter Galge', waarvan de naam voor het eerst in een oorkonde van 1453 opduikt, was gelegen naast de galg van Brugge aan de Diksmuidse Heerweg. De leprozen mochten de lijken van de gehangenen bewaken en kregen daar een kleine vergoeding voor van de stadsmagistraat. Een hand of een vinger van een gehangene was een gezocht amulet. Bewaking was nodig. Wanneer het lijk volledig in stukken van de galg viel dan waren het opnieuw de akkerzieken die het recht hadden deze te begraven: *betaelt den acker zieken van den doden te begravene die van de galghe gevallen waren, iiij s (chellingen) gro(ten)* (SAB, Stadsrekening 1449-1450, folio 59v). De akkerzieke was herkenbaar aan zijn kledij die bestond uit een lange mantel en een zwarte vilten hoed, met een lintje. Aan de

arm droegen ze een speciale mand en bij valavond moesten ze de stad verlaten (waar ze gereglementeerd mochten bedelen). Ze hadden toelating om gevogelte en kleinvee te kweken op hun terrein (akker!) maar wel uitsluitend voor eigen gebruik. Ieder contact met gezonde Bruggelingen, zelfs familie, was gereglementeerd.

Volgens bewaard gebleven cijfergegevens waren er in 1562 nog amper 9 akkerzieken die op de 'Vier Stukken' woonden en rond 1590 waren ze nog maar met 2.

Archiefverwijzingen maken ons duidelijk dat de leprozenhuisjes op 'Ter Galge' vóór 1588 afgebroken waren (Archief OCMW, Rekeningen MM, reg. 465(1588), f°4 en 7 en reg. 469 (1596), folio 101v: *houdt in pachte een stick in landts Ter Weelde met de plecke daer de zieckenlieden huusen wijlent op stonden nu alle ghedemoilliert.*

Met kaartmateriaal en een 17de-eeuwse 'Ommeloper' kon die grond, waar (houten?) huisjes op gebouwd waren, precies gelokaliseerd worden. Historicus Maurice Vandermaesen van het Brugse Rijksarchief zocht en vond de juiste 'Ommeloper' (waarvoor dank) en leverde zo het bewijs dat het *stukje natuur* dat we op OMD 2005 in de belangstelling stellen eigendom was van de Magdalenleprozerie en dit ook in 1693 (RAB, Ommelopers Mestdag, nr.1016, fol. 11r, 1693, einde van het 3de begin). Op dit document wordt gewag gemaakt van een fort en op een bijhorend (los) blad papier staat (zeer primitief weliswaar) een galg en een veelzijdig fortje getekend. Met een kaart

opgeworpen. Nog in de 16de eeuw wordt dit stuk grond niet meer 'Ter Galge' maar 'Ter Weelde' genoemd, wat zou verwijzen naar de naam van een hoeve die aan de Kaakstraat lag. Historica Griet Maréchal verdedigde in 1974 haar doctoraat aan de Universiteit Gent met als onderwerp 'Het hospitaalwezen te Brugge in de Middeleeuwen. Een institutionele en sociale studie'. Daarin komen boeiende gegevens over de Magdalenaleprozerie en de akkerzieken voor.

Wanneer werd hier een fort gebouwd?

Bernard Schotte

De Diksmuidse Heerweg leidde van het strategische Kassel in Frans Vlaanderen naar Aartrijke, waar hij samenkwam met de heerweg van Boulogne, en verder doorliep over Zedelgem, Sint-Andries en Brugge naar Aardenburg en was tot 1750 een zeer drukke baan (nadien werd vooral de door de Oostenrijkers aangelegde Torhoutse Steenweg gebruikt).

Een fort was hier zeker op zijn plaats.

Vanaf halverwege de 16de eeuw tot in het begin van de 18de eeuw waren de Zuidelijke Nederlanden bijna continu het toneel van oorlogsgeweld. De Fransen, Nederlanders, Spanjaarden en Engelsen vochten hier op het slagveld van Noordwest-Europa hun geschillen uit in een lange reeks oorlogen: de Tachtigjarige Oorlog (1568-1648), de Devolutieoorlog (1667-1668), de Frans-Hollandse Oorlog (1672-1678), de Negenjarige Oorlog (1688-1697) en de Spaanse Successieoorlog (1701-1713/1715). De Zuidelijke Nederlanden vormden een buffergebied tussen de verschillende staten die met elkaar overhoop lagen en ons land was uitermate geschikt voor militaire operaties: dichtbevolkt met vele versterkte steden en forten, een uitgebreid netwerk van land- en waterwegen. De opbrengsten van de landbouw waren er zo hoog dat de legers goed bevoorraad konden worden. De toenmalige oorlogsvoering richtte zich vooral op het belegeren en ontzetten van steden en

vestingen. Confrontaties in open veld werden zoveel mogelijk vermeden omdat er grote risico's aan verbonden waren. De controle over zoveel mogelijke steden en vestingen was belangrijker dan het winnen van een veldslag. Verovering (of behoud) van steden en vestingen bood zowel militaire, politieke als economische voordelen: controle over de wegen en waterlopen waarvan de legers afhankelijk waren voor de aanvoer van troepen, het omliggende gebied van een vesting kon gebrandschat worden door het afdwingen van contributies en bij vredesonderhandelingen had men zo belangrijke troeven in de hand. Bovendien kon men tijdens een opmars geen enkele vesting links laten liggen zonder het risico te lopen in de rug aangevallen te worden.

De Tachtigjarige Oorlog (1568-1648) was aanvankelijk (tot omstreeks 1600) eerder een guerrillaoorlog en na 1600 een oorlog volgens het klassieke stramien met belegeringen van steden en veldslagen. Niet alleen de steden waren toen gefortificeerd maar ook op het platteland en vooral langs wegen en waterwegen verrezen verschillende kleine forten. Het fortje nabij de galg en de Diksmuidse Heerweg dateert zeer waarschijnlijk uit die tijd. Na de calvinistische machtsovername in Vlaanderen in 1578 flakkerde de oorlog met de Spaanse troepen weer op. De fortificaties van de stad Brugge werden eind 1578 uitgebreid naar aanleiding van de plundertochten tot onder de muren door de Paternosterdragers, Waalse soldaten in dienst van de Spanjaarden die als kenteken van hun religie een paternoster om de hals droegen. Tijdens het Twaalfjarige Bestand (1609-1621) werd de middeleeuwse omwalling volledig omgebouwd tot een gebastioneerde vesting. Zowel op de binnen- als buitenvestingen werden aarden bastions opgeworpen. Tegen de toenemende vuurkracht en reikwijdte van de artillerie boden de middeleeuwse stenen muren namelijk geen bescherming meer. Vanaf de 16de eeuw kwamen overal gebastioneerde fortificatiesystemen in zwang. Dergelijke vestingen bestonden uit aangestampte aarden wallen van zo'n 5 meter dik en 6 à 7 meter hoog. Ze waren voorzien van bastions of bolwerken, onregelmatige vijfhoeken die uit de hoofdwal of *courtine* sprongen en waar het geschut werd opgesteld. Door de puntige vorm van de bastions waren er geen dode hoeken meer zoals

vroeger bij ronde torens. De bastions waren binnen musketschot van elkaar aangelegd zodat de verdedigers binnen de hele omtrek van de vesting een vrij schootsveld hadden.

Ook de kleine forten waren voorzien van aarden wallen. Ze werden gebruikt als uitvalbasis om kleine vijandelijke legerbendes te onderscheppen. Tot omstreeks 1600 bestond de oorlogsvoering tussen de protestantse en Spaanse troepen vooral uit kleine schermutselingen, verrassingsaanvallen en het leggen van hinderlagen. Het ging eerder om guerrillagevechten dan een grootscheepse oorlog. Deze strijd werd gevoerd door vrijbuiters, soldaten van het geregeld protestants leger die via commandoraiden het leven in de gebieden die nog onder Spaans gezag stonden onmogelijk probeerden te maken. Ze pleegden roofovervallen, aanvallen op konvoien en kidnappings. Het waren professionele en geregelde plundersaars, die ook Oostendenaers, Slusenaers of die van Vlissingen werden genoemd omdat velen vanuit die plaatsen strooptochten ondernamen. Na de herovering van Vlaanderen door de Spanjaarden onder Farnese (1583-1584) werden de soldaten van de protestantse garnizoensplaatsen die er met de toestemming van hun oversten op uittrokken om buit te halen ook beschouwd als vrijbuiters. Aanvankelijk bedoelde men er afgedankte en gedeserteerde soldaten mee, die als struikrovers het platteland onveilig maakten. Van wilde en ongeregelde plundersaars evolueerden ze naar gelegenheidscommando's die met guerrilla-acties en terreurdaden oorlog voerden. Ook soldaten in dienst van Spanje vochten op dezelfde wijze en zij werden trouwens soms ook vrijbuiters genoemd. Dergelijke soldaten blonken uit door hun uithoudingsvermogen, krijgservaring, individuele inzet en hun bedrevenheid met wapens. Ook de streek rond Brugge viel toen ten prooi aan oorlogsgeweld. Vooral in de jaren 1580 en 1590 werd het platteland rond de stad geterroriseerd door allerlei legerbendes. De plundertochten en kidnappings voor losgeld maakten het leven op het platteland en in de kleine steden nagenoeg onmogelijk. Boeren kregen om de haverklap plunderende soldaten op bezoek en vluchten was nog de enige uitweg. Baltijn Spijn die een hoeve pachtte langs de heerweg in Loppem kreeg bijvoorbeeld vanaf

1582 regelmatig allerlei ongewenste bezoekers over de vloer: Walen, Fransen en vrijbuiters of nog andere soldaten uit omliggende forten. Hij probeerde nog twee jaar lang het hoofd boven water te houden maar in juni 1584 is de boer *tot zijn eeuweweghe verdriete* geruineerd omdat al zijn vee was gestolen.

Ten einde raad zochten vele buitenlieden bescherming binnen de muren van Brugge. Vooral in 1578, 1580 en 1581 brachten militaire operaties grote vluchtelingenstromen richting Brugge op gang. De grootste vluchtelingenstroom voltrok zich in de zomer van 1583. Dat jaar is bij de Brugse bevolking zelfs bekend gebleven als de *generale vlucht*. Ruim tien jaar na data werd er nog steeds naar verwezen als het jaar van "de vlucht". In juli-augustus 1583 zochten talloze buitenlieden met have en goed een veilig heenkomen binnen de Brugse omwallingen. De vluchtelingen kwamen uit de kuststreek waar de militaire operaties en dagenlange plundertochten van de Spaanse en Waalse soldaten in de omgeving van Oostende, Blankenberge en Nieuwpoort nagenoeg alle boeren op de vlucht dreef. Met al hun goederen, kleren, juwelen, koeien, paarden, kalveren, zwijnen, *vrouwen met kinders, te wagen, te perde, te voet, rycke ende aerme* kwamen ze in Brugge toegestroomd. Hele dorpen verhuisden naar Brugge. De inwoners van Houtave, Stalhille en Vlissegem woonden in Brugge. Deze van Ruddervoorde en Waardamme waren reeds in 1581 naar Brugge getrokken. Drie jaar later waren ze nog met 200 à 300 man. Ze leefden er in armoede en grote miserie. Om het vee te voederen dat vele vluchtelingen binnen de muren in veiligheid hadden gebracht, moesten ze zich buiten de stad wagen. Tochten die niet zonder gevaar waren, want vijftien boeren die met een bootje probeerden voeder voor hun beesten binnen te brengen, werden door soldaten overvallen. Langs de waterwegen probeerde men zoveel mogelijk tarwe, hooi en andere gewassen van de velden te redden maar zelfs boeren gewapend met geweren waren geen partij voor soldaten zoals vluchtelingen uit Houtave in augustus 1584 ondervonden toen ze door soldaten gelegerd op het landgoed Bloemendale werden ontwapend en beroofd.

Om het hoofd te kunnen bieden tegen de bendes vrijbuiters werden kastelen en landhuizen omgebouwd tot versterkingen. De soldaten die hier werden gelegerd en in kleine forten langs belangrijke wegen bonden de strijd aan met vrijbuiters. De vrijbuiters Bartholomeeus fs. Michiel Tant bijvoorbeeld, een jonge landbouwer uit Bredene die na het overlijden van zijn vrouw dienst nam in het protestantse garnizoen van Oostende, werd tijdens een strooptocht gevangengenomen door Spaanse soldaten gelegerd in het Thonaersnest, een landgoed in Loppem dat door soldaten was bezet. Zijn vader kon hem toen vrijkopen. Hij was dan een tijdlang soldaat in Sluis. De soldaten van het Thonaersnest konden hem korte tijd later opnieuw bij de kraag vatten maar hij werd terug vrijgelaten, vermoedelijk na het betalen van een losgeld. Hij bleef in Brugge wonen waar hij aan de kost kwam als huurling die boeren beschermde tegen overvallen. Reizigers moesten in begeleide konvooien reizen. Tussen Brugge en Kortrijk bijvoorbeeld werden iedere donderdag reizigers (en vee) begeleid; iedere vrijdag kooplieden met hun waar. Reizen in konvooien bood een zekere bescherming. Desalniettemin werden in de periode 1584-1592 om de haverklap grote konvooien naar Brugge overvallen en vele kooplieden gevangengenomen. Wie een konvooi niet kon bijbenen, was bijna zeker een vogel voor de kat. In 1590 vermoordde een Spaanse deserteur een vrouw, die een konvooi op weg naar Brugge en beschermd door Waalse soldaten, niet meer kon volgen. Leden van het stadsbestuur en andere hogere ambtenaren waagden zich toen zeker niet buiten de stadsmuren zonder een militaire escorte. De burgemeester van het corpse, een schepen en twee griffiers konden in 1589 tijdens een reis van Gent naar Brugge rekenen op zeventig Ierse soldaten voor hun veiligheid. Ook gouverneurs en regeringscommissarissen werden begeleid door soldaten als ze van de ene stad naar de andere trokken.

Met het organiseren van boerenwachten en het aanleggen van verschanzingen probeerden de boeren meestal tevergeefs het oorlogsgeweld buiten hun dorpen te houden. In Torhout vormden de haastig aangelegde bolwerken evenwel geen hindernis voor de Walen die op 3 juni 1583 de verdedigers

overmeesterden en zich aan de weerloze bevolking vergrepen en *hebben zy al vermoerdt al dat zy costen ghecryghen bynnen ende buten*. De plunderaars namen alles mee: geld, juwelen, kleren, koeien, paarden, schapen, zwijnen, lammeren... Twee dagen later waren de Torhoutenaars opnieuw het slachtoffer van een moorddadige overval. De overlevenden zat niets anders op dan hun heil te zoeken binnen de muren van Brugge.

Ter bescherming van de reizigers werd het struikgewas langs wegen verwijderd. In oktober 1589 werden de soldaten en werklieden vergoed die te *Scapersberch* het kreupelhout hadden weggehakt tot *tbevrijden van tpassage aldaer*. Door de ontvolking van het platteland werden de velden niet meer bewerkt en groeide langs vele wegen *niet dan wildernesse van bromme en ander ruwagie van houtte*, ideale plaatsen voor een hinderlaag door vrijbuiters en andere struikrovers. Een beruchte plaats waar dagelijks reizigers en kooplieden werden overvallen was *Scapersberch* langs de Kortrijkse Heerweg en gelegen tussen Oostkamp en Waardamme. De vrijbuiters konden ongestoord toeslaan langs deze belangrijke handelsweg naar Brugge en alleen grote groepen gewapende mannen durfden deze weg vrijmaken. Op initiatief van de baljuw van het Houtsche en met de financiële steun van de stad Brugge werd het de rovers moeilijker gemaakt door in 1587-1589 overal struikgewas te kappen en bewakers te posteren. Er werd dan wel voorgesteld dat de reizigers een kleine tol zouden betalen. Reeds in 1584 vroegen de inwoners uit het Brugse die binnen de stadsmuren waren gevlucht dat de stad de toegangswegen zou bewaken zodat de boeren hun akkers konden bewerken.

Vele vluchtelingen waren bereid terug te keren naar hun verlaten dorpen als de stedelijke overheid hen allerlei voorraden verstrekke. Kerken werden omgebouwd tot versterkte plaatsen waar de dorpelingen zich konden verschanen. Overal verrezen kleine fortjes als verweer tegen vrijbuiters en aanvallen van Staatse troepen. Verschillende luthuizen en boerdrijven in de omgeving van Brugge deden dienst als versterkingen. In juli 1583 overmeesterden Brugse soldaten een versterkte

boerderij in Oostkerke waar negentien Spaanse en Waalse soldaten zich hadden verschanst. De boerderij *Pensee* en het kasteeltje *Breda* in Loppem waren toen eveneens versterkte plaatsen. Na de Reconciliatie (1584) streken Spaanse troepen neer in de lusthuizen van wijlen Bernard Wijnckelman (*Blommendale* in Sint-Andries), Pieter de Blende, Jacques Brouxsaux en Nicolaas van Briarde (in Loppem). In de omgeving van Brugge lagen tevens de forten *Scheepsdale* en *Schoeringe*. Van verschillende van deze forten zijn er plannen in het Stadsarchief bewaard, onder andere van forten in Knokke, Cadzand, Koksijde, Bredene, Blankenberge, Retranchement (Ter Hofstede) en zelfs van een kerk die omgebouwd was tot een versterking.

Alhoewel de exacte bouwdatum van het fort hier aan de Diksmuidse Heerweg (voorlopig) nog niet is gevonden, dateert het wellicht uit de woelige periode van de Tachtigjarige Oorlog en waarschijnlijk uit de jaren 1580 of 1590. Het bestaan ervan is uit het collectief geheugen verdwenen. Het is een van de verdiensten van het onderzoek naar de haagbeuken dat ook het verhaal van die plek is verduidelijkt.

Het terrein met de voormalige leprozenhuizen, één van de 'Vier Stukken', en met de restanten van een fort kwam in de Franse tijd in handen van het Bestuur der Burgerlijke Godshuizen, die de nog resterende eigendommen van de Magdalenaleprozerie beheerde. Het stuk grond, dat bekend stond als eigendom Magdalena nr. 160, werd pas in 1878 verkocht aan de heer Paul Coppieters voor 3000 frank. Coppieters was van plan om de dreef van zijn (nu inmiddels gesloopte) kasteel aan de overzijde van de Heerweg te verlengen tot aan de Torhoutse Steenweg. Het stuk grond

werd op dat ogenblik verhuurd voor opbrengsthout en wellicht was dit reeds eeuwen zo. Het plan van Coppieters werd niet gerealiseerd. De koper maakte in 1877 wel nog gewag van een fortje '*ayant autrefois servi à la construction d'une redoute*' (Brugge Archief OCMW, brief van 7 november 1877, dossiers verkopen). Honderd jaar later, in 1977, verkocht Régine Coppieters het terrein aan de Stad Brugge, die het nu beheert.

Een bescherming als landschap van 'Ter Galghe' is aangevraagd.

Lissewege, Ter Doeststraat 4, de abdijschuur van Ter Doest

Open op zaterdag 10/09 van 14.00 tot 18.00u
en op zondag 11/09 van 10.00 tot 18.00u

Gidsen zorgen voor begeleiding

*L-trein Brugge-Zeebrugge, halte Lissewege
Station + Belbus 36: Zuienkerke Brugge, halte
Lissewege Vaart, 5 minuten wandelen*

*Belbus moet minimum 2 uur vooraf gereserveerd
worden: 078/15 11 15*

Tentoonstelling 'Heiligen en hun leven' in het VVV-
Bezoekerscentrum Lissewege, Oude Pastoriestraat 5
(achter de kerk). Open op zondag 11 september
tussen 14.00 en 17.30u (toegangsprijs: 1 euro)

De geschiedenis van de verdwenen abdij in vogelvlucht

De abdij van Ter Doest dankt wellicht haar
oorsprong aan de kleine 11de-eeuwse
Thosankapel, toegewijd aan de H.-Bartholo-
meus. De bisschop van Doornik vertrouwde
dit kleinoord in 1106 toe aan de abt van de
benedictijnenabdij Saint-Ricquier in Noord-
Frankrijk met de bedoeling er een priorij uit
te bouwen. Dit gebeurde op vraag van
Lambert van Lissewege. In de buurt, in
Bredene, beschikte deze Noord-Franse abdij
reeds vanaf ca. 950 over een priorij. Die
stichting schijnt niet te zijn gelukt, want in
1174 schonk de toenmalige bisschop Evrard

het Thosankapelletje aan de cisterciënzers van Ten Duinen (1138) om er een abdij uit te bouwen, die hij persoonlijk onder zijn bescherming nam.

Die (tweede) schenking liep niet van een leien dakje. De abdij van Saint-Ricquier protesteerde fel. Niettemin stuurde de Duinenabdij reeds in 1175 twaalf monniken en drie lekenbroeders uit naar Ter Doest (Thosan), onder leiding van abt Hacket. De monniken van Ter Doest werden eminente dijkbouwers met eigendommen tot in Zeeland. Op terreinen die zij op de zee veroverden, lieten ze grote kudden schapen grazen. De wol werd spoedig hun grote bron van inkomsten. De eerste abt van Ter Doest, Hacket, was misschien de zoon van Disdir Hacket, kastelein van Brugge of van een hoge grafelijke ambtenaar. Er blijft historische onzekerheid over zijn afkomst en opleiding. Hij was meer dan twintig jaar lang deken van het prestigieuze Sint-Donaaskapittel in Brugge voor hij de stap naar de cisterciënzerorde zette. Hij kwam naar Lissewege met twaalf confraters om er de eerste abdijsamenleving te vormen. Kort na de stichting werd hij opgevolgd door abt Jan I, die de bezittingen van Ter Doest uitbreidde. De vroege geschiedenis van deze abdij is ongemeen boeiend. Naast de grote abdijsite in Lissewege bezat ze ook veel boerderijen. Ter Doest genoot daarenboven de volle steun van de graven van Vlaanderen.

Over de bouw van de abdij is het heel moeilijk (of onmogelijk) om juiste gegevens terug te vinden. Rond 1253 zou op initiatief

van abt Jan II Smedekin de abdijkerk reeds zijn herbouwd. In 1271 werd toelating gegeven aan abt Nicolas Cleywaert om een verbindingskanaal met de Lisseweegse waterganck te graven, die enorm belangrijk zal blijken te zijn om naast wol de andere producten van de abdij en bouwmaterialen zoals baksteen en hout te transporteren. Dezelfde abt kocht een (bestaande) weg tussen de abdij en Brugge. Cleywaert is gekend als de bouwheer van de dormter van de lekenbroeders en de infirmerie. De abdij was dan wellicht volledig uitgebouwd. Zijn opvolger Jan Servaes slaagde erin om in 1275 alle eigendomstitels, privileges en vrijheden die de abdij had weten te verkrijgen, te laten herbevestigen. Servaes liet een atelier bouwen en een sluis oprichten aan het nieuwe kanaal. Verschillende historici duiden hem ook aan als bouwheer van de monumentale schuur. Recent bouwhistorisch onderzoek spreekt dat duidelijk tegen.

De materiële uitbouw ging hand in hand met de intellectuele bloei. In Ter Doest was een hoogstaand scriptorium aanwezig en monniken trokken voor jaren naar de Parijse studia. Na 1300 is het hoogtepunt van de cisterciënzerbeweging in Europa echter voorbij. Dat wordt ook hier bevestigd.

Abt Arnoul Neyhensys, afkomstig uit Lissewege zelf, zal Ter Doest met schulden beladen. Hij was betrokken in het conflict tussen de koning van Frankrijk en de graaf van Vlaanderen Gewijde van Dampierre en had beloofd de graaf en zijn leger te bevoorraden. Alle inkomsten van de abdij

werden daardoor opgeslorpt. In 1300 werd hij gedwongen ontslag te nemen. Neyhensys was een fervent bouwer en zou de abdij hebben laten omsluiten door een muur. Hij bouwde bovendien een refugehuis aan de Potterierei in Brugge (waar in de 17de eeuw de monniken van Ten Duinen hun nieuwe abdij zouden uitbouwen). Zijn opvolger, Willem IV van Damme, kreeg het eveneens hard te verduren. Het was onder zijn abbatiaat dat lekenbroeder Willem Van Saaftinge actief was (recent historisch onderzoek door historicus Bernard Schotte bracht aan het licht dat Willem van Saaftinge een nauwe band met de tempeliers had en wellicht een gewezen tempelier was). Reeds in 1304 werd hij opgevolgd door Willem Van Cordewaeghen die het aan de stok kreeg met alle lekenbroeders. De cisterciënzerabdijen hadden kort voordien een beslissing genomen om de eigen exploitatie op te geven en gronden aan leken te verpachten. Het aantal lekenbroeders van de abdijen kon daardoor drastisch verminderd worden. Deze beslissing lokte uiteraard verzet uit. Willem Van Saaftinge leidde de opstand van de lekenbroeders, verwondde de abt en doodde de keldermeester of econoom. De economische en financiële toestand die zich niet meer leken te herstellen, verplichtte de volgende abt om gronden te verkopen om schulden af te betalen. De abdij geraakte in zware moeilijkheden. In 1314 ondernam het Generaal Kapittel een poging om de toestand recht te trekken. De abten van Duinenabdij en de abdij van Aulne waren verontwaardigd over de catastrofale toestand van de financiën, die mede door de oorlogen en de

economische toestand waren veroorzaakt. De abdij had 9000 ponden schulden. Er moesten opnieuw dringend gronden worden verkocht om de financiële toestand te saneren.

Het aantal monniken werd onder abt Hendrik II drastisch verminderd. Er bleven slechts 48 monniken en 45 lekenbroeders over. Dit aantal mocht enkel opnieuw worden opgetrokken indien de financiële toestand verbeterde. In de tweede helft van de 14de eeuw verbeterde de financiële toestand enigszins. Tussen 1364 en 1372 werd opnieuw gebouwd. **Abt Willem VII de Smidt** liet een nieuw abtsverblijf en een pandgang bouwen. **Hij is mogelijk de bouwheer van de monumentale schuur of anders is ze door zijn opvolger Jan van Hulst gebouwd.** Van Hulst was een protégé van hertog Filips de Stoute. Hij koos samen met die vorst partij voor de paus van Avignon en kreeg ook politieke missies te vervullen.

Honderd jaar later was de toestand opnieuw dramatisch. Oorlogen, de vele schuldeisers, de strijd tegen het water in Zeeland, nieuwe belastingen voor het onderhoud van de haven van Sluis en de speciale belastingen uit Rome om een kruistocht te financieren brachten de abdij op de rand van het débâcle. Niettemin was het een periode van culturele bloei. Dat bewijzen de bewaard gebleven handschriften.

Nog in de eerste helft van de 16de eeuw werd geld gespendeerd aan herstellingen en aan de bouw van een nieuwe keuken. Onder het abbatiaat van Vincent Doens (1559-1569) zal paus Pius IV het bisdom Brugge

oprichten. Dit heeft onverwachte negatieve gevolgen voor Ter Doest. Dit nieuwe bisdom kreeg van de paus inkomsten toegekend uit Ter Doest. De abdij kon blijven bestaan maar moest in de mensius (of onderhoudsgeld) van de bisschop voorzien. De laatste abt Vincent Doens stierf op 29 april 1569 en de nieuwe bisschop van Brugge, Remi Drieux, vroeg onmiddellijk aan Filips II om de inkomsten uit Ter Doest als de zijne te mogen beschouwen. Veel geluk had hij niet met zijn pas verworven recht. Door economische moeilijkheden en de troebelen in de late 16de eeuw raakte de abdij in verval en bracht weinig of geen inkomsten op. In 1624 tenslotte moest abt Bernard Campmans van Ten Duinen een overeenkomst afsluiten met de toenmalige bisschop Denis Christophori. Ter Doest hield op te bestaan. Op 10 december 1624 ondertekenden de twee laatste monniken van Ter Doest, Jacques Moerman en Antoine Elschaerts de akte van overname. De kerk werd nog in de 17de eeuw afgebroken. De andere abdijgebouwen werden als materialenbank gebruikt, o.m. ook voor de bouw van de nieuwe Duinenabdij in Brugge en een grote fraaie boerderij met duiventoren (het huidige restaurant). De monumentale schuur bleef ongemoeid en werd met de Franse revolutie als nationaal goed verkocht. Dank zij Nicolaas de Roover, de laatste monnik van Ten Duinen, werd ze gered. Hij schonk de schuur en de hoeve aan de bisschop van Brugge.

De architectuur

De schuur is in 2002-2003 behoedzaam gerestaureerd op initiatief van het Provinciebestuur West-Vlaanderen naar het ontwerp van architect Benoît Delaey.

Tien eikenhouten gebinten verdelen de ruimte in de abdijschuur

De exacte bouwdatum van deze monumentale bakstenen schuur is na het dendrochronologisch onderzoek, uitgevoerd door het 'Laboratoire de Dendrochronologie' van de Universiteit van Luik, bijna zeker te situeren tussen **1370 en 1385** (kapjaren van het hout). Stilistisch werd de schuur voordien steevast rond 1275 gedateerd. Het resultaat van dit wetenschappelijk onderzoek betekende wel een verrassing.

De schuur is gebouwd op een rechthoekig grondplan en meet binnen 56 op 21 meter. De nok is 16,50 meter hoog. De muren van de schuur zijn opgetrokken in zogenaamde moefen: grote bakstenen waarvan de afmetingen variëren tussen een lengte van 30 en 32 cm, een breedte van 14 en 16 cm en een hoogte van 7 en 9 cm. Het met golfpannen gedekte zadeldak wordt gedragen door een verrassend monumentale **eikenhouten** structuur. De beide sobere tuitgevels worden door steunberen geritmeerd en verfraaid door hoge spitsboognissen met zeer eenvoudig maaswerk. De twee lage zijgevels zijn eveneens door steunberen geritmeerd. Er zijn verschillende kleine toegangen in de oostelijk zijmuur. In de middelste travee zit een grote poortopening onder een vooruitspringend sleepdakje.

Het interieur is overweldigend. Tien eikenhouten gebinten verdelen de ruimte in negen vakken, die elk een breedte hebben van 6,50 meter. Elk gebinte bestaat uit een zogenaamde portiek met een hoogte van 11 meter, waarboven een schaaargebinte is gebouwd. Het dak wordt nog door daksporen gedragen, die door hanenbalken met elkaar zijn verbonden. De gebinten zijn getelmerkt van 1 tot 10 met Romeinse cijfers. Ongeveer 260,00 m³ eikenhout werd hier gebruikt. Tijdens de restauratie bleek duidelijk dat de houten structuur in één bouwcampagne werd opgetrokken (misschien met een korte onderbreking). Het hout is afkomstig uit de kuststreek.

De schuur van Ter Doest is beschermd als monument bij Koninklijk Besluit van 25 maart 1938.

Sint-Pieters, Pathoekeweg 34, Eucora

Open op zondag 11/09 tussen 10.00 en 18.00u

De vzw. en de instructeurs zorgen voor begeleiding

*Lijn 3: Sint-Pieters, halte P. de Halleux,
15 minuten wandelen*

Ook open op Monumentenmaandag 12 september 2005. Leerkrachten en leerlingen kunnen de verschillende opleidingen van Eucora komen bezoeken. Vooraf verwittigen bij Frieda Barremaecker op het nummer 050/32.23.10 of e-mail eucora@cobonet.be)

In deze oude fabriek van Franco-Belge die in 1957 werd gebouwd naar een ontwerp van arch. Luc Dugardyn (1929-1994) worden bouwopleidingen verzorgd door de Confederatie Bouw Brugge met de steun van de VDAB. In dit groot Centraal Opleidingscentrum voor de Bouwnijverheid zijn ook de vzw Eucora, de vzw Archonaut (zie nr.19.2 van deze brochure) en de Federatie der Parketplaatsers (zie nr. 19.3 van deze brochure) te vinden.

Eucora

Frieda Barremaecker

Nergens zijn er meer kunststeden bij elkaar gegroepeerd dan in Europa. De uitzonderlijke rijkdom van ons bouwkundig erfgoed moet de tand des tijds kunnen trotseren. Dat vindt iedereen. Maar

zoiets vergt mensen die de instandhouding technisch kunnen uitvoeren. Op de arbeidsmarkt heerst momenteel een tekort aan bekwame mensen in de ambacht- en restauratiesector. Eucora of voluit: het Europees Centrum voor Opleiding en Vervolmaking in Kunstambachten en Historische Restauratie, is een vzw die initiatie- en vervolmakingsopleidingen organiseert in oude ambachtelijke technieken met het oog op de toepassing ervan in de restauratiesector. Eucora focust op hout, bouw en schilderen & decoratie. "Historische kapgebinten en historisch schrijnwerk" zijn slechts enkele van de vele opleidingen die Eucora organiseert in de ateliers aan de Pathoekeweg 34. De lesgevers zijn mensen uit de praktijk. Eucora wenst de universiteit van de handen te worden, waarbij praktijk en kunde voorop staan. Men kan er oude schildertechnieken aanleren waarbij men hout - en marmersoorten imiteert alsook polychromeren, patines aanbrengen, vergulden en bronzeren. Voor wie zich wil specialiseren in restauratiemetselwerk worden de opleidingen sier- en restauratiemetselen en speciale voegtechnieken georganiseerd. Eucora geniet de steun van het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Vlaams Instituut voor het Onroerend Erfgoed.

Eucora heeft verschillende opleidingsmodules. Het gaat om kortlopende opleidingen van 24 u tot 80 u. De modules worden op geregelde tijdstippen herhaald op weekdagen en zaterdag. Ze staan open voor arbeiders, ploegleiders, project- en werfleiders, werkgevers, architecten, leerlingen en leraars. Dankzij de samenwerking met het Fonds voor Vakopleiding in de Bouwnijverheid (F.V.B.) is de opleiding gratis voor alle bouwvakkers. In alle andere gevallen hoeft een bijdrage betaald te worden.

Op de Open Monumentendag van zondag 11 september 2005 worden de bezoekers geïntroduceerd in de ambachtstechnieken die rechtstreeks met het thema 'hout' te maken hebben: hoe imiteert men volgens de oude schildertechnieken de verschillende houtsoorten, hoe restaureert men historische gebinten, hoe restaureert men historisch schrijnwerk en hoe polychromeert en patineert met houtsoorten.

Sint-Pieters, Pathoekeweg 34, Archonaut

Open op zondag 11/09 van 10.00 tot 18.00u

De vzw. zorgt voor de begeleiding van de bezoekers

*Lijn 3: Sint-Pieters, halte P. de Halleux, 15
minuten wandelen*

Het Maritiem Project Archonaut

Archonaut heeft als doelstelling een opleiding te verstrekken in de restauratie van het maritiem erfgoed en op die manier ook te zorgen voor een mogelijke en duurzame tewerkstelling.

Houten schepen zijn een passie van Archonaut

Bij Archonaut kan iedereen terecht die werkzoekend is, en een bijscholing wil in de restauratietechnieken. Daarbij richten we ons niet alleen tot vakmensen die zich willen vervolmaken, maar ook tot groepen die het moeilijker hebben om in het reguliere arbeidscircuit aan bod te komen. Aan een schip werken heeft het voordeel een verbondenheid te creëren met het project, waarvan het eindresultaat

geleidelijk aan wordt bereikt, zeker als het de restauratie van kleinere schepen betreft. De uiteindelijke bedoeling is emancipatie door tewerkstelling in de bouwsector, specifiek dan restauratie van houten schepen.

De rijke traditie van houten scheepsbouw dreigt op enkele decennia volledig verloren te gaan. Er zijn nog enkele restanten, die dringend bewaard en behouden moeten worden. Om dit te bereiken wil de vzw Archonaut waardevolle houten schepen verwerven en behoeden voor verval of afbraak, oude schepen restaureren of verbouwen naar een nieuwe bestemming, klassieke bouwtechnieken inventariseren en in stand houden, verzamelen van archiefmateriaal en werktuigen, opleidingen geven in de houten maritieme restauratietechniek en kennis doorgeven. Dus eigenlijk een maritiem archeologisch patrimonium opbouwen. Archonaut beschikt nu reeds over een uitgebreid patrimonium aan schepen, overnaads of karveel-gebouwd, de oudste precies een eeuw oud, kortom een reeks unieke pareltjes, een staalkaart van wat ooit gebouwd werd en vaarde in onze contreien.

De voornaamste partners van het project zijn de vzw Confederatie Bouw Noord West-Vlaanderen, de vzw Eucora, het Europees Centrum voor opleiding in restauratie en ambachtelijke technieken. De VDAB en het Europees Sociaal Fonds zijn vaste partners. De beheerder van de vzw is Philippe Perneel. De resultaten van het project, dat in 2000 is opgestart en kan rekenen op een zeer enthousiaste instructeur, zijn zichtbaar. Vele tientallen jonge en minder jonge mensen zijn ondertussen opgeleid. Zes op de tien cursisten kunnen na de opleiding aan een baan geholpen worden. Meer inlichtingen bij archonaut@skynet.be en www.archonaut.be.

Op 29 maart 2002 werd een Decreet tot bescherming van het Varend Erfgoed goedgekeurd. Schepen, boten en drijvende inrichtingen met inbegrip van hun voortstuwingsmiddelen (zoals het Decreet stipuleert!) kunnen beschermd worden wegens historisch, wetenschappelijk,

industrieel-archeologisch en andere sociaal culturele waarde. Dit is reeds een eerste belangrijke (officiële) stap in de erkenning van het varend erfgoed. Maar varend erfgoed moet varen en een bestemming krijgen en dat is niet altijd zo evident.

Op de OMD zal de vzw Archonaut heel wat nieuwe informatie over 'hout' in de scheepsbouw aan de geïnteresseerde bezoeker verstrekken.

Houten schepen zijn een passie van Archonaut

De meeste boten in het verleden werden uit eiken- of olmenhout gemaakt. Kromhout of kromme bomen waren geliefd bij de scheepsbouwers die in het bos zelf hun bomen gingen uitkiezen. Er werd naast eik en olm ook gebruik gemaakt van es, oregon en dennenhout. In West-Vlaanderen was er ooit een bloeiende nijverheid rond houten scheepsbouw. Schaalvergroting, concurrentie en de invoering van nieuwe technieken betekenden de doodsteek voor dat vak. Archonaut probeert de tijt te keren.

Sint-Pieters, Pathoekeweg 34, de Federatie van de Parketplaatser

Open op zondag 11/09 van 10.00 tot 18.00u

*Lijn 3: Sint-Pieters, halte P. de Halleux, 15
minuten wandelen*

Dé Parketplaatser: de vereniging van de vakman- parketplaatser

Koen De Ghelder, Confederatie Bouw

De vereniging Dé Parketplaatser vzw, werd eind 2001 opgericht en is een onderdeel van Confederatie Bouw - Vlaamse Schrijnwerkers. De vereniging, inmiddels uitgegroeid tot een volwaardige gespecialiseerde vereniging voor de vakman-parketplaatser, is in volle beweging en telt inmiddels bijna 150 aangesloten leden.

De vraag naar parket blijft immers groeien, maar zorgvuldige en gewetensvolle parketplaatser zien met lede ogen dat de keuze en de plaatsing niet altijd met dezelfde ernst en zorg gerealiseerd worden. Dat is uiteraard schadelijk voor het imago, en bijgevolg ook voor het blijvend succes van de hele sector. Het doel van de vereniging is dan ook het imago van de parketbedrijven te verbeteren en het vakmanschap te promoten.

Hiervoor heeft de vereniging ook het parketlabel ingevoerd. Het label biedt aan de bouwheer en architect een waarborg over de goede uitvoering van de parketwerken. Door het uitreiken van het label aan de plaatser ziet men er immers op toe dat hij de werken uitvoert volgens de regels van de kunst en de geactualiseerde normen respecteert. De labels worden uitgereikt door de labelcommissie die samengesteld is uit vertegenwoordigers van de bouwfederaties, de fabrikanten en toeleveranciers, de architecten, de consumenten en de parketplaatser zelf.

Intussen hebben meer dan 40 parketbedrijven het label in ontvangst mogen nemen. Deze parketplaatser hebben ofwel een gedegen opleiding genoten of hebben minstens 15 jaar ervaring in het professioneel plaatsen van parket.

Op de website van Dé Parketplaatser vindt de bezoeker alles terug wat hij of zij moet weten over parket: wanneer spreekt men van een plankenvloer, hoe onderhoud ik op een goede manier mijn parketvloer, enz... Tevens vindt u de volledige lijst van de houders van het parketlabel 2005, met mooi overzichtelijk alle gegevens en hun specialiteiten, terug op de website.

Voorts biedt de site een link naar alle informatie over hout: de verschillende houtsoorten, hun specifieke eigenschappen, toepassingsmogelijkheden, normalisering, enz...

De bezoeker van de site kan ook om het even welke (technische) vraag via de contactermogelijkheid versturen naar Dé Parketplaatser. Hij of zij krijgt dan gegarandeerd een antwoord per e-mail terug. Surf naar www.deparketplaatser.be Of u kan terecht op het secretariaat van Dé Parketplaatser, tel. 02-545.57.05 en fax 02-545.58.59.

Treurbeuk - *Fagus sylvatica* 'Pendula', Stationsplein

Amberboom
Liquidambar styraciflua,
Park de Rode Poort

Gewone Acacia-
Robinia pseudoacacia,
Koningin Astridpark

Elsbes - *Sorbus torminalis*, Graaf Visartpark

Zolderontdekkingen in de binnenstad

Uitsluitend met reservatie

Het jaarthema 'Hout' wordt schitterend geïllustreerd door gebinten en wie gaat er niet graag op ontdekking op zolders? Voor OMD 2005 vonden wij enkele exclusieve eigenaars bereid om hun zolder open te stellen. Jammer genoeg kan dat slechts voor kleine groepjes gegadigden, die tijdig gereserveerd hebben.

De onderdelen van het daktimmerwerk werden steeds in het atelier van de timmerman op de werkvloer op maat gemaakt en samengesteld. De genummerde (of getelmerkte) houten onderdelen werden als een bouw pakket naar de bouwwerf gebracht en daar gemonteerd. Uiteraard vormde naast het telmerk (steeds in Romeinse cijfers, met een verschillende aanduiding voor linker en rechterstukken) ook een werktekening een hulp bij het oprichten van het gebinte. De balken werden ter plaatse vergaard met houtverbindingen (houten pinnen) of genageld.

Op de ontdekkingstochten zullen de namen van de verschillende onderdelen van het gebinte en types gebinten verduidelijkt worden.

De oudste bestaande gebinten in Brugge bevinden zich in kerken en in de voormalige hospitaalcomplexen. Maar ook in woonhuizen zitten eeuwenoude exemplaren verborgen. De oudst gekende gebinten in Brugge dateren uit de eerste helft van de 13de eeuw. Ze zijn nagenoeg steeds in eikenhout getimmerd. Een van de oudste is te zien in Spanjaardstraat 16, maar ook in het Sint-Janshospitaal (zolder broederklooster, zie brochure OMD

2004, nr. 7) en boven de voormalige ziekenzaal van het hospitaal van O.-L.-Vrouw ter Potterie eveneens in 2005 te bezoeken. Maar nog andere boeiende 14de -, 15de -, en 17de -eeuwse exemplaren zijn te ontdekken.

Begijnhof 30, de zolder van de Grootjuffrouw (nu het Kapittelhuis)

Enkel na inschrijving bij Lieve Danneels op Dienst voor Monumentenzorg op 1, 2, 5, 6 en 7 september tijdens de kantooruren (050/47.23.24) (heel beperkt aantal deelnemers)

Na de kerk is het voormalige huis van de Grootjuffrouw het belangrijkste gebouw in de prachtige Begijnhofsite. Het is in de loop van de eeuwen meerdere malen verbouwd en uitgebreid. Aan de kant van het plein ziet het huis er 17de -eeuws uit met een barokke voorgevel en een opvallende ingang met natuurstenen omlijsting. In het huis van de Grootjuffrouw was de administratieve zetel van de instelling gevestigd. De commissarissen van de stedelijke overheid controleerden hier de rekeningen van de grootjuffrouw en haar twee meesteressen. Daarnaast was in dit gebouw een infirmerie ingericht.

In dit pand zijn veel authentieke houten elementen bewaard: de eikenhouten zolderingen met moer- en kinderbalken, enkele fraaie deuren en kasten. De aandacht van de bezoeker zal uiteraard gevestigd worden op de gebinten.

De oudst bewaarde vleugel van het huis bevindt zich aan de zuidkant. Vooral de zolder van dit huis is merkwaardig. De eikenhouten onderdelen werden dendrochronologisch gedateerd tussen 1328-1338 (kapjaren van het hout). Dit daktimmerwerk is een fraai voorbeeld van het oudste type gebint: de sporenkap. 23 keperparen vormen de sporenkap die bovenaan met telkens twee hanenbalken zijn versterkt. De kromhouten in de benedenhoeken zorgen voor een soort (visueel) tongewelf. Dit is vrij uitzonderlijk.

Dit bijzonder fraaie gebinte dateert omstreeks 1340

De gidsen die u begeleiden zullen na het bezoek aan de zolder ook de aandacht vestigen op de prachtige ramen en deuren die nog overal in het Begijnhof *gekoesterd* worden. Verschillende ramen zijn in de laatste jaren hersteld of vernieuwd naar het oorspronkelijke model. Op het eerste gezicht hebben alle groengeschilderde ramen met de kleine ruitjes hetzelfde uitzicht, maar dat is niet zo. Er is een grote variatie te ontdekken.

**Hanzeparcours, Academiestraat 1- Jan
Van Eyckplein 1- Spanjaardstraat 16
De zolder van de Florentijnen, het
Tolhuis en het Huis de la Torre**

**Enkel na inschrijving bij Lieve Danneels op
Dienst voor Monumentenzorg 1, 2, 5, 6 en
7 september tijdens de kantooruren
(050/47.23.79) (heel beperkt aantal
deelnemers, afspraakplaats wordt
meegedeeld aan ingeschrevenen)**

Op dit parcours zijn drie volledig
verschillende zolders te ontdekken. Twee
ervan zijn van uitzonderlijke waarde.

Het merkwaardige eikenhouten daktimmer-
werk van de voormalige Florentijnse loge kon
dank zij dendrochronologisch onderzoek
tussen 1338 en 1348 gedateerd worden. De
eikenhouten sporenkap is opgebouwd uit 39
sporen (de afmetingen van de balken of
sporen zijn 18x14 cm en ze liggen op een
afstand van 40 tot 44 cm van elkaar). De
sporen (of binten) zijn bovenaan verbonden
door telkens twee hanenbalken en zijn
genummerd dank zij de telmerken. Nummer I
bevindt zich tegen de achtergevel.

Florentijnse Loge - eiken sporenkap uit de eerste helft 14de eeuw

Dergelijk gebinttype werd niet lang toegepast omdat het ontzettend veel hout vereiste en de timmerlieden snel zochten naar lichtere en goedkopere structuren die eveneens de dakbedekkingen konden dragen. In die periode was Academiestraat 1 particulier bezit. De Florentijnen hebben het in het begin van de 15de eeuw moeten huren en konden het pas later aankopen. Ze hebben de gevel naar hun smaak verbouwd maar de oude zolder ongewijzigd gelaten (zie brochure OMD 1999, nr. 1).

De zolder boven het Tolhuis 'vertelt' een ander verhaal. Dendrochronologisch onderzoek bracht aan het licht dat het eikenhout van de spanten correspondeert met twee verschillende bouwfases. Het hout van het oorspronkelijke 15de-eeuwse gebinte werd hergebruikt met de verbouwing in de 17de eeuw (wanneer de schermgevel gewijzigd werd tot een puntgevel).

Tolhuis - Dit 15de-eeuwse gebinte werd hergebruikt na een 17de-eeuwse verbouwing

Het daktimmerwerk bestaat uit dubbele schaar- en nokgebinten. Het gebinte van het voorhuis is opgebouwd met eikenhout dat dateert uit 1470-1480. Dat van het achterhuis met hout dat geveld werd tussen 1477 en 1491. Het eikenhout is van een eerder minderwaardige kwaliteit en was snel gegroeid, wat de datering extra moeilijk maakte.

De zolder van het voormalige Huis de la Torre is opnieuw een sporenkap waarin later een schaar- en nokgebinte werd ingevoegd. De eikenhouten dakconstructie bestaat hier uit 22 keperparen, die per paar verbonden zijn met twee hanenbalken. Dit gebint werd door onderzoek tussen 1227 en 1267 gedateerd en is daarmee een van de oudst gekende exemplaren in Brugge. De kepers zijn uit één stuk en 12 tot 18 cm dik. Hier zijn ook de hanenbalken getelmerkt (van

voor- naar achtergevel). Wellicht in de 17de eeuw (of 18de eeuw?) werd ter versteviging binnen die oude constructie schaar -en nokgebinten ingebracht met doorlopende gordingen (in de lengterichting). De achtereenvolgende eigenaars van het huis zijn gekend vanaf het begin van de 16de eeuw (zie brochure OMD 1999, nr. 16).

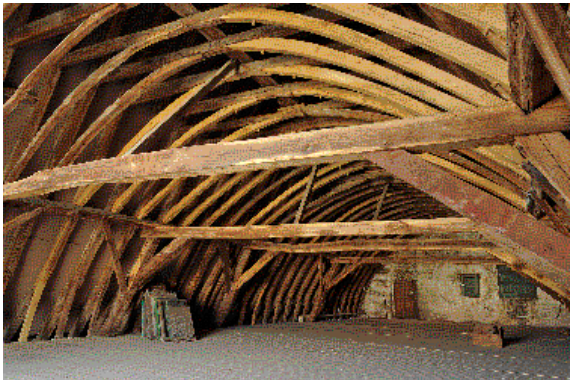
Huis De La Torre - Dit is een van de oudst gekende gebinten in Brugge

Potterierei 78, de zolder van de Augustijnessen

Enkel na inschrijving bij Lieve Danneels op Dienst voor Monumentenzorg 1, 2, 5, 6 en 7 september tijdens de kantooruren (050/47.23.24) (heel beperkt aantal deelnemers)

Het hospitaal van O.-L.-Vrouw van de Potterie heeft een boeiende geschiedenis. Het voormalige passantenhuis en ziekenhuis functioneerden zeker reeds in 1276 (zie brochures OMD 1994, nr. 16 en 1999, nr. 13).

In het begin van de 15de eeuw evolueerde de instelling naar een bejaardentehuis. De leiding berustte vanaf het eind van de 16de eeuw uitsluitend bij de zusters augustijnessen. De broeders hadden net zoals in het Sint-Janshospitaal de gemeenschap verlaten.

Deze eikenhouten sporenkap wordt tussen 1276-1296 gedateerd

De bewaard gebleven waardevolle historische gebouwen dateren uit de 13de tot de 18de eeuw. Het klooster wordt nog steeds door zusters augustijnessen bewoond die mee zorg dragen voor dit zeer waardevolle patrimonium, dat beheerd wordt door het OCMW.

We bezoeken de zolders van de oudste dwarsvleugel. De zolder boven de slaapzaal van de zusters is zeer merkwaardig. Het is een eikenhouten sporenkap bestaande uit vierendertig paren, bovenaan gekoppeld door twee hanenbalken. Ter versteviging zijn later nog vier schaargebinten ingebracht. Dendrochronologisch onderzoek leverde de

data 1276-1296 op. Het gebinte werd recent gerestaureerd.

Burg 12, de zolder van de Burgemeester

Enkel na inschrijving bij Lieve Danneels op Dienst voor Monumentenzorg 1, 2, 5, 6 en 7 september tijdens de kantooruren (050/47.23.24) (heel beperkt aantal deelnemers)

Het Brugse stadhuis is het oudste middeleeuwse stadhuis in Vlaanderen en diende tot voorbeeld van vele andere zoals Leuven, Brussel en Oudenaarde. Het hoge voorgebouw, afgewerkt met een fraai gedecoreerde natuurstenen gevel werd gebouwd tussen 1376 en 1420 onder de leiding van meester-metselaar Jan Roegiers. Jan Sporaede staat in de stadsrekeningen vermeld als meester-timmerman. De zolder boven de gotische zaal is imposant door zijn monumentaliteit.

De zolder van de burgemeester - Dit gebinte is ruim 600 jaar oud

Ook de afwerking en de goede staat van conservatie van dit meer dan 600 jaar oude eikenhouten timmerwerk verdienen bewondering. Het gebinte is een sporenkap waarvan de sporen bovenaan zijn verbonden door niet minder dan drie rijen hanenbalken. Door de hoogte van het dak zijn bovendien hanenbalkvlieringen (of vloeren) mogelijk. De hanggewelven van de gotische zaal onder deze zolders worden via metershoge makelaars van trek balk tot nok met elkaar verbonden. Ook hier zijn (later?) schaargebinten ingebracht. De zolder van de burgemeester werd nog niet dendrochronologisch onderzocht.

Langestraat 34, de zolder van het voormalige Dominicanenklooster

Enkel na inschrijving bij Lieve Danneels op Dienst voor Monumentenzorg 1, 2, 5, 6 en 7 september tijdens de kantooruren (050/47.23.24) (heel beperkt aantal deelnemers)

Het voormalige hotel Verriest, zoals het nog bij veel Bruggelingen is gekend, is een voormalige vleugel van het Dominicanenklooster, dat vanaf zijn afschaffing in 1796 verschillende nieuwe functies kreeg toebedeeld. Het hotel Verriest werd in 1905 in de oostelijke vleugel ingericht. Vanaf de Tweede Wereldoorlog tot in 1992 werd het gebouw gebruikt door het Rode Kruis. In deze vleugel zijn nog veel authentieke en waardevolle bouwelementen

bewaard. Het zou onderdeel worden van de nieuwe huisvesting van het Rijksarchief.

Detail van de trappaal

Naast de zolder willen we zeker dat ook de 18de-eeuwse eikenhouten trap met het embleem van de dominicanen de nodige aandacht krijgt. De oude kloostervleugel was in de 19de eeuw met een verdieping verhoogd. Gelukkig bleef de oude dakconstructie bewaard. Ze werd in 2002 gerestaureerd en de vleugel werd terug op haar oorspronkelijke hoogte gebracht.

Het wellicht 16de of 17de-eeuwse dak-timmerwerk is opgebouwd uit elf eikenhouten dubbele schaar- en nokgebinten. Ze zijn getelmerkt van de zuid- naar noordgevel. De eikenhouten kepers zijn origineel.

Zolder van het voormalige Dominicanenklooster

Themawandelingen in de binnenstad

Emmanuel Van Speybrouckwandeling. Leven en werk van een 18de-eeuws Brugs meester-timmerman

**Deze themawandeling brengt u langs de
mooiste 18de-eeuwse huizen in Brugge.**

**Zaterdag 10/09 om 14.00u en 14.30u en op
zondag 11/09 om 10.00u en 10.30u en om
15.00u en 15.30u**

**Afspraak aan Hof Sebrechts, achter
Beenhouwersstraat 24 en afsluiten op Jan
Van Eyckplein (duur wandeling: ca. 2.30u)**

Brugge in de tweede helft van de 18de eeuw, een achtergrondschets

Brugge is in de tweede helft van de 18de eeuw een florissante handelsstad en vormt een mooie illustratie van de economische heropleving in de Oostenrijkse tijd. De handelaars concentreren hun handel op Spanje, Frankrijk, de Verenigde Provinciën en op de Verenigde Staten. In die periode is een oude droom van de Bruggelingen in vervulling gegaan. De stad is weer verbonden met de zee door het graven van de Coupure (1753) die het kanaal Brugge-Gent en het kanaal Brugge-Oostende verbindt. De Oostendse Vaart is uitgediept en verbreed. Daarnaast bezitten we een goede wegenaccommodatie door de aanleg van verschillende steenwegen

vanaf 1750. Op politiek gebied krijgt Brugge wel een ondergeschikte rol toebedeeld. Dat blijkt ook uit de gebouwen die een particularistisch karakter vertonen. Vanaf het begin van de 18de eeuw behoren de West-Vlamingen tot de rijkste bevolkingsgroep van West-Europa en dit in hoofdzaak door een erg ontwikkelde landbouw. De landbouwers ontpoppen zich daarnaast als bedreven wevers en spinners. Brugge en vooral het Brugse Vrije zorgen voor een niet te verwaarlozen bijdrage in de economische ontplooiing. Ook de industriële bedrijvigheid in Brugge is niet gering.

De 18de-eeuwse Bruggeling is leergierig. Bewaard gebleven boedellijsten en veilingcatalogi tonen aan dat adel en burgerij een grote leeshonger hebben. De geregistreerde bibliotheken zijn aanzienlijk. In de Brugse binnenstad zijn elf boekhandelaars gevestigd. Hun publiciteitslijsten tonen aan dat de lezer vooral interesse heeft voor de filosofische literatuur. De meest gekochte auteurs zijn Montesquieu, Voltaire, Rousseau, Raynal, Hume en Swift. In het laatste kwart van de eeuw worden ook verscheidene leesclubs opgericht, waarvan de 'Société Littéraire' (1786) ongetwijfeld de bekendste is. Uit dat gezelschap ontstaat onder meer in 1792 de Jacobijnse club, die de annexatie met Frankrijk toejuicht.

Het 18de-eeuwse Brugge telt ca. 30.000 inwoners. De hoge geestelijkheid, de adel, de kooplieden en de ambachtslui genieten van de welvaartssituatie en steunen de ideeën van

de Verlichting in de periode van Jozef II. Ongeveer 400 geestelijken staan geregistreerd in de tweede helft van de eeuw. De hoge geestelijkheid imiteert zonder schroom het elegante societyleven van de rijke bevolgingsklasse en houdt zich bezig met het verzamelen van materiële rijkdommen. Ook zij zijn in filosofische literatuur geïnteresseerd. De lagere geestelijken daarentegen kennen veel financiële moeilijkheden en zijn te weinig talrijk om hun taak naar behoren uit te oefenen. Hun interesses zijn beperkt. In het algemeen wordt kritiek geuit op de levenswandel van de geestelijkheid. Een beperkte groep is het met de kritiek eens en ziet zelfs de door Jozef II aangekondigde hervormingen in de kerk als noodzakelijk (zoals de abt van de Duinenabdij Robert van Severen). De ongeveer duizend aristocraten die in Brugge wonen behoren tot de ambtsadel. Uit die klasse komen alle politici die door het keizerlijk hof worden aangesteld. De adel steunt hun rationele politiek. Ook de rijke klasse van kooplieden schaart zich achter het Oostenrijks Bewind, dat immers enorme impulsen aan de handel geeft. De ambachtslieden vormen de grootste bevolkingsgroep. Zij genieten mee van de toename van de welvaart. Toch houdt de politiek van Jozef II ook voor hen een gevaar in want de vorst is voorstander van het doorbreken van de sterke ambachtsposities. De lagere bevolkingsgroep is arm, maar zou het beter stellen dan een eeuw later. Er zijn 300 tot 500 bedelaars. In 1776 wordt het bedelen verboden. Twee 'hongeroproeren' laten de rijke

bevolgingsklasse niet onberoerd. Ze zijn het gevolg van de groter wordende kloof tussen rijk en arm. Het Oostenrijks Bewind pakt het armoedeprobleem resoluut aan. Alle werklozen of 'leeglopers' worden opgesloten en gedwongen te werken in de zgn. rasphuizen. Deze nieuwe instellingen staan in het buitenland bekend als model voor de bestrijding van misdaad, bedelarij en landloperij. Vanuit deze volksmassa komen in Vlaanderen overal de belangrijkste protesten tegen het Ancien Régime op gang. Het verzet resulteert in oktober 1789 in de Brabantse Omwenteling en de oprichting van de Republiek der Verenigde Nederlandse Staten in januari 1790. Ondertussen breekt de Franse revolutie uit met de gekende gevolgen. De ideeën van de Verlichting vinden in Brugge echt ingang en lijken het begin van een nieuwe sociale era aan te kondigen. Nagenoeg geen enkel van de beloften en voorstellen kan in de 19de eeuw echter worden ingelost. De Verlichting was niettemin zeer belangrijk voor de definitieve emancipatie van de middenklasse. Door het toenemen van hun financiële welstand moet vanaf dan met hen rekening worden gehouden.

De 18de-eeuwse architectuur in Brugge algemeen

De 18de eeuw is voor de architectuurwetenschap van uitzonderlijk belang. Het natekenen van antieke monumenten is een ware rage en de modelboeken kennen een ruime verspreiding. Goed verspreid zijn ook de tekeningen die

gemaakt zijn door J. F. Wynckelman na de ontdekking van Pompeij en Herculaneum. Vanaf de tweede helft van de 18de eeuw komt de klassieke stijl in zwang. Bij ons in Vlaanderen is architect Laurent-Benoit Dewez de belangrijkste vertegenwoordiger van het classicisme. In 1757 vergezelt hij de Engelsman Robert Adam naar Italië om ter plaatse de villa's van Palladio te bestuderen. Dewez bouwde het kasteel van Seneffe en de Sint-Salvatorskerk te Harelbeke. Die kerk inspireerde Emmanuel van Speybrouck.

Monumentale voorgevel Sint-Maartensplein 5

In tegenstelling tot Gent zijn in Brugge slechts een heel beperkt aantal rijke en pralerige 18de-eeuwse '*hotels de maître*' gebouwd. De kwantiteit en de kwaliteit van de bewaard gebleven realisaties zijn echter niet gering. Om en bij de 15% van het Brugse architectuurpatrimonium dateert uit de 18de eeuw. Vermeldenswaard zijn: het huis van burgemeester Albert Claesman aan de Sint-Jakobsstraat (1741), het huis van Dominicus Coppens eveneens aan de Sint-Jakobsstraat, het huis van Hamme aan het Sint-

Maartensplein (1779-1783), het huis d'Hanins de Moerkerke aan de Coupure/
Braambergstraat (1765-1771), Langestraat 21 (jaren 1780), Spiegelrei 13 (1768),
Hoogstraat 4 (1765-1767), Nieuwe Gentweg 53 (1777?), de tuinvleugel van het huis Witteleertouwersstraat 46-48, het tuinhuis bij Oude Burg 21 (1747-1767), het tuinhuis van Kastanjeboomstraat 13 (1769), het tuinhuis van Gouden-Handstraat 1 (1789),...

Grote classicistische ontwerpen werden gemaakt voor de Markt op de plaats van de afgebroken Waterhalle (1787, Hubert Dumortier) en voor de Burg op de plaats van het Steen (niet gerealiseerd). De ambachten bouwen nog imposante huizen zoals Steenstraat 38, het ambachtshuis van timmerlieden en de schrijnwerkers (1764), Vlamingstraat 19, het ambachtshuis van de kuipers (1768) en de ambachtskamer van de kleermakers in het pand Steenhouwersdijk 3 (1779). Op het gebied van de kerkelijke architectuur zijn zowel de kerk van het Engels klooster van H. Pulinx (1739-1742) als deze van de Duinenabdij van E. van Speybrouck (1775-1788) ware pronkstukken. Ook de kartuizers bouwen hun klooster aan de Langestraat verder uit. Het poortgebouw en het voorkwartier (1765-1770) en de kerk (1771-1777) worden opgericht in classicistische stijl.

Daarnaast worden tal van meer bescheiden woningen met rijke gevels opgetrokken. Baksteen blijft het meest courante en goedkoopste bouw materiaal. Naar de mode van de tijd worden de bakstenen straatgevels

bep leisterd en beschilderd in lichte kleurtinten. Bij eenvoudige uitvoeringen beperkt men zich tot het schilderen van het baksteenmetselwerk. Een gegeerd en duurzaam bouw materiaal is de blauwe hardsteen afkomstig uit de groeven van Feluy en Arquennes bij Nijvel. Omdat dit bouw materiaal vrij duur is, blijft de toepassing vaak beperkt tot fraaie deuromlijstingen en bordessen. De gevel van de kerk van de Duinenabdij is de uitzondering die de regel bevestigt. Overigens zijn acht blauwe hardstenen huisgevels terug te vinden in de binnenstad. Ook enkele godshuizen worden gebouwd in de 18de eeuw zoals het godshuis de Vos aan de Noordstraat (1713), het godshuis van de kleermakers aan de Oude Gentweg (H. Bultinck en E. van Speybrouck, 1756), dit van de bakkers aan de Zwarteleertouwersstraat 22-26 (H. Pulinx jr., 1774) en de uitbreiding aan het godshuis Sint-Joos aan de Ezelstraat 89-95 (E. van Speybrouck, 1758-1760).

In de 18de eeuw wordt de rol van het interieur heel belangrijk. Architectuur en binnendecoratie zijn nauw met elkaar verbonden, zodat werkelijk van een totaalarchitectuur kan gesproken worden. In de nieuw gebouwde huizen worden rijk gestoffeerde salons ingericht met marmeren schouwen en siervol lijstwerk op muren en plafonds. Ook in veel bestaande panden worden de interieurs aan de nieuwe smaak aangepast. In Brugge zijn duidelijk voldoende goede vaklui actief.

Emmanuel

Emmanuel van Speybrouck, zoon van meester-timmerman Emmanuel en Marie Robert is op de Sint-Walburgaparochie in Brugge geboren op 13 november 1726. Hij gaat ongetwijfeld in de leer bij zijn vader maar volgt daarnaast een opleiding architectuur aan de Brugse Academie, die in de 18de eeuw op een zeer hoog peil staat (zie nr. 1 van deze brochure). Van Speybrouck volgt meerdere jaren les aan die stedelijke instelling en wint verschillende van de felbegeerde prijzen (in 1741, 2de prijs architectuur; in 1743, 3de prijs; in 1745, 2de prijs en in 1747 primus van de eerste klas architectuur). Primussen worden met de nodige eer gehuldigd tijdens een plechtige tocht doorheen de stad.

Architectuurtekeningen

In het Steinmetzkabinet (Stedelijke Musea Brugge) wordt een collectie 18de-eeuwse architectuurtekeningen van de eigen leerlingen van de Brugse Academie bewaard. Deze nagenoeg ongekende verzameling is van een uitzonderlijke kwaliteit. De tekeningen getuigen van het hoge niveau van de opleiding en tonen aan dat de belangrijkste architectuurboeken bij ons gekend en goed verspreid waren. De volgende werken waren te vinden in de bibliotheek van de Brugse Academie: J.-F. Blondel, *De la distribution des Maisons de Plaisance*, Parijs, 1737-1738/ J.-F. Blondel, *Architecture française*, Parijs, 1752-1756/ G. Boffrand, *Livre d'Architecture*, Parijs, 1745/ J.-F. De Neufforge, *Recueil élémentaire d'architecture*, dl. 1-8, Parijs, 1757-1768/ J.-P. Mariette, *Architecture françoise*, Parijs, 1727/ P. Patte, *Monuments érigées à la gloire de Louis XV*, Parijs, 1765. Verschillende van deze auteurs waren verbonden aan de Parijse Académie.

Emmanuel van Speybrouck en Paulus de Cock worden door directeur Mathias de Visch als zijn beste leerlingen aan de Academie beschouwd. De Cock, studiegenoot en vriend van Van Speybrouck, zal leraar bouwkunst worden aan de Academie en dit blijven tot in 1801. Van Speybrouck zelf wordt een aantal jaar 'adjoint' van de directeur en treedt op als jurylid bij de concours. Ondanks het feit dat hij die functie maar korte tijd schijnt te hebben uitgevoerd, blijft hij zijn ganse leven nauw betrokken bij het reilen en zeilen van de Academie. Hij neemt vaak opdrachten voor timmerwerk voor hen aan. In 1775 is hij *assesseur* en in 1779 *gedeputeerde*. Van Speybrouck speelt niet alleen in de 'jointe' van de Academie een belangrijke rol maar ook in het ambachtsbestuur van de timmerlieden-schrijnwerkers. Hij is meermaals deken en vinder.

Op 4 april 1748 trouwt hij Jeanne de Reppinck. Zijn vrouw sterft in 1767 en hij hertrouwt met Marie Coutteau (1736-1802), wiens familienaam hij bij zijn naam voegt. Uit beide huwelijken zijn kinderen geboren. Hij werkt hard als meester-timmerman en bouwmeester in zijn geboortestad en laat (een nu nog maar gedeeltelijk gekend) oeuvre na. Hij is ongetwijfeld een van de meest succesvolle architecten in Brugge in de tweede helft van de 18de eeuw en laat zich meer dan eens portretteren. Een portret door Paulus de Cock is verloren gegaan. Wel bewaard is het portret door Jozef Suvée waarop hij als architect is afgebeeld met passer en bouwplan (Collectie Stedelijke Musea Brugge, Groeninge inv. nr. 0458). Bij

zijn dood in 1787 laat hij dan ook een interessante erfenis na. Van Speybrouck had een fraaie vakbibliotheek die geveild werd. Een exemplaar van de veilingcatalogus wordt bewaard in de Collectie Bethune in Marke. Deze catalogus geeft een beeld van de persoonlijke interesse in zijn vakgebied. Emmanuel bewoonde het huis 'De Gouden Lelie', Steenhoudersdijk 6 - Meestraat 2-4. Aan de hand van enkele vermeldingen in de resolutieboeken van het verenigd ambacht van de timmerlieden en schrijnwerkers vernemen wij een aantal bijzonderheden over zijn persoonlijkheid. Hij is duidelijk een man van de harde lijn. Tijdens zijn ambtstermijn als deken worden verschillende onenigheden en geschillen beslecht en worden vaak leerknichten wegens onregelmatigheden op het matje geroepen. Hij is erg gesteld op traditie en op de strikte naleving van de gebruiken binnen het ambacht. Daarnaast heeft hij onbetwist zin voor grootsheid en allure.

*Portret van
Emmanuel van
Speybrouck
geschilderd
door J. Suvée
(Stedelijke
Musea Brugge
inv. nr. 0458)*

Uit het Goede hout gesneden. Hoe mooi is het oud schrijnwerk?

Themawandeling langs fraaie voorbeelden van ramen, luiken en deuren

Zaterdag 10/09 om 14.00u en 15.00u en op zondag 11/09 om 10.00u, 10.30u en 14.00u en 15.00u

Afspraak Vlamingstraat 27, vóór de Stadsschouwburg

Een korte achtergrondschets

De timmerlieden vormden samen met de schrijnwerkers een van de belangrijkste ambachten in Brugge. Om erin opgenomen te worden, was een vierjarige leertijd vereist. Als meesterproef kon men kiezen uit vier verschillende opdrachten. Een meester-timmerman kon in principe slechts één kneep tegelijk in de leer hebben en die moest Bruggeling zijn. De (leer)meester verplichtte er zich toe om al zijn geheimen aan te leren en moest instaan voor het onderhoud van de leerkneep. Een vierjarige opleiding was normaal. Daarna kon men als geschoold vakman werken. Timmerlieden genoten een groot aanzien. Timmerlieden en schrijnwerkers waren in afzonderlijke ambachten ingedeeld en er waren vaak geschillen in verband met de juiste afbakening van hun respectieve arbeidsvelden.

De timmerlieden vervaardigden houten gevels, bruggen, verschansingen, weefgetouwen, kerkmeubels en muurvast houtwerk en pasten de pen-en gatverbindingen toe.

De schrijnwerkers daarentegen hadden de lijmpot als uitsluitend voorrecht en hun meubelcreaties waren verplaatsbaar.

Meesterszonen

Meesterszonen erfden de bedrijven van vader en op die manier werd de concurrentie van buitenstaanders beperkt. Rond 1400 kon in Brugge bijvoorbeeld een kleine groep bijna alle openbare werken uitvoeren. Deze lobby van grote ondernemers bekleedde bovendien de belangrijkste posten in het ambachtsbestuur en zette de kleine ambachtsman aan de dijk. Het bestuurscollege of de Eed, een deken en een aantal vinders, werd jaarlijks op 2 september vernieuwd (bij de timmerlieden was de laatste van de vijf vinders in principe een scheepstimmerman). Pas met de wet Le Chapelier in 1791 verdween dit strakke corporatief stelsel.

Godsdienst

De timmerlieden hadden reeds in 1300 een kapel, toegewijd aan de heilige Lodewijk, in de Minderbroederskerk. Die werd niet alleen gebruikt voor de eredienst maar ook als vergaderruimte en als veilige bergplaats voor het archief en de kostbaarheden van het ambacht. In 1584 moesten de timmerlieden een andere locatie zoeken en vonden die in de Sint-Salvatorskerk waar ze de Sint-Barbarakapel gebruikten. De schrijnwerkers beschikten eveneens over een kapel bij de minderbroeders, maar verhuisden reeds in 1486 naar de Sint-Salvatorskerk, waar ze de Sint-Livinuskapel gebruikten (zie nr. 13 van deze brochure).

Houthandel

De houthandel in Brugge werd bepaald in de keure van 1441. Deze omvatte zesendertig artikelen, waaraan er later werden toegevoegd. De timmerlieden hadden het recht in het klein handel te drijven in hout. Om hun rechten te doen gelden inzake het invoeren, zagen en verkopen van timmerhout werden vaak processen gevoerd tegen de wagenmakers, de scheepstimmerlieden en de schrijnwerkers. Het gezaagde hout was het privilege van het zagersambacht. De timmerlieden behoorden tot hun beste klanten.

Houtsoorten

Tot omstreeks 1600 werd er hoofdzakelijk eikenhout verwerkt. Het hout werd dikwijls genoemd naar de plaats van waaruit het verscheept of verhandeld werd. Heel veel hout werd aangevoerd door de leden van de Duitse hanze maar ook de bossen in de Ardennen en het Luikse 'leverden' eikenhout. Aan het einde van de 15de eeuw werden bossen gekapt ten zuiden en te zuidoosten van Brugge in de streek rond Aartrijke, Ruiselede, Poeke, Hansbeke en Eeklo. De naaldhoutsoorten werden ingevoerd uit Noorwegen, Denemarken en de oostkust van de Oostzee. Vanaf het eind van de 18de eeuw begint ook bij ons een grote bebossing met naaldhout (zie tentoonstelling 'Land van Hout', nr. 1 van deze brochure).

Luiken waren in de 19de eeuw erg geliefd

Op deze wandeling zal het belang van het schrijnwerk worden onderstreept. Ramen, deuren en luiken bepalen sterk de historische, artistieke en esthetische waarde

Dit raam naar 18de eeuwse type werd in 2003-2004 hermaakt

van de architectuur. Daarom is oud schrijnwerk (of exact gekopieerd) van essentieel belang in een historische stad als Brugge. Vensters en ramen (al dan niet beluikt) zijn beeldbepalend in de woonhuisarchitectuur en dat ontdekt u op deze wandeling.

18de-eeuwse poort aan het huis Sint-Jansplein 6

Enkele weetjes over ramen, luiken en deuren

Ramen werden vlugger gewijzigd dan een gevel, omdat ze werden vernieuwd of aan de mode van tijd aangepast. Ze werden eeuwenlang in eikenhout gemaakt en dit afgewisseld met grenenhout voor de minder belangrijke onderdelen. Tot in de 20ste eeuw was het maken van ramen een exclusieve handenarbeid. Ramen bestaan uit een vast kader met verschillende vleugels en zijn opgebouwd met stijlen, regels en dorpels. De vensteropeningen die tot in het begin van de 18de eeuw met (kruis)monelen waren ingedeeld, bepaalden de vormgeving van het raam. Ook de technische beperkingen en de grootte van de oude glassoorten hadden invloed op de vormgeving. Vanaf het einde van de 18de eeuw konden grotere ruiten vervaardigd worden en verdwenen de strakke vensterverdelingen met monelen. Het kruisvenster werd als architecturaal element vervangen door het 'Frans venster'. De vensteropeningen met de ramen werden vanaf dan belangrijke compositie-elementen in de gevels. De ramen zelf moesten wel technisch beter uitgewerkt worden omdat weersinvloeden een grotere invloed hadden (onderregels met lekdorpels bijvoorbeeld). Vanaf het eind van de 18de eeuw was het raam meestal in acht vlakken verdeeld door houten glasroeden. Op dat ogenblik werd ook het schuifraam erg populair. Het raamtype versoberde in de loop van de 19de eeuw en was onderhevig aan stijlenmerken (het neogotische raam met opnieuw glas-in-loodverdelingen bijvoorbeeld). Niettemin bleven de ramen met een hoofddeling in de vorm van een kruis en zes of achtlakkenverdelingen het meest voorkomen. Zeker in de tweede helft van de 19de eeuw werden reeds metalen profielen toegepast. Later werden nog grotere glasplaten mogelijk en kan men spreken van het 'moderne' raam.

Luiken kwamen vroeg voor maar werden pas op het eind van de 18de eeuw een vast gegeven bij grote herenhuizen. De bewoners voelden zich veilig in hun huis als ze de vensteropeningen 's nachts met luiken konden afsluiten. Daarnaast hadden (hebben) deze luiken een grote utilitaire waarde om de rijke gestoffeerde interieurs tegen de schadelijke invloed van zonlicht te beschermen. Vooral in de 19de eeuw waren luiken erg geliefd (zowel jaloezieën en

persiennes). De schoepen in het bovenste deel waren zo opgesteld dat nog steeds wat licht naar binnen kwam. Bij persiennes zijn de schoepen over de gehele hoogte vast opgesteld terwijl bij de jaloezieën het onderste gedeelte nogmaals regelbaar is dankzij een beweegbare stang. Rond 1860 kwamen ook samenvouwbaar luiken voor en rond 1880 begon het rolluik ingang te vinden. Nog vóór 1900 waren verschillende schrijnwerkers actieve leveranciers van 'rolstoors'. In de 'Provinciale wegwijzer' van 1881 maakte schrijnwerker L. Lava uit de Kartuizerinnenstraat publiciteit voor zijn *'Fabriek van mecanieke vensterluiken met ijzeren scharnieren voor vensters en ruiten'* en *'Hollandse Persiennes met Sluitingen; Stelsel van Serre Stoors; Herstelling en vernieuwing volgens het nieuw model'*. De twee systemen werden nog een hele tijd samen gebruikt. De rolluiken kenden snel een overweldigend succes.

Deuren en poorten. Men kan ongetwijfeld stellen dat de inkom van een huis er ook de status van bepaalt. Luxueuze herenhuizen hadden in het verleden zelden een deur als toegang maar steeds een poort. De koetspoorten kunnen zich uiterst links of uiterst rechts in de gevel situeren zodat de rest van het huis optimaal kon gebruikt worden voor de leefruimten. Van deuren bestaan duizend en één modellen en ze werden steeds aan de heersende architectuursmaak aangepast. Het schrijnwerk van deuren en poorten bestond uit opgeklampte constructies (wat betekent dat de deur of poort is samengesteld uit verticale planken, met daarover dwarsklampen). Regelmatig treft men een deur-in-deur constructie aan. Daarbij werd het grootste gedeelte van de deur of poort opgehangen aan duimhengsels en het kleiner gedeelte hangt aan de deur zelf vast. Dergelijke constructietechniek vindt men terug van 18de tot in de 19de eeuw. Vanaf het eerste kwart van de 19de eeuw stapte men af van de opgeklampte deuren en koos men voor paneeldeuren. De bovenlichten aan deuren en poorten werden belangrijk vanaf de empireperiode (met soms sierlijke waaiers, die zeer stijleigen werden uitgewerkt). Buitendeuren werden steeds afgewerkt met een laag olieverf (met in Brugge nogal vaak een donkergroene of rode kleur). Vanaf 1885 werden deuren en poorten vaak enkel gevernist en dat had

veel te maken met de winning van hars in Kongo, één van de belangrijkste bestanddelen in vernissen voor buitenwerk naast lijnolie en terpentijn. De meest gebruikte houtsoorten voor deuren en poorten waren eveneens dennen- en eikenhout.

Het wandelparcours start vóór de stadsschouwburg en gaat via de Academiestraat naar het Biskajersplein, het Sint-Jansplein, de Sint-Jansstraat, de Korte Ridderstraat, het Sint-Maartensplein, de Hoornstraat, de Verversdijk en via de Spinolarei naar het Jan van Eyckplein.

Kleine boompjes worden groot

Themawandeling van Smedenpoort tot Bloedput en terug met aandacht voor de aanleg van de vesten, het bomenbestand, het architecturaal erfgoed en met poëzie

Tony Willems brengt enkele mooie boomgedichten en Heidi Demeyer van de Groendienst zorgt voor de groene achtergrond

Zaterdag 10/09 om 14.30u en zondag 11/09 om 10.30u, 14.30u en 16.00u

Afspraak Smedenpoort, kant stad (op de vesten)

De vestingen maken onlosmakelijk deel uit van het Brugse erfgoed. In het kader van het OMD-thema 'Hout' willen wij een minder bewandeld deel ervan laten ontdekken. De oude verdedigingswallen van Brugge werden vanaf 1870 beplant.

Van Smedenpoort tot Bloedput

De Smedenpoort werd in 1367-1368 gebouwd door Jan Slabbaerd en Mathias Saghen. De opdracht was een nieuwe poort naar het model van de Boeveriepoort te bouwen. In de daaropvolgende eeuwen werden vaak herstellingen uitgevoerd en moest het gebouw worden aangepast aan nieuwe militaire eisen. In 1615 werd de bovenbouw afgebroken en verbouwd. Deze toestand is grotendeels behouden. Door het opblazen van de brug op 8 september 1944, toen de Duitsers zich terugtrokken, werd de poort zwaar beschadigd. In 1948 werd de gehavende poort hersteld. Boven de poort hangt een klokje dat 's avonds het sluitingsuur van de poort aankondigde zodat het verkeer niet meer de stad in- of uitkon. Een restauratie, waarbij het metselwerk zal worden hersteld, is in het vooruitzicht gesteld.

De bronzen schedel

De opmerkelijke wandelaar bemerkt wellicht de bronzen schedel die zich boven de linkerdoorgang bevindt. Het is een herinnering aan een gebeurtenis uit de Negenjarige Oorlog (1688-1697) toen François vander Straeten als verrader werd terechtgesteld. Zijn poging om de vijandelijke Franse troepen de stad langs de Smedenpoort binnen te loodsen, werd verijdeld en hij stierf op het schavot. Zijn afgehakt hoofd werd op een staak op de Smedenpoort geplaatst. Het werd later vervangen door metalen exemplaren. De schedel die er nu hangt, werd in 1911 in brons gegoten.

Tussen Smedenpoort en Bloedput

We volgen de binnenzijde van de Smedenvest (parallel met de Guido Gezellelaan), richting Bloedput. De Smedenvest werd beplant van 1895 tot 1898 en er zijn vandaag tal van prachtig uitgegroeide bomen te bewonderen. De aanleg ervan werd toevertrouwd aan de Gentse landschapsarchitect Hubert Van Hulle (1827-1900), die meestal in een Engelse landschapsstijl ontwierp

Aan het begin van de wandelweg staat een valse christusdoorn met zeer fijn samengestelde bladeren en met doornen op de stam. Daarachter staan witte paardekastanjes en aan de waterkant een zeer schilderachtige groep moerascypressen.

Rechts op het gazon groeien enkele ginkgo's en esdoornen en op de strook tussen de twee wandelwegen zijn oude paardekastanjes en zomerlinden te ontdekken.

Wij hadden meer de esdoorn lief/ Pseudo-plataan die
langzaam groeit/ Geen bloesem geeft maar kwistig
zaait/ Als wie weet dat hij bestaat/ En toch maar
doet zoals het moet

(fragment van gedicht van J. Eijkelboom, In de tuin
(Amsterdam, 1982)

Mooie beuken en verschillende groot uitgegroeide platanen versieren dit deel van de vestingen. We zien nog essen die bijna geheel begroeid zijn met klimop, taxussen die in de herfst rode schijnbessen dragen, en berken die goed te herkennen zijn aan hun witte schors. Op het laatste gedeelte staan verschillende eikensoorten, n.l. de Turkse eik of moseik, de Amerikaanse eik, de moeraseik en de zomereik. Een zilveresdoorn, haagbeuk, berk, rode paardekastanje en trompetboom sluiten het geheel af.

Het kruispunt met de naam de Bloedput verwijst naar een oude (medische) maatregel.

In de Middeleeuwen was de geneeskunde gebaseerd op de antieke leer van Galenus, die stelde dat bij een gezond mens de vier lichaamsappen in evenwicht moesten zijn, de zgn. humorenleer. Slijm, gele gal, zwarte gal en bloed konden door onverantwoord eten of drinken of door het inademen van slechte lucht verstoord worden en ziekte veroorzaken. Na het vaststellen van de diagnose werd een patiënt doorverwezen naar de chirurgijn-barbier voor aderlatingen of een chirurgische ingreep. Aderlatingen werden zeer vaak toegepast. Zelfs bij een gewone verkoudheid koos men ervoor om tot

zeven keer per dag bloed te laten afvloeien. Men dacht dat ziekten via het bloed verspreid werden en daarom moesten de chirurgijn-barbiërs iedere middag het afgetapte bloed voor hun deur zetten, waarna het werd afgehaald en naar de bloedput gebracht. Deze put werd rond de jaren 1500 gebruikt.

Langs de Guido Gezellelaan zelf zijn verschillende merkwaardige huizen te ontdekken (onder meer nrs. 21-24, 32-33, 45-46). Ze dateren uit het begin van de 20ste eeuw. Verschillende zijn recent gerestaureerd.

Tussen Smedenpoort en Bloedput

De wandeling keert terug via de buitenvest. Op dat deel is nog zeer goed een bastion te herkennen. Ze eindigt aan 'De Bond'. Dit 19de-eeuwse industriële gebouw wordt sinds 1997 als tentoonstellingsruimte gebruikt door het Brugse Cultuurcentrum.

Bibliografie

B. BEERNAERT, *Stad Brugge. Zorg & Zin voor kleur*, brochure Open Monumentendag, 8 september 1996

B. BEERNAERT, *Stad Brugge. Via Europa, reisverhalen in steen*, brochure Open Monumentendag 11 en 12 september 1999

B. BEERNAERT, *Stad Brugge. Monument en Metaal*, brochure Open Monumentendag 8 en 9 september 2001

B. BEERNAERT, *Stad Brugge. Monument en Steen*, brochure Open Monumentendag 13 en 14 september 2003

Bouwen door de eeuwen heen. Inventaris van het cultuurbezit in België. Architectuur. Deel 18 na, *Stad Brugge. Oudste kern*, Turnhout, 2000

Bouwen door de eeuwen heen. Inventaris van het cultuurbezit in België. Architectuur. Deel 18nb, *Stad Brugge. Middeleeuwse stadsuitbreiding Noord*, Turnhout, 2004

Bouwen door de eeuwen heen. Inventaris van het cultuurbezit in België. Architectuur. Deel 18 nb, *Stad Brugge. Middeleeuwse stadsuitbreiding Zuid*, Turnhout, 2004

J. CORNILLY, *The former Jesuit college in Bruges*, onuitgegeven verhandeling, Leuven 1998

H. DE BRUYNE, *De godshuizen te Brugge*, Zellik, 1994

K. DECLERCK & M. VAN DER AUWERA, *De stichting van de rijksnormaalschool te Brugge. Kort verhaal van een lange lijdensweg*, Gent, 1979

R. DESMEDT & M. LINGIER (red.), *Lissewege & Ter Doest Monnikenwerk*, Tielt, 2003

Deuren & Poorten. Zeven eeuwen techniek en esthetiek, Dienst voor Monumentenzorg en Dienst voor Stadsarcheologie, Gent, 1995

L. DEVLIEGHER, *De Keizer Karel-schouw van het Brugse Vrije*, Tielt, 1987

L. DEVLIEGHER (red.), *Het kasteel van Tillegem te Brugge*, Brugge, 1989

L. DEVLIEGHER, *Van Waterhalle tot Provinciaal Hof*, Brugge, 1994

W.P. DEZUTTER & M. GOETINCK, *Op en om de bouwwerf*, tentoonstellingscatalogus, Brugge, mei juni 1975

S. GOEGEBUER, *Het kunstenaarsatelier van Florimond van Acker, honderd jaar oud (1895/96-1996)*, in: *Museumbulletin*, 16 jg., nr. 3, juni 1996, p. 9-11

D. MARECHAL (red.), *De Brugse Schoenmakers en Timmerlieden. De ambachten en hun huizen 14de-20ste eeuw*, Brugge, 1985

D. MARECHAL, *Flori Van Acker of 'De wereld der Brugse mensen'* in: *Museumbulletin*, 16de jg., nr. 3, juni 1996, p.2-3

M. RYCKAERT, *Historische Stedenatlas van België. Brugge*, Brussel, 1991

B. SCHOTTE, *Uit ghecommen te zyne om buyt. Slusenaars, Oostendenaars en andere vrijbuiters berecht in Brugge (1584-1590)*, in: *Rond de Poldertorens*, 2005, ter perse

H. VANDENBORRE & A. BOTTE, *De Brugse Sint-Annakerk. Een weelderig barok interieur in een sobere parochiekerk*, in: *M&L*, 21/2, maart-april 2002, p. 14-31

M. VANDERMAESEN, *Van Poortersloge tot Rijksarchief. Een gebouw met inhoud te Brugge (15de eeuw-1995)*, Brussel, 1995

A. VANHOUTRYVE, *Ghilde van Myn heere Sint-Sebastiaen die d'aerchiers houden binnen der stede van Brugghe. Een cultureel-historische analyse*, Brugge, 1989

Het venster. Zeven eeuwen techniek en esthetiek, Dienst voor Monumentenzorg en Stadsarcheologie, Gent, 1993

F. VROMMAN, *Kunstwerken in de Brugse kerken en kapellen*, Brugge, 1986

Belangrijke wenken en aanraders

1. Infopunten

Alle informatie over de Open Monumentendagen in Brugge is verkrijgbaar:

- vóór 10 en 11 september:
op de Dienst voor Monumentenzorg,
Oostmeers 17, 8000 Brugge
050/47.23.82
e-mail: Brigitte.Beernaert@brugge.be
- op 10 en 11 september:
aan de speciale balie in 'In&Uit Brugge',
Concertgebouw, 't Zand 34
050/44.47.09
(op zaterdag ook info op het call center
050/44 86 86)

2. Activiteiten in het kader van het jaarthema

De Emmanuel van Speybrouckwandeling

(W1 op plan, p. 162 in brochure)

Afspraak in Hof Sebrechts,
achter Beenhouwersstraat 24

Deze **themawandeling** start op:
zaterdag 10 september om 14.00u en
14.30u
zondag 11 september om 10.00u en 10.30u
en om 15.00u en 15.30u

Duur wandeling: ca. 2.30u

Deze vrij grote wandeling brengt u via enkele knappe realisaties van de 18de-eeuwse meester-timmerman Emmanuel Van Speybrouck en zijn collega's in contact met de leef- en wooncultuur van het Brugge van de tweede helft van de 18de eeuw. De wandeling eindigt op het Jan van Eyckplein.

Uit het Goede Hout Gesneden

(W2 op plan p. 172 in brochure)

Afspraak vóór Stadsschouwburg,
Vlamingstraat 27

Deze **themawandeling** start op:
zaterdag 10 september om 14.00u en

15.00u

zondag 11 september om 10.00u en 10.30u
en om 14.00u en 15.00u

Duur wandeling: ca. 1.30u

Deze verrassende wandeling die u langs straten, pleinen en vooral huizen voert waar hout mee de kwaliteit van de architectuur heeft bepaald. Fraaie houten gevels, ramen, erkers, luiken,...zijn nog talrijk aanwezig in de oude binnenstad. Niettemin moeten iedere dag opnieuw inspanningen geleverd worden om de authenticiteit en de kwaliteit van dit timmerwerk te blijven garanderen, want dat bepaalt mee het beeld van de stad. De wandeling eindigt op het Jan van Eyckplein.

'Kleine Boompjes worden groot'

(W3 op plan, p. 178 in brochure)

Afspraak Smedenpoort,
kant stad op de vesten

Deze **themawandeling met poëzie** start
op:

zaterdag 10 september om 14.30u

zondag 11 september om 10.30u en om
14.30u en 16.00u

Duur wandeling: ca. 1.30u

Deze groene wandeling brengt van de Smedenpoort naar de Bloedput en terug met aandacht voor de aanleg van de vesten, de rijke variëteit aan bomen en het

architecturaal erfgoed. De wandeling wordt geleid door Heidi Demeyer, landschapsarchitecte bij de Groendienst en uitzonderlijk worden speciaal voor het OMD-publiek enkele mooie boomgedichten voorgedragen door Tony Willems.

OMD en de vzw Orgel in Vlaanderen

Orgelkasten zijn boeiende getuigen van functionele en decoratieve houtrelicten. De vzw Orgel in Vlaanderen organiseert dan ook op zondag 11 september drie **orgelbezoeken gevolgd door korte orgelconcerten**.

Baliestraat, Sint-Gilliskerk

zondag 11 september om 15.00u bezoek aan het orgel met orgelbouwer Marc Nagels, gevolgd door een concert door een student van het Koninklijk Conservatorium Gent.

Sint-Maartensplein, Sint-Walburgakerk

zondag 11 september om 16.00u bezoek aan het orgel met orgelbouwer Marc Nagels, gevolgd door een concert door een student van het Koninklijk Conservatorium Gent.

Sint-Salvatorskerkhof, Sint-Salvatorskathedraal

zondag 11 september om 11.30u bezoek aan het orgel met orgelbouwer Paul

Andriessen, gevolgd door een concert door Ignace Michiels.

Jazz en OMD

Traditiegetrouw kunt u tijdens het OMD-weekend genieten van een **jazzconcert**.

Vanaf dit jaar gebeurt dit op de binnenkoer van de school 'De Ganzenveer' in het Bilkske (een zijstraat van de Langestraat).

zaterdag 10 september tussen 18.30 en 24.00u.

Toegang is gratis. Een initiatief van de Dienst Cultuur van de Stad Brugge.

3. De Erfgoedjongeren (E op plan)

De Erfgoedjongeren werken in het kader van het jaarthema rond 'Brand', de meest gevreesde vijand van het hout. Het wordt een stadsproject waarbij ze op verschillende (ook) publieke) plaatsen voor installaties zorgen. Het volledige locatieschema zal uithangen aan de Kruispoort. Ook benieuwd wat het wordt?

4. Tentoonstellingen

Het Land van Hout'. Bosbouw door Brugse families en instellingen omstreeks 1800 (01 op plan).

De **tentoonstelling** en de bijhorende publicatie zijn een initiatief en een realisatie van de Erfgoedcel Brugge in samenwerking met de erfgoedpartners.

De tentoonstelling is te bezoeken tot eind september 2005. Op woensdag en vrijdag van 13.00 tot 18.00u en op zaterdag en zondag van 10.00 tot 18.00u. Bovendien zullen in de twee weekends volgend op OMD (17 en 18/09 en 24 en 25/09) namiddagexcursies naar die vier domeinen worden georganiseerd.

Het huis met de houten gevel in documenten (05 op plan)

Kleine **tentoonstelling** in het huis Genthof 7 (zie nr. 5 van deze brochure). Een initiatief van het **Stadsarchief Brugge**.

Het Houten Huis

Op initiatief van Raakvlak wordt op het speelplein van de Refuge, Gruitstraat in Sint-Andries een kleine **tentoonstelling** opgebouwd rond de lokale houtbouw tot 1200. Daar

werden immers ook sporen van houtbouw teruggevonden.

Restauratieplannen voor Sint-Anna (12 op plan)

Kleine **tentoonstelling** in de Sint-Annakerk zelf (zie nr. 12 van deze brochure) waarin de bevindingen van het vooronderzoek en de opties voor de geplande restauratie van het interieur worden toegelicht.

Archeologie op de site Verversdijk, een terugblik (15 op plan)

Op initiatief van Raakvlak worden de resultaten van maandenlang **archeologisch onderzoek** op het terrein van de Verversdijk/Kandelaarstraat op een overzichtelijke manier aan het publiek getoond in Verversdijk 16 (zie nr. 15 van deze brochure).

Hout als hernieuwbare en duurzame grondstof

Op initiatief van 'Bos en Groen' wordt een **tentoonstelling** over hout als natuurlijk materiaal opgesteld in het kasteel van Tillegem (zie nr. 16 van deze brochure).

Heiligen en hun leven

In het VVV-Bezoekerscentrum Lissewege, Oude Pastoriestraat 5 in Lissewege kan op 11 september tussen 14.00 en 17.30u de **tentoonstelling** 'Heiligen en hun leven' bezocht worden (inkomprijs: 1 euro) en dit naast de vaste tentoonstelling over de abdij Ter Doest die gratis te bezoeken is (zie nr. 18 van deze brochure). Een eerste kennismaking met het nieuwe bezoekerscentrum van Lissewege.

Corpus Sanctorum

In het kader van het cultuurfestival Corpus Brugge 05 is in de schatkamer van de Sint-Salvatorskathedraal een **tentoonstelling** ingericht 'Corpus Sanctorum. Het verhaal van schrijnen en relieken' (zie nr. 13 van deze brochure).

Te bezoeken tot 6 november 2005.

5. Demonstraties

Op de zolder van het voormalige ambachtshuis van de Timmerlieden, Steenstraat 38, krijgt de vzw Vlaamse Houtsnijdersgilde onderdak op 10 en 11 september (zie nr. 14 van deze brochure).

Daar kan het publiek van heel dichtbij kennis te maken met 'ambacht' van het houtsnijden.

6. Monumentenmaandag of MoMa

De vzw Eucora is op maandag 12 september te bezoeken voor leerkrachten en jongeren.

Vooraf verwittigen op 050/32.23.10 en eucora@cobonet.be (zie nr. 19 van deze brochure).

Inhoud

INLEIDING	3
BINNENSTAD	9
Academiestraat 14-18, de Poortersloge	10
Boeveriestraat rechts van 52, godshuizen De Moor, Reyphins, Ondermarck, Roussel, Declerck	16
Burg 11A, Keizer Karelschouw	24
Carmersstraat 174, Koninklijke Hoofdgilde van Sint-Sebastiaan	29
Genthof 7, het huis met de houten gevel	36
Jan Van Eyckplein 1, het Tolhuis	42
Klaverstraat 52 (horend bij Sint- Jorisstraat 69-71- Hogeschool West- Vlaanderen), de turnzaal	47
Korte Vuldersstraat 30, kunstenaarsatelier Flori Van Acker	53
Kruisvest, de nieuwe Koeleweimolen	60
Mariastraat 36, Bruggemuseum- Archeologie	64
Markt 3, het Provinciaal Hof	68
Sint-Annaplein, de Sint-Annakerk	75

Sint-Salvatorskerkhof, de Sint-Salvatorskathedraal 87

Steenstraat 38-40, ambachtshuizen van de timmerlieden en schoenmakers 97

Verversdijk 16, het voormalige jezuïetenklooster, de zolder105

DEELGEMEENTEN 112

Sint-Michiels, Tillegemstraat 81, het kasteel van Tillegem en de omgeving 113

Sint-Andries, Diksmuidse Heerweg tussen nrs. 269-277, de Galgenberg?120

Lissewege, Ter Doeststraat 4, de abdijshuur van Ter Doest136

Sint-Pieters, Pathoekeweg 34, Eucora.....144

Sint-Pieters, Pathoekeweg 34, Archonaut146

Sint-Pieters, Pathoekeweg 34, de Federatie van de Parketplaatser.....149

ZOLDERONTDEKKINGEN IN DE BINNENSTAD 152

Begijnhof 30, de zolder van de Grootjuffrouw (nu het Kapittelhuis)153

Hanzeparcours, Academiestraat 1- Jan Van Eyckplein 1- Spanjaardstraat 16 De zolder van de Florentijnen, het Tolhuis en het Huis de la Torre155

Potterierei 78, de zolder van de
Augustijnessen..... 158

Burg 12, de zolder van de Burgemeester... 160

Langestraat 34, de zolder van het
voormalige Dominicanenklooster161

**THEMAWANDELINGEN IN DE
BINNENSTAD 163**

BIBLIOGRAFIE 185

**BELANGRIJKE WENKEN EN
AANRADERS 188**

1. Infopunten..... 188
2. Activiteiten in het kader van het
jaartheema 189
3. De Erfgoedjongeren (E op plan) 192
4. Tentoonstellingen..... 193
5. Demonstraties 195
6. Monumentenmaandag of MoMa..... 196

INHOUD..... 197

COLOFON 200

Colofon

Deze brochure is een realisatie van de
Brugse Stedelijke Dienst voor
Monumentenzorg

Teksten en coördinatie

Brigitte Beernaert, kunsthistoricus

Lay-out

Lieve Danneels, administratief medewerkster

Foto's

Cel Fotografie Stad Brugge, Jan Termont
OCMW Brugge, Yves Platteeuw
La Flandre Littéraire, 1897 (collectie Jo
Berten, Brugge)

Drukkerij

die Keure n.v., Brugge

Stadsplan

Johan Mahieu, Brugge (m.m.v. Thomas Wets)

Werkgroep OMD 2005

Brigitte Beernaert (Dienst Monumentenzorg),
Anne Bontinck (In&Uit Brugge),
Patrick Cardinael (Groendienst),
Jan D'hondt (Stadsarchief),
Hilde De Bruyne (OCMW),
Bram Ghyoot (Erfgoedcel Brugge),
Bieke Hillewaert (Intergemeentelijke
Archeologische Dienst),

Mariette Jacobs (Provinciebestuur West-Vlaanderen),
Bernard Schotte (Dienst voor Monumentenzorg),
Katrien Steelandt (Erfgoedcel Brugge),
Marcella Vandebroek (Stadsarchief),
Ludo Vandamme (Openbare Bibliotheek Biekorf Brugge)

Met speciale dank aan Bernard Schotte en Jan Esther voor het nalezen van de teksten.

Met dank aan Hilde De Bruyne (OCMW), Maurice Vandermaesen (Rijksarchief Brugge), aan Bernard Schotte en de restaurateurs Hugo Vandenborre en Anne Botte voor hun bijdrage.

Verantwoordelijke uitgever

Johan Coens, stadssecretaris

D/2005/ 0546/3